

Frumvörp og athugasemdir við þau frá Millipínganefndinni í landbúnaðarmálinu, er skipuð var samkvæmt konungsúrskurði 2. marz 1904 (1905)

Útgáfa 1.0 af rafræna skjalinu

Þetta PDF skjal er hluti afraksturs skönnunar á prentuðu eintaki af téðu riti. Markmið þessarar útgáfu er að veita almenningi færi á að eignast sitt eigið rafrænt eintak af því án endurgjalds.

Skjalið er upprunalega birt á vefnum <https://urlausnir.is>. Þar má finna rafrænar útgáfur hinna bindanna og verða nýrri útgáfur af skjölunum í boði þar.

Takmörkun ábyrgðar

Höfundur skjals þessa afsalar sér allri ábyrgð, að því marki sem lög heimila, vegna beinnar og/eða óbeinnar notkunar skjalsins sjálfs eða afurða sem af því leiðir. Þó að stefnt hafi verið að því markmiði að skjalið endurspegli sem best innihald upprunalegu bindanna er hvorki hægt að tryggja né ábyrgjast að það hafi tekist. Framangreint á einnig við um efnislegt innihald prentuðu eintakanna sem skönnuð voru.

Höfundaréttur

Höfundur skjals þessa álitur að hvers kyns höfundaréttur á prentaða eintakinu sé útrunninn.

Hvers kyns höfundarréttur sem höfundur skjalsins gæti hafa skapað sér til handa með skönnuninni sjálfri eða öðru framlagi sínu til sköpunar þess, skal vera meðhöndlaður í samræmi við Creative Commons Zero höfundaleyfið (CC0 1.0 Universal eða síðari útgáfa þess).

Ábendingar

Séu ábendingar um mögulegar úrbætur á skjalinu er hægt að koma þeim á framfæri við höfund þess.

Athugasemdir um þessa útgáfu

Skannað var eintak í vörslu Landsbókasafnsins (Íslandssafn).

Meiriháttar gallar á bls. 2 og 82.

FRUMVÖRP

OG

ATHUGASEMDIR VIÐ ÞAU

FRÁ

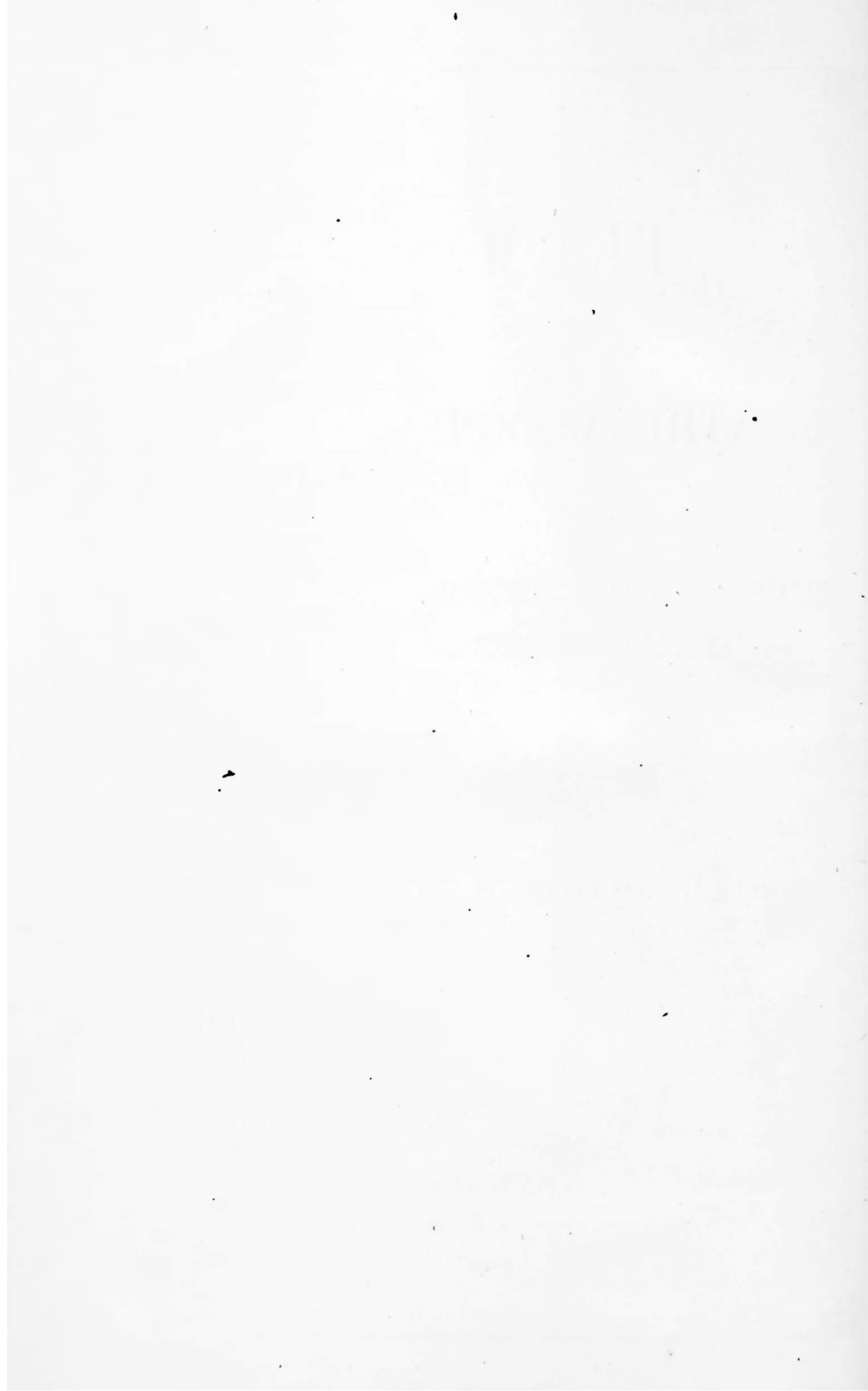
MILLIÞINGANEFNDINNI Í LANDBÚNAÐARMÁLINU, ER SKIPUÐ VAR
SAMKVÆMT KONUNGSÚRSKURÐI 2. MARZ 1904.

GEFIN ÚT AÐ TILHLUTUN STJÓRNARRÁÐSINS.

REYKJAVÍK

PRENTSMÍÐJAN GUTENBERG

1905

343.076

Fru

650
700

FRUMVÖRP

OG

ATHUGASEMDIR VIÐ ÞAU

FRÁ

MILLIÞINGANEFNDINNI Í LANDBÚNAÐARMÁLINU, ER SKIPUÐ VAR
SAMKVÆMT KONUNGSÚRSKURÐI 2. MARZ 1904.

GEFIN ÚT AÐ TILHLUTUN STJÓRNARRÁÐSINS.

REYKJAVÍK

PRENTSMÍÐJAN GUTENBERG

1905

124605

Efnisyfirlit.

	Bls.
1. Frumvarp til laga um bændaskóla	1—13
2. ——— — — — váttrygging sveitabæja	13—38
3. ——— — — — sölu opinberra jarð- eigna og itaka . . .	38—52
4. ——— — — — forkaupsrétt á jarð- eignum einstakra manna.	53—61
5. ——— — — — breyting á og viðauka við lög um stofnun Ræktunarsjóðs Íslands	61—71
6. ——— — — — þinglýsing byggingar- bréfa	71—78
7. ——— — — — ágang búfjár	78—90
8. ——— — — — gaddavírsgirðingar .	90—94
9. ——— — — — samþyktir um kyn- bætur nautpenings .	95—98
10. ——— — — — skýrslur um alidýra- sjúkdóma	98—103
11. ——— — — — verðlaun fyrir útflutt smjör	103—114
12. ——— — — — að lög 6. nóvember 1897 um nýbýli skuli úr gildi numin . . .	114—118

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

Frumvörp

og athugasemdir við þau

frá millipinganefndinni í landbúnaðarmálinu, er skipuð var samkvæmt konungsúrskurði 2. marz 1904.

*Nefndarmenn: Þórhallur Bjarnarson formaður,
Pétur Jónsson skrifari, Hermann Jónasson.*

I. Frumvarp

til laga um bændaskóla.

1. gr.

Tveir skulu vera skólar á landi hér, er veiti bændafnum nauðsynlega sérþekking til undirbúnings stöðu þeirra, og skal annar skólinn vera á Norðurlandi, en hinn á Suðurlandi. Á skólajörðunum skulu vera hæfilega stór bú, rekin á kostnað hins opinbera.

2. gr.

Við hvorn skólann um sig skulu vera 3 kennarar, og er einn þeirra jafnframt skólastjóri, hefir hann á hendi aðalumsjón með nemendum skólans, húsum hans og áhöldum, og stjórnar skólabúinu og heldur reikninga þess. Hann hefir að launum 1800 kr. á ári, auk leigulauss bústaðar fyrir sig og fjölskyldu sína. Fyrri kennarinn hefir að launum 1200 kr. á ári og annar kennarinn 900 kr. Báðir hafa kennararnir leigulausan bústað á skólanum fyrir sjálfa sig.

3. gr.

Skólarnir heita bændaskólar og eru vetrarskólar. Bóklega kenslan skal aðallega fara fram með fyrirlestrum í þeim fræðigreinum landbúnaðarins, sem reglugerð nefnir til og segir nánar fyrir um. Reglugerð kveður og á um það, hverri verklegri kenslu verði komið við á skólabúunum. Útvega skal til skólanna og nota við kensluna sem fullkomnust kensluáhö'd.

Auk búnaðarfræðslunnar skal sérstök alúð lögð við að kenna nemendunum að tala og rita móðurmálið vel og skipulega, saga landsins skal sögð og þá einkum búnaðar- og verzlunar-saga, og nemendum kent að færa sér í nyt skýrslur um atvinnuvegi vora og þjóðarhag. Kenna skal og reikning, dráttlist, söng og leikfimi.

4. gr.

Nemendum er ætlað að vera 2 vetur á skólunum, en auk þess skulu bændur og bændaeðni eiga kost á að dvelja á skólunum um viku- til hálfsmánaðar-tíma, að því er húsrúm og aðrar kringumstæður leyfa, við áður ákveðin og auglýst kensluskeið, til að hlýða á fyrirlestra hjá kennurunum og taka þátt í umræðufundum um landbúnað.

5. gr.

Hvor skólinn um sig á að geta tekið á móti allt að 60 nemendum, og skal skólastjórnin sjá um það, að nemendur eigi þar kost á ódýrri þjónustu, og geti komið á sameiginlegu matarhaldi.

6. gr.

Landstjórnin hefir á hendi yfirumsjón skólanna og gefur út reglugerðir fyrir þá, er meðal annars kveða á um inntökuskilyrði, fyrirkomulag kenslunnar og vitnisburðarbréf.

7. gr.

Fjárupphæðir þær, sem samkvæmt 1. grein laga 4.

júní 1898, um breyting á gjaldheimtum til amtsjóða og sýslusjóða, eiga að greiðast úr jafnaðarsjóðunum til búnaðarskólanna, greiðast þegar lög þess koma til framkvæmdar til bændaskólanna, og gengur tillagið úr Norður- og Austuramtinu til bændaskólans á Norðurlandi, en tillagið frá Suður- og Vestur-amtinu til bændaskólans á Suðurlandi. Svo legst og Búnaðarskólasjóður Austur- amtsins til skólans nyrðra, og Búnaðarskólasjóður Vestur- amtsins til skólans syðra. Að öðru leyti greiðir lands- sjóður kostnaðinn við að gera skólana úr garði, sam- kvæmt lögum þessum. Svo greiðir hann og laun kenn- aranna og árleg útgjöld skólanna.

8. gr.

Lög þessi öðlast gildi á venjulegan hátt, en koma þá fyrst til framkvæmdar, er amtsráðin norðanlands og sunnan hafa hvort um sig afhent landsstjórninni, sem móttakanda fyrir landsins hönd, búnaðarskólana, sem nú eru á Hólum og Hvanneyri, til fullrar eignar og umráða, með öllum skyldum og réttindum.

9. gr.

Tilskipun um stofnun búnaðarskóla á Íslandi 12. febrúar 1872 skal numin úr gildi.

Athugasemdir:

Sýslufélag og amtsráð hafa komið búnaðarskólum vorum á fót, rekið þá og stjórnað þeim, og hefir alþingi því lítið skift sér af þeim frá því er grunvöllurinn var lagður með tilskipun 12. febrúar 1872 og búnaðarskólagjaldinu, nema hvað fjárlaga-umræður hafa stund- um snúist um þá, allra helst er þeir hafa leitað auka- fjárveitingar fram yfir hina föstu veitingu úr landssjóði.

Einna helst var um búnaðarskólamálið talað á þingunum 1891 og 1893, og hafði í milli þeirra þinga

verið leitað álits sýslunefnda um það, hvort eigi væri rétt að fækka þeim, og vildu allar sýslunefndir landsins nema 6 — þær allar á Austurlandi og Vesturlandi — eigi hafa fleiri en 2 og enda bara 1; en niðurstaðan hjá þinginu varð þó sú, að löggjafarvaldið hefði eigi afskifti af skólunum, að svo stöddu, þar sem um héraðastofnanir væri að ræða.

En búnaðarskólamálið horfir mjög svo öðru vísi við nú, en fyrir 10—12 árum.

Ólafsdalsskólinn er úr sögunni sem amtsskóli, og þó að hann njóti stofnanda síns og eiganda enn um nokkur ár og verði styrktur af almannafé, þá kemur engum til hugar að þar verði búnaðarskólalald til fram-búðar. Eiðaskólinn er nú sáralítið sóttur, og stórmikinn kostnað þarf að leggja fram til bygginga þar, ef reyna skal að halda honum áfram. Hólaskóli var að fara í kaldakol um aldamótin, og reis úr þeim rústum við það, að fyrirkomulagi hans var breytt gjörsamlega og það beint í bága við búnaðarskólalugmyndina gömlu. Hvanneyrarskólinn situr enn við sama, og er hann þeirra ríkastur, enda mun hafa verið eytt til hans af almannafé, jafnmiklu og til allra hinna skólanna samantalið, um eða yfir 130,000 kr., en það mun sem næst samróma dómur amtsbúa, að gagusemdir hans standi í engu hlutfalli við reksturskostnaðinn.

Hér kemur og til greina breyting sú, sem orðin er á landstjórn vorri. Afskifti amtsráða af búnaðarskólunum hvíldu eðlilega langmest á sjálfum amtmönnunum, og hafa þeir, alténd hvað Hólaskóla og Hvanneyrarskóla snertir, lagt fram mjög svo mikla vinnu í þarfir þeirra, sem alls eigi verður búist við af forsetum amtsráðanna, enda hefir amtsráðið syðra viljað koma Hvanneyrarskóla af sér á Landsbúnaðarfélagið, og sízt mundi standa á amtsráðinu nyrðra að koma Hólaskóla af sér, ef það sæi honum vel borgið á eftir.

Loks er eigi þýðingarminst að líta á það, hvaða

breytingar eru orðnar á búnaðarháttum vorum. Tímarnir heimta að margfalt fleiri bændaefni en nú á sér stað — og getur átt sér stað með fyrirkomulagi því sem nú er — fái þann undirbúning til stöðu sinnar að þeir geti fært sér í nyt nýjungar þær í búskap og félagslífi, sem þjóð vorri eru óumflýjanlega nauðsynlegar. Slíkir bændaskólar þurfa að vera vel úr garði gerðir, en vér höfum hvorki fé né menn til að halda þeim uppi á 4 stöðum í landinu, og er þá amtsskóla-hugmyndin fallin með því.

Hin breytta stefna í búnaðarskólamálinu kom og skýrt fram á aukapinginu 1902, þar sem búnaðarmálanefndin í neðri deild lýsti yfir þeirri skoðun sinni, að skólarnir ættu að eins að vera 2, og væru landsins eign, og því erum vér fylgjandi, og getum vitnað í ástæður þess nefndarálits, það sem þær ná, nema hvað vér teljum rétt að landstjórnin hafi forráð skólanna, en eigi Landsbúnaðarfélagið, þar sem skólarnir verða beint lands-skólar; hitt segir sig sjálft, að stjórnin mundi í ýmsum atriðum leita ráða hjá Landsbúnaðarfélaginu, að því er skólana snertir, og í annan stað gæti hún haft félagið sér til aðstoðar, og höfum vér í því efni sérstaklega fyrir augum hina verklegu búnaðarfræðslu, sem að miklu leyti verður að fá annarstaðar en á sjálfum skólunum með hinu breytta fyrirkomulagi.

Að öllu þessu yfirveguðu áleit millipinganefndin í landbúnaðarmálinu sér skylt að koma fram með tillögur til gagngerðra breytinga á búnaðarskólafyrirkomulagi voru í þá átt, að skólarnir verði framvegis 2, annar á Norðurlandi, en hinn á Suðurlandi, verði eign landsins og fái fé sitt beint úr landssjóði, nema hvað upphæðirnar úr jafnaðarsjóðunum, sem komu í stað búnaðarskólagjaldsins gamla, leggist til þeirra, og búnaðarskólasjóðir þeir, sem enn eru til, gangi til stofnunar þeirra. Í annan stað vildum vér ganga svo frá, að skólarnir verði sannnefndir bændaskólar fyrir sem flest bændaefni

vor, en það teljum vér að náist beztt með því, að fyrir-
komulagið, sem á er komið við skólann nyrðra, verði
að miklu tekið upp við báða bændaskólana.

Vér viljum þá fara nokkrum orðum um hinar ein-
stöku greinar:

Um 1. gr.

Vér teljum sjálfgefið að skólinn fyrir Suður- og
Vesturamtíð verði áfram á Hvanneyri. Jörð sú liggur á
fjórðungamótum, og með bátsferðum í Borgarnes eru
samgöngur greiðar við Reykjavík. Á Hvanneyri hefir
miklu verið kostað til bygginga og nú síðast eftir brun-
ann reist mjög stórt og vandað skólahús. Aftur sjáum
vér enga leið til þess að sameiginlegur skóli fyrir Norður-
og Austuramtíð verði til frambúðar hafður á Hólum.
Bændaskólinn á Norðurlandi, verður svo fljótt sem kostur
er á, að flytjast í Eyjafjörð, og leggur sig alveg til þess
þjóðjörðin Kjarni, rétt inn af Akureyri. Þangað eiga
Austfirðingar mjög létt að sækja á sjó, en Akureyri er
enda-viðkomustaður margra skipa að austan, sem gerir
sjóferð stórum torsóttari þaðan til Skagafjarðar, auk
meiri fjarlægðar. Þá hefir sá staður auk margra annara
þæginda gróðrarstöð Ræktunarfélags Norðurlands fast
há sér til afarmikils gagns fyrir kensluna. Við það
bætist sá mikli sparnaður árlega, að naumast þyrfti
þá að launa sérstakan mann við gróðrarstöðina, þar
sem sameina mætti starfið við hana og Ræktunarfélag
Norðurlands við kennarastöðuna á Kjarna. Enn má
minna á það, að jarðabætur og landrækt mundi þar
hækka verð jarðarinnar mun betur en á Hólum, að-
drættir hægir, afurðasala betri o. fl.

Stjórnarráðið gaf oss kost á að kynna oss tillögur
sýslunefnda síðastliðið ár um almenn framfarafyrirtæki
héraðanna, og tókum vér oss til afnota útdrátt úr þeim
um alt það er varðaði landbúnaðinn, og er langræki-
legast rætt um búnaðarskólamálið í álitinu frá Eyja-
fjarðarsýslu. Álit það er samið af 5 manna nefnd, er

sýslunefndin í Eyjafirði skipaði, og áttu þeir sæti í nefndinni Páll heitinn Briem amtmaður og Stefán kennari Stefánsson. Nefnd sú færir rækilegar ástæður fyrir fækkun skólanna og vill hafa 40—60 nemendur á hvorum, og telur það mikinn sparnað. Um legu skólans á Norðurlandi fer nefndin þeim orðum, sem vér leyfum oss að taka hér upp:

„Þegar litið er til samgangna, þá virðist búnaðarskóli mjög vel settur fyrir almenning einhversstaðar sem næst Akureyri. Slíkur skóli ætti jafnvel með hægu inóti að geta tekið á móti nemendum úr Austuramtinu. Góður búnaðarskóli í sambandi við tilraunastöð Ræktunarfélagsins mundi hafa hina mestu þýðingu fyrir framför landbúnaðarins hér á Norðurlandi“.

Um 2. gr.

Vér sáum eigi annað fært en að skólastjórinn væri jafnframt bústjórinn: Einn húsbóndinn á heimilinu. Þetta tvent hefir verið greint að á Hólum, en mun vart gefast vel. Þegar það starf bætist á einn kennarann, og búist er við svo mörgum læriveinum, og kenslan fer aðallega fram með fyrirlestrum, má eigi ætla kennarana færri en þrjá. Laun þeirra höfum vér eigi séð að mættu vera lægri; tveir þeirra geta að vísu unnið sér töluvert inn að sumrinu, enda þurfa þeir þess, en við þessa endurbættu skóla verður auk annara góðra hæfilegleika að krefjast þess, að kennarar við hvorn skólann um sig, að minsta kosti tveir af þeim, hafi tekið próf við búnaðarháskóla, og treystum vér því að innan skamms megi velja úr slíkum mönnum.

Um 3. gr.

Á Hólum hafa hin stuttu námsskeið verið nefnd „bændaskóli“, en það nafn á einmitt bezt við skólana sjálfa eftir frumvarpi voru. Markmið þessara skóla er eigi að skapa „búfræðinga“, heldur bændur, með þrosk-

uðum skilningi og auknum áhuga á lífsköllum sinni. Vér kviðum því alls eigi að við það muni verða skortur á verkstjórum við jarðabætur og velkunnandi verk mönnum til landbúnaðar, því að bæði er það að nú fjölgar þeim stöðugt sem stunda verklegt búnaðarnám erlendis í ýmsum greinum, og í annan stað sýnir þessi stutta reynsla á Hólum, að auðgefið er að koma bændaeinum niður við verklegt nám hér á landi. Slikum stöðum fjölgar ár frá ári hjá einstökum mönnum, og þá eigi síður þeim færum til verklegs búnaðarnáms, sem upp koma við margskonar framfarafyrirtæki í landbúnaðinum, styrkt af almannafé. Vér álitum það svo rækilega sýnt og sannað að eigi þurfi hér að orðlengja um það, að verklega kenslan er bezt komin, þar sem búið er til að búa og lifa á því, og hún þurfi að vera svo margbreytileg, að fásinna er að ætla öllum eitt og hið sama, auk þess sem ómögulegt er að koma henni við á einum stað með fjölda nemenda.

Benda mætti og enn fremur á það, að þegar nemendur við verklega námið vinna fyrir kaupi, sem fer eftir atorku þeirra og ástundun, þá hefir það ómetanlega góðar afleiðingar fyrir hugsunarhátt þeirra, borið saman við matvinnungs-fyrirkomulagið, sem verið hefir á skólunum hingað til, og gert piltana að ómögum.

Greinin ber það með sér að lýðháskólabragur á að vera á bændaskólum vorum. Skólarnir eiga eigi síður að vekja en fræða. Skortur á kenslubókum ræður og um það, að kenslan verður aðallega með fyrirlestrum. *Íslenzkir* bændur eiga þeir að vera sem frá skólunum koma, og því verður að leggja svo mikla vækt við móðurmálið og sögu landsins og skilninginn á nútíðarhag þess og framtíðarhorfum. Engu má sleppa af því, sem nefnt er. Nokkur drög til „dráttlistar“ standa meðal annars í sambandi við landmælingar, sem kenna verður á sjálfum skólunum, auk hinnar miklu menningarlegu þýðingar hennar sjálfrar fyrir alla. Kensla í reikningi

er sjálfgefin, auk þess sem búreikningar kennast með búnaðarfræðunum. Leikfímishús með köldum böðum teljum vér ómissandi við skólana, en þar sem söngur er talinn til kenslugreina, þá er það mest bending um að hafa söngæfingar iðulega um hönd.

Við Hólaskóla er sett það inntökuskilyrði að nemendur „skilji auðvelda dönsku“. Látum vér reglugerð um það, hvort það skuli tekið upp við skólana, en eigi sáum vér oss fært að taka upp útlent tungumál sem námsgrein.

Um 4. gr.

Svo er að orði komist að nemendum sé „ætlað“ að vera 2 vetur á skólunum. Vér teljum það reglugerðarákvæði að mega heimila í sérstökum tilfellum eins vetrar vist, og jafnvel að nemandi sé þriðja veturinn. Námsскеiðin stuttu tókum vér upp frá Hólaskóla, virðast þau mjög svo vinsæl og hafa sérlega vekjandi áhrif, og vitnum vér, hvað það fyrirkomulag snertir, í skólaskýrslurnar frá Hólum um síðastliðin ár. (Búnaðarskólinn á Hólum í Hjaltadal, Akureyri 1903 og 1904).

Um 5. gr.

Eitt aðalmeið búnaðarskóla vorra hefir verið, hvað þeir hafa verið dýrir móts við nemendafjölda, eins og þegar er vikið að við 1. gr. Vér höfum af fjárhagslegum ástæðum landsins eigi þorað að setja nemendafjöldann hærri, en hitt erum vér fullvissir um, að komist slíkir bændaskólar á, og það myndarlega og með góðum kennurum, verður aðsóknin meiri en þessi, og það bráðlega. Sú hefir reynslan orðið á Hólum.

Síðari hluti greinarinnar stefnir að því að gjöra skólavistina sem ódýrasta, og koma í veg fyrir hugsanlegt óánægjuefni við matsölu, því að „sætt er alt á sjálfsbúi“. Fyrirkomulag þetta er og talsvert reynt og hefir gefist vel.

Um 6. gr.

Reglugerðir skólanna hugsum vér oss að þurfi eigi að vera með öllu samhljóða. Þegar fram liða stundir verður skólunum ef til vill markað nokkuð nismunandi verksvið í einstökum greinum.

Lágmark aldurs við inntöku hugsum vér oss 18 ár, og mætti þó visast taka lítið eitt yngri pílta, ef þeir eru sérlega bráðþroska.

Próf viljum vér eigi ákveða með lögum.

Um 7. gr.

Siálfgengið teljum vér það að búnaðarskólagjaldið gamla, eins og það nú er goldið, greiðist úr öllum 4 jafnaðarsjóðunum til skólanna nýju, sem koma í hinna stað, og hyggjum vér að ákvæðin í frumvarpsgreininni séu nógu skýr í því efni. Svo er og um búnaðarskólasjóðina, sem óeyddir eru í Vestur- og Austuramtinu. Búnaðarskólasjóður Vesturamtsins er það verulegur, yfir 9000 kr., að langt mundi hann draga til þess viðauka í húsum, sem gjöra þyrfti á Hvanneyri til að koma bændaskólanum sæmilega af stað, mætti t. d. fyrir það byggja yfir kennarana. Aftur dregur lítið um Búnaðarskólasjóð Austuramtsins. Þá hafa og búnaðarsjóðirnir styrkt búnaðarskólana, en oss finst eigi rétt að eyða þeim, sem eftir eru, til bændaskólanna, en láta þá á einhvern hátt koma beint hver sínum fjórðungi að notum til landbúnaðar eflingar.

Aðalkostnaðurinn verður við að reisa skólann í Eyjafirði. Vér göngum að því vakandi að kostnaður til allrar húsagerðar verði frá 50—60,000 kr., þar sem einnig mundi þurfa að byggja peningshús. Sérstaklega viljum vér taka það fram að bygging yrði þannig hagað, að haganlega yrði við komið stækkun skólahússins síðar meir. Hólaeignin með húsum er metin 34,000 kr., en landssjóðsskuld var á þeirri eign í árslok 1903 kr. 19,600. Vér teljum hæpið að eignin seljist mikið

meira en fyrir landssjóðskuldinni, og réttast væri fyrir landið að eiga Hóla, altéð í bili. Hér er því um beint framlag og það stórt að ræða, en betur gætum vér eigi hugsað oss viðlagasjóð ávaxtaðan en með slíkum bændaskóla. Þess er og að gæta, að búnaðarskólinn á Hólum getur eigi haldið þar áfram í sama formi og unnið sitt gagn nema með mjög miklum viðbótarbyggingum, eins og tekið er fram í síðustu skólaskýrslu þaðan, en það má með engu móti festa skólann meir á þeim óheppilega stað — og allsendis óhæfa, þegar Austurland á líka að njóta hans. Nú er þar um engar aðrar byggingar að ræða fram yfir hæfileg hús á jörðunni, en sjálft skólahúsið. Heldur yrði að una við það að breytingin og færslan frestaðist um fáein ár, en að leggja þar í nýjar byggingar að því er skólahaldið snertir, og væri þó hinn mesti skaði að því.

Í árslokin 1903 var búfé á Hólum metið full 8000 kr. og lausafé full 3000 kr., og nægði það eða andvirði þess mjög vel, er skólinn væri færður. Eins er sá skóli ágætlega búinn kensluáhöldum að því er hjá oss gjörist.

Þá fengi og landssjóður með hinni miklu Hvanneyrareign skuld sem nemur um 30,000 kr. Öll eignin nú virt um 70,000 kr. Þá skuld verður að telja til stofnkostnaðar í bili, en alóhugsanlegt er það, að þegar pílta-framfærslunni léttir af búinu, að það muni þá ekki, með landsins langmesta kúahaldi og bezta sölufæri á smjöri árið um kring, ávaxta þá upphæð og enda afborga hana, sem þá kæmi til léttis við árlegan kostnað skólans. Líkt er að segja um skólabúið á Norðurlandi, þótt í smærri stýl verði, að arðlaust ætti það eigi að verða landssjóðnum, og ætti þó að minsta kosti að ávaxta og endurborga verð jarðarinnar Kjarna.

Árlegi kostnaðurinn við skólana vex oss eigi í augum. Fyrir landsmenn yfir höfuð verða bændaskólarnir 2, þótt vel sé til þeirra lagt, mun ódýrari en búnaðar-

skólarnir 4 hafa verið, sem allir hafa þó verið í seltu. Með því að hafa þessi kennaralaun, sem í frumvarpinu standa, og gjöra vel fyrir öllu og þar á meðal ætla í hvorum stað 1000 kr. til verklegu kenslunnar, og enda gjöra ráð fyrir einhverjum námsstyrk, sem helzt ætti þó ekki að koma fram í öðru en bókaþjófum eða verðlaunabókum, sjáum vér ekki að árskostnaður við rekstur hvors skólans um sig fari fram úr 9000 kr. Á þessu fjárhags-tímabili eru einmitt ætlaðar 18,000 kr. bæði árin til hins stóra gagnfræðaskóla á Akureyri; verður það nú sennilega ónógt til frambúðar, en þar eru laun kennara líka langdrægt hálfu meiri en ætluð eru við bændaskólana. En svo kæmi til frádráttar við þá lögboðna árstílagið frá jafnaðarsjóðunum, er alls mun nema um 2500 kr., og verða þá ársútgjöld landssjóðs til bændaskólanna beggja rúmum 4000 kr. meiri en þau hafa verið til allra búnaðarskólanna, sem 10 síðastliðin ár hafa að meðaltali numið 11—12000 kr. Þetta aukna framlag úr landssjóði er stórum minna en fé það, sem lagt hefir verið til búnaðarskólanna úr jafnaðarsjóðum og fleirum opinberum sjóðum, öðrum en landssjóði.

Um 8. gr.

Eins og vér vikum að í innganginum má ganga að því vísu að amtsráðin fyrir norðan og sunnan taki þeim boðum tveim höndum að mega skila búnaðarskólum sínum til landstjórnarinnar og fá um leið verulegan létti í jafnaðarsjóðsgjöldum. En skiljanlegt er það, að Skagafjarðarsýsla sjái eftir skólanum frá Hólum, en hitt munu Skagafirðingar viðurkenna að skólinn kemur landinu í heild sinni að ólíkt betri notum í Eyjafirði, og héraðsbúar verða að meta það meira, enda njóta sjálfir eigi síður en aðrir hinna stórvægilegu umbóta á skólanum.

Áður en vér skiljumst við þetta mál viljum vér

víkja að þeirri spurningu, hvað verði um Eiðastofnunina. Múlasýslurnar eiga þann skóla, er eignin góð og skuld-
lítill móts við hina skólana og engu enn kostað til, sem
heita má, fram yfir vel húsaða jörð. Vér teljum líklegt
að sú stofnun haldi áfram í breyttri mynd til eflingar
landbúnaði í Austfirðingafjórðungi. Þar gæti t. d. komið
upp gróðrarstöð, kynbótabú, eða einhver önnur verkleg
iðkan landbúnaðarins. Vér gerum oss vonir um þann
landbúnaðaráhuga á Austurlandi, að Búnaðarsamband
fjórðungsins með Landsbúnaðarfélagið að bakhjarli eflist
og blómgist, og verði fært um að taka aðalforgöngu
búnaðarmála austanlands. Væntanlega mundi framhalds-
stofnun af Eiðaskólanum njóta áfram styrks úr jarðelda-
sjóði til verulegs léttis. Og það viljum vér sérstaklega
taka fram, að slík fyrirtæki landbúnaðinum til eflingar
á Austurlandi hefðu eins þurft upp að takast, þó að
skólinn eystra hefði haldist.

II. Frumvarp

til laga um váttrygging sveitabæja.

Fyrsti kafli.

Um brunabótasjóði sveitarfélaga.

1. gr.

Sveitarfélögum á Íslandi er heimilt að stofna bruna-
bótasjóði fyrir sveitabæi, með skylduábyrgð. Lög þessi
tiltaka verksvið þeirra, en fyrirkomulagið skal ákveðið í
reglugerð.

2. gr.

Brunabótasjóður bætir tvo þriðjunga alls þess skaða
á húsum, váttrygðum þar, er af eldsbruna hlýzt, nema
bruninn sé af völdum ábúanda sjálfs vissvitanda, konu

hans eða nánustu erfingja, eða svo lítill, að eigi nemi 20 kr. í 2000 kr. húseignum og meiri, eða 1% á minni húseignum. Til brunaskaða teljast og skemdir á váttrygðum húsum, sem stafa af björgunar-tilraunum.

3. gr.

Til húsa telst alt múrfast og naglfast, þar á meðal eldstór, ofnar, fóst rúmstæði, o. s. frv.

4. gr.

Skylduábyrgð hvílir á öllum íbúðarhúsum ábúenda, í hreppnum, og geymsluhúsum, sem þeim eru áföst, ef þau eru til ábúðarnota. Heimilt er og að váttryggja í brunabótasjóðum hreppanna peningshús, hlöður og önnur hús til ábúðarnota.

Enn fremur er heimilt, með samþykki lögmæts sveitarfundar, að taka til ábyrgðar í brunabótasjóði hrepps samskonar hús og í hreppnum, þótt þau séu í öðrum hreppi, ef ástæður þar hanna, að stofnaður sé brunabótasjóður samkvæmt lögum þessum.

Sá er undan þeginn skylduábyrgð í sjóðnum, er sýnir sveitarstjórn árlega skilríki fyrir því, að hann hafi váttrygt hús sín í öðrum brunabótasjóði.

5. gr.

Ekki er brunabótasjóði skylt að takast á hendur stærri ábyrgð á einu húsi eða á húsabyrpingu, sem er í sameigilegri brunahættu, en sem nemur 4000 kr. upphæð, enda eru hús þau, eða húsabyrpingar, sem hærri verði nema en 6000 kr., undan þeginn skylduábyrgð.

6. gr.

Einn þriðjung þeirra húsa, sem váttrygð eru samkvæmt lögum þessum, má hvergi váttryggja.

7. gr.

Á lögmætum sveitarfundi geta búendur hreppsins

stofnað brunabótasjóð, samkvæmt lögum þessum. Meiri hluti atkvæða allra búenda í hreppnum ræður úrslitum; en þá er sveitarfundur lögmætur, ef hreppstjóri eða sveitarstjórn boða fundinn með skriflegu fundarboði, enda sé þar til tekið, um hver mál atkvæðagreiðsla skuli fram fara. — Búendur eru þeir einir taldir, er hafa til ábúðar jörð eða jarðarhluta, er metin sé til dýrleika.

Nú er samþykkt að stofna brunabótasjóð eftir því, sem fyr var sagt, og skal þá sveitarstjórnin tilkynna það tafarlaust stjórnarráði Íslands.

8. gr.

Sveitarsjóður ábyrgist allar þær skyldur og skuldbindingar, er hvíla á brunabótasjóði hreppsins, og greiðir brunabætur, ef brunabótasjóðurinn hrökkur eigi til. En brunabótasjóður endurborgar sveitarsjóði svo fljótt, sem því verður við komið. Skal þá auka iðgjöld til brunabótasjóðs, svo sem sveitarstjórn þykir við þurfa, og eigi minna en svo, að skuldin við sveitarsjóð greiðist á næstu 10 árum af auka-iðgjöldunum.

9. gr.

Sveitarstjórnin hefir með höndum alla stjórn og umsjón brunabótasjóðs og setur fé hans á vöxtu á hentugan stað með nægri trygging. Hún hefir á hendi innheimtu á iðgjöldum til sjóðsins, og hafa iðgjöldin sama lögtaksrétt og forgöngurétt sem sveitarútsvör. Hún hefir á hendi reikninga sjóðsins og skýrslugerð, og leggur ársreikning hans fyrir sýslunefnd, til endurskoðunar og úrskurðar, um sama leyti og sveitarsjóðsreikning.

10. gr.

Heimilt er sveitarstjórn, ef lögmætur sveitarfundur samþykkir árlega, að leggja úr sveitarsjóði fé til stofnunar og styrktar brunabótasjóði hreppsins 10 fyrstu árin, þó eigi meira en jafna upphæð iðgjöldum vátryggjenda.

11. gr.

Nú stofnar hreppur brunabótasjóð samkvæmt lögum þessum, og skal þá sýslumaður nefna til skoðunarmenn, tvo eða fleiri í hreppi, eftir því sem sveitarstjórn ákveður nánar, til þess að gera lýsing og virðing allra húsa, sem vátryggjast eiga í sjóðnum, og annað það, er reglugerð mælir fyrir. Skulu þeir vinna eið að starfi sínu. Krefjast má yfirvirðingar, og kveður þá sýslumaður til þess 3 menn, óvilhalla, fyrir rétti. Hina fyrstu almennu skoðun borgar sveitarsjóður, 2 kr. á býli, hverjum skoðunarmanni. En önnur störf þeirra skal launa sem reglugerð ákveður.

12. gr.

Allar virðingargerðir rita skoðunarmenn i sérstaka bók, er sveitarstjórn varðveitir, og sendir hún stjórnarráði Íslands afrit af öllum virðingargerðum jafnskjótt og þær eru bókaðar. Húsavirðingabók sé gegndregin og staðfest af yfirvaldi. Í hana rita skoðunarmenn eiðstaf sinn, þá er þeir hefja starf sitt.

13. gr.

Iðgjald greiði ábúandi. En sé hann leiguliði, endurgreiðir landsdrottinn honum iðgjaldið fyrir hin reglulegu jarðarhús, nema öðruvísí sé umsamið í byggingarbréfi.

14. gr.

Nú eru hús veðsett, sem vátrygð eru samkvæmt lögum þessum, og nær sá veðréttur einnig til brunabótafjárins. Fyrirgeri veðsetjandi rétti sínum til brunabóta, hefir veðhafi eigi að síður rétt til brunabótanna, að svo miklu leyti sem þarf til lúkningar veðskuldinni, ef annað veð eða aðrar eignir veðsetjanda hafa eigi hrokkið til.

15. gr.

Brunabætur úr brunabótasjóðum hreppanna skulu að fullu ganga til endurbóta eða endurbyggingar húsum,

sem brunnið hafa, nema sveitarstjórn samþykki að öðru vísi sé með farið. Eigi þarf sveitarstjórn að láta bruna-bót af hendi, nema trygging sé fyrir endurbyggingu, þeirri er henni líkar.

16. gr.

Heimilt er sveitarstjórn með samþykki lögmæts sveitarfundar, að gera samþykkt um björgunar-tilraunir við eldsbruna. Hefir samþykkt sú gildi fyrir alla full-tíða menn í hreppnum, ef hún er staðfest af land-stjórninni.

Annar kafli.

Um sameiginlegan brunabótasjóð.

17. gr.

Nú hafa 10 hreppar tilkynt stjórnarráði Íslands, að þeir hafi stofnað brunabótasjóði samkvæmt lögum þess-um, og skal þá jafnskjótt stofna sameiginlegan bruna-bótasjóð fyrir sveitabæi. Er hlutverk hans að veita endurtrygging brunabótasjóðum hreppanna.

18. gr.

Í hinum sameiginlega brunabótasjóði skal endur-tryggja að einum þriðjungi virðingarverðs öll hús, sem váttrygð eru í brunabótasjóðum hreppanna. Helmingur allra fastra iðgjalda frá váttryggjendum gengur til end-urtryggingar. Stjórnarráðið mælir fyrir um gjalddaga og greiðslu endurtryggingar-iðgjalda.

19. gr.

Nú brennur hús, sem váttrygt er samkvæmt lögum þessum, eða skemmist af bruna, svo að nemi bruna-bótum, og er þá skylt að greiða úr hinum sameigin-lega brunabótasjóði þriðjung brunaverðsins til hlutaðeig-andi brunabótasjóðs, en hann greiðir eiganda tvo þriðj-unga brunaskaðans. Ennfremur greiðir hinn sameigin-

legi brunabótasjóður, að helmingi við brunabótasjóð hreppsins, kostnað við skoðun þá, er leiðir af bruna.

20. gr.

Stjórnarráðið annast stofnun, stjórn og framkvæmd hins sameiginlega brunabótasjóðs, og ávaxtar fé hans á tryggilegan hátt.

21. gr.

Fyrstu tíu árin, frá því er hinn sameiginlegi brunabótasjóður er stofnaður, skal leggja honum árlega til styrktar jafnmikið fé úr landssjóði og endurtryggingariðgjöldum allra hreppanna nemur.

Nú verða brunar svo miklir á húsum, sem endurtrygð eru í sjóði þessum, að hann hrökkur eigi til endurtryggingar, og skal þá landssjóður lána vaxtalaust það er á skortir, og endurborgast það eftir því sem tekjur sjóðsins vinnast til. En fari svo að lán þetta nemi meiri upphæð en 10,000 kr., skal leggja á alla brunabótasjóði hreppanna aukagjald að réttu hlutfalli við hið fasta iðgjald þeirra ár hvert, svo sem þörf krefur til þess, að sá hluti lánsins, sem umfram er 10,000 kr., greiðist landssjóði að fullu á eigi lengri tíma en 10 árum.

22. gr.

Nú fær stjórnarráðið líkur um, að ofhá sé brunabótavirðing á húsum í fleiri eða færri af hreppum þeim, er stofnað hafa brunabótasjóði samkvæmt lögum þessum, og er því þá heimilt að skipa fyrir um endurvirðing. Lækki virðing á þeim húsum til jafnaðar við endurvirðing, greiðist kostnaðurinn við hana úr brunabótasjóði hlutadeigandi hrepps; en standi hún í stað eða hækki, greiðist kostnaðurinn úr hinum sameiginlega brunabótasjóði.

Þriðji kafli.

Almenn ákvæði.

23. gr.

Stjórnarráð Íslands setur reglur um nánara fyrir-
komulag á brunabótasjóðum hreppanna og hinum sam-
eiginlega brunabótasjóði. Skal þar meðal annars segja
fyrir um flokkun hinna váttrygðu húsa eftir brunahættu
og ákveða upphæð iðgjalda. Reglugerð þessa sendir
stjórnarráðið síðan öllum sveitarstjórnnum.

24. gr.

Stjórnarráðið setur reglur um, hversu haga skuli
eldstæðum og reykþípum í húsum, váttrygðum sam-
kvæmt lögum þessum, svo og um annað það, er nauð-
synlegt er til varúðar gegn eldsvoða. Eru reglur þessar
og skilyrði gildandi fyrir alla váttryggjendur. Síðan
lætur stjórnarráðið prenta eyðublöð fyrir ábyrgðar-skír-
teini handa öllum váttryggjendum, og sé þar á
prentuð váttryggingar-skilyrðin og þau ákvæði laganna,
er einkum varða hvern váttryggjanda. Byrjar ábyrgð
brunabótasjóðs, þá er váttryggjandi hefir í hendur fengið
váttryggingar-skírteini eða hin fyrstu greiðsluskírteini
fyrir iðgjaldi. Enn fremur lætur stjórnarráðið prenta
önnur nauðsynleg eyðublöð fyrir váttryggingarsjóði
hreppanna og hinn sameiginlega sjóð. Prentunarkostn-
aður greiðist úr landssjóði, þar til er hinn sameiginlegi
brunabótasjóður hefir fengið fé til umráða, en síðan ber sá
sjóður slíkan kostnað.

25. gr.

Húsavirðingabækur og gerðabækur fyrir váttrygging-
arsjóði hreppanna lætur stjórnarráðið tilbúa á kostnað
landssjóðs, og fá sjóðirnir þær ókeypis. Húsavirðinga-
bækur séu landseign og sendist Landsskjalasafninu, þá
er þær eru fullskrifaðar fyrir nokkru, og nýjar bækur
komnar, eftir því sem stjórnarráðið nánar ákveður. —
Vanskil á bókunum, varða sektum.

26. gr.

Brot váttryggjenda og vanræksla á lögum þessum, og reglum þeim og skilyrðum, sem sett eru samkvæmt þeim, varða réttarmissi til brunabóta eftir málavöxtum, svo sem reglugerð tiltekur nánar. Svo má og reglugerð ákveða sektir fyrir brot á ákvæðum hennar, 5 – 100 krónur, er renna í sjóð þann, er brotið er við.

27. gr.

Með mál út af brotum skal fara sem almenn lög-reglumál.

Athugasemdir.

Millipinganeftindin í landbúnaðarmálinu hefir tekið til sérstakrar íhugunar og meðferðar málið um váttrygging sveitabæja og samið frumvarp til laga um það efni.

Nefndinni hefir þótt mál þetta eitt af hinum mikilvægari málum, er landbúnaðinn varða, og er það af tveimur aðalástæðum. Í fyrsta lagi er það samfara bættum húsakynnum, og jafnframt meiri notkun á eldstóm og ofnum, að brunahættan vex að mun, og hefir þegar hólað á því. Fer því saman: aukið verðgildi húsanna og vaxandi brunahætta. Þetta eitt er ærin hvöt til þess, að menn hér á landi eins og annarsstaðar í mentuðum löndum tryggi þessa mikilvægu eign sína. Hitt atriðið er þó engu þýðingarminna. Eins og kunnugt er, þá er efnahag fátta bænda svo farið, að þeir geti gert stórar umbætur á húsum af fyrirliggjandi efnum án þess að veikja bústofn sinn. Lánveitingar með góðum kjörum eru þeim því nauðsynlegar til slíkra umbóta, að sínu leyti eins og þá er þeir kaupa ábyli sín. Er veðgildi húsanna því afarþýðingarmikið. Þetta er svo alkunnugt, að eigi þarf sannana við. En benda má á það, að margir þeirra, er tekið hafa lán úr veð-

deild landsbankans, hafa unnið það til lánshækkunar að váttryggja nokkuð af jarðarhúsum. Veðdeildin mun sjaldan lána gegn húsunum — og þó að eins jarðarhúsum, en á leigujörðum nema þau oft eigi helmingi allra nauðsynlegra húsa — yfir fjórða part verðs. Þegar nú váttryggingargjaldið er orðið 7—8 af þúsundi, og ef váttryggingin ernær eingöngu vegna lánshækkunarinnar, þá ver lántakandi alt að 3% af upphaflegu lánsupphæðinni til þess að gera húsin veðhæf. Á þessu sést, hvers virði mörgum þykir veðhæfi húsanna. En jafnframt blasir hitt við, að það er altófl dýrt, nema önnur brýn nauðsyn sé til váttryggingar. Brunabótagjald það, er sveitamenn hér á landi, þeir er váttryggja, verða undir að búa, er alveg ópolandi eftir brunahættunni á sveitabæjum, eins og hún hefir komið í ljós hingað til. Váttrygging sveitabæja er því fágæt nema í þeim tilgangi að skapa þeim veðgildi. En svo er og á það að líta, að ekkert eftirlit er með því að váttryggjendur í sveitum fullnægi váttryggingar-skilyrðum, og það mun óhætt að fullyrða, að menn gera sér lítið far um að fullnægja þeim. Getur því verið hæpið að brunabætur fáist, þó að hús, sem váttrygð eru á þennan hátt, brenni. Dregur þetta mjög úr veðgildi húsanna og því gagni, sem váttryggingin á að hafa.

Nefndin hefir að eins lauslega getað athugað, hve miklu brunar á sveitabæjum hér á landi hafa numið um undanfarið áraskeið. Liggur í augum uppi, að ákaflega miklu munar, hve brunahættan þar er minni en í þéttbygðum kaupstöðum og þorpum, og að engu tali tekur, bæði eftir vorri reynslu og annara þjóða, að hið sama gangi yfir sveitabæi eins og timburhús í þorpum, að því er brunabótagjald snertir. En nú er víst fullreynt, að hin útlendu brunabótafélög breyta hér eigi um til batnaðar fyrst um sinn, en láta afleiðingar stórbruna í kaupstöðum bitna jafnt á sveitabæjum og öðrum húsum. Nú hefir þjóð og þing um all-langan tíma

haft á þrjónunum innlendan brunabótasjóð. einkum fyrir hús í kaupstöðum og sjóþorpum. Og síðan brunabóta gjald hækkaði hér á landi svo mjög, sem kunnugt er, virðist mörgum það sæta afarkostum að váttryggja hús sín og eignir, jafnvel þar, sem brunahættan er mjög mikil. Eðlilegt er því að brunabótamálið hafi verið mikið áhugamál fyrir alla, sem í kaupstöðum og sjóþorpum búa. En ef váttryggingarkostir hinna erlendu félaga mega teljast afarkostir fyrir þessa menn, hve mörgum sinnum fremur eru þeir það fyrir bændur eða þá, sem afskektir búa? Engum á því að vera meiri áhugi en einmitt þeim á innlendri brunabótaábyrgð, er gerði sanngjarnan mun á húsum, eftir efni þeirra, byggingarlagi og fjarlægð frá öðrum húsum.

Þetta alt hvatti nefndina til þess, að taka þennan þátt brunabótamálsins til meðferðar, einkum þegar það var auðsætt að málið þurfti meiri undirbúnings við, en hægt var að gera á einu þingi.

En þótt nauðsynin væri auðsæ, var eftir að átta sig á framkvæmdinni og fyrirkomulaginu. Varð nefndin þegar einhuga á því, að það væri hlutverk sveitarfélaganna nú, öldungis eins og í fornöld, að koma málinu til framkvæmdar, og að það væri ekki sveitarfélögum ofvaxið með aðstoð löggjafarvaldsins og landsstjórnarinnar. Löggjafarvaldið veitti sveitarfélögunum heimild til að stofna brunabótasjóði innsveitis með skylduábyrgð á öllum bæjarhúsum, og ábyrgðinni væri skift þannig, að brunabótasjóðir sveitarinnar, með sveitarsjóðinn að bakhjarli, bæri einn þriðja brunahættunnar, sameiginlegur brunabótasjóður, með landssjóð að baki sér, annan þriðjung, og ábúandi sjálfur og eigandi einn þriðjunginn. Sá hluti, er ábúandi sjálfur ábyrgðist, væri því til tryggingar að eigi væri gróði fyrir hann að bruna hinna váttrygðu húsa, hluttaka sveitarfélagsins yrði meðal annars til þess að tryggja áreiðanlegra eftirlit en fánlegt væri

á annan hátt með bærum kostnaði, og hlúttaka hins opinbera væri hæfileg og sanngjörn til þess að dreifa þeim óhöppum, sem kynnu að koma fyrir í einusveitarfélagi fremur en öðru, yfir stærra svæði.

Af þessum hugleiðingum voru spruttar fyrirspurnir þær, sem nefndin sendi öllum sveitarstjórnnum á landinu, og hljóðuðu svo, stýlaðar til oddvita:

1. Mundu búendur á sveitabýlum (þ. e. utan verzlunstaða og sjóþorpa) í yðar hreppi alment vilja váttryggja nauðsynleg bæjarhús sín í innlendum brunabótasjóði að $\frac{2}{3}$ virðingarverðs húsanna, gegn alt að 2 af þúsundi í árlegt iðgjald af torf- og steinhúsum, og alt að 4 af þúsundi af timburhúsum?
2. Mundu sveitarstjórn og hreppsþúar í yðar hreppi fúsir á að sveitarfélagið taki að sér stofnun slíks innbyrðis brunabótasjóðs fyrir sveitina? Ef svo væri, mundi þá þykja ráðlegt að sá sjóður keypti endurtrygging á húsin að einhverjum hluta fyrir hæfilegan hluta iðgjaldanna? *
3. Mundu atkvæðisbærir menn í yðar hreppi óska lagaheimildar til að geta gert skuldbindandi samþykktir um stofnun slíks sjóðs og skylduábyrgð á bæjarhúsum í sveitinni?

Meiri hluti hreppsnefndanna hefir vikist vel við fyrirspurnunum og nál. $\frac{3}{4}$ sent einhver svör, og setjum vér hér skýrslu um svörin; eins og þau komu fram í hverju ámti um sig. Táknum vér hin játandi svör með *já*, en neitandi með *nei*, og þau sem hvorugt eru með ?:

*) Hér eru 2 spurningar undir sama lið, og er rétt að geta þess, að *já-in* og *nei-in*, sem hér eru til greind á eftir, lúta sérstaklega að fyrri spurningunni, eða aðalspurningunni.

Ömt	1. spurning			2. spurning			3. spurning			Svör alls	Ekki svar- að
	já	nei	?	já	nei	?	já	nei	?		
Úr Suðuramtinu .	24	10	4	16	15	7	19	17	2	38	17
— Vestur— . .	30	10	4	16	19	9	22	15	7	44	13
— Norður— . .	27	6	1	17	13	4	22	8	4	34	10
— Austur— . .	15	9	1	10	13	2	12	12	1	25	7
— Alls	96	35	10	59	60	22	75	52	14	141	47*

Eftir svörunum að dæma er þorri manna (eða $\frac{3}{4}$ af svörunum) því meðmæltur að innlend brunabóta-ábyrgð komist á, enda þótt allviða komi fram sú skoðun, að menn séu svo litt hvektir á bruna, að áhuginn fyrir málinu sé því lítill. Mikill meiri hluti er einnig með skylduábyrgð sem nauðsynlegu skilyrði. En um hlut-töku eða forgöngu sveitarfélaga í þessu máli eru menn mjög tvíbentir. Sé vafasvörunum þar skift eftir sann-gjarnlegum líkum í milli já-flokks og nei-flokks, munu já-in verða heldur í meiri hluta. Og svo er þar á tvent að líta, er haft hefir þau áhrif, að nefndin heldur hik-laust fram tillögu sinni í þessu efni: Það fyrst, að í allmörgum hreppum kemur fram ákveðinn og hiklaus vilji með því fyrirkömulagi, og í þeim hreppum virðist málið hafa verið einna mest íhugað. Hitt annað, að með mörgum af nei-unum fylgir sú athugasemd, að málið hafi verið hreppsþúum svo óljóst og ókunnugt, að ekki væri hægt að svara játandi. Þessar sveitir geta margar orðið með málinu, þá er þær hafa áttað sig á því. Sumar sveitir í nei-flokknum hafa lagt til, að stærri svæði væru um hvern sjód en sveitin, og sumar að sjóðurinn væri einungis einn, og er þá jafnan sú ástæða færð, að ábyrgðin sé sveitinni ofvaxin. En auðsætt er að tillögur þessar eru oft spröttar af því, að menn hafa

* Síðan þetta var skrifað hafa komið svör úr 22 hreppum og við öllum spurningunum eru 14 játandi svör, 5 neitandi og 3 óákveðin. Hinn 10. febrúar vantaði alls 25 svör: 3 að norðan 4 að austan, 10 að sunnan og 8 að vestan.

eigi gert sér rétta grein fyrir endurábyrgðinni, og er það eðlilegt.

Af því að þetta atriði, um forgöngu sveitarfélaga í þessu brunabótamáli, er svo mikilvægt, verður að taka það til sérstakrar ihugunar. Samkvæmt svörunum, mörgum, er líklegt að nei-kvæðin mundu breytast í já, ef hægt væri að sýna og sanna að sú ábyrgð, sem nefndin ætlar sveitarfélögum, er engu ofvaxnari en sú, er yfir þeim vofir nú af brunahættu, heldur er jafnvel minni, og að þetta fyrirkomulag er skilyrði fyrir því, að innlendur brunabótasjóður fyrir sveitabæi geti borið sig.

Eftir frumvarpi því, er nefndin hefir samið, er hæst ábyrgð á einum stað, sem sjóður í hreppi er skyldur að taka að sjer, 4000 kr. Þar af verður helmingurinn endurtrygður í sjóði fyrir land alt. Hæstu brunabætur geta því orðið 2000 kr. Auðsætt er að slíkur bruni verður sveitarsjóði hreppsins þung byrði um mörg ár, og hann verður að fá lán — sem endurgreiðist að eins mjög hægt — til þess að standast greiðslu. En svo stórir brunar eru tæplega hugsanlegir nema á timburhúsum, og dæmafátt að þeir komi á fárra ára fresti á sveitabæjum í sömu sýslu, hvað þá sveit. Þess vegna eru þeir ekki óbærilegir. Þó gæti komið til máls að endurbyggja aukreitis dýrustu hús og bæi í hinum sameiginlega sjóði, til þess að varast þessa hættu. En nefndin hefir eigi viljað gera tillögu um það að svo komnu, heldur sjá hvað setur.

En setjum nú svo að bær eða hús í sveit með 6000 kr. verði brenni, og sé óvátryggt, eins og tíðast er, þá lendir mestur skaðinn á sveitinni, þ. e. eiganda og ábúanda og þeim, er hlaupa undir baggann með samskotum, og er það að öllum jafnaði meiri hnekkir sveitarmönnum — beinn og óbeinn — en nemur þessum 2000 kr., sem á sveitarfélagið kemur, ef brunabótasjóður er til samkvæmt frumvarpi nefndarinnar. Svo er og á það að líta, að vaxi nú brunabótasjóði fiskur um hrygg, áður en bruni verður, þá er fyrir höndum nokkurt fé, sem eng-

um voru sérleg útlát í, til þess að standast skellinn, og að öllum jafnaði, þegar frá liður, nægilegt fyrir bruna-
bótum. En án brunabótasjóðs væri það eigi. Væri nú
um bruna að ræða hjá fátæklingi, sem lægi við sveit,
en váttrygging engin, eins og nú á sjer stað, er naum-
ast nema um tvent að ræða: samskot frá nágrönnum,
svo að skaðinn sé að mestu bættur, eða sveitarsjóður-
inn tekur við manningnum. Hvort sem ofan á verður,
kemur byrðin því nær öll á sveitarsjóð eða sveitarfélag-
ið, en með brunabótaábyrgð, slíkri sem frumvarp nefnd-
arinnar ákveður, einungis að $\frac{2}{3}$ húsaverðs.

Jafnvel þótt váttryggingarsjóðir í hreppum tækju að sér
bæði eldsvoða-ábyrgð á búsmunum og fatnaði manna og
slýsa-ábyrgð á gripum að sama skapi og nefndin leggur
til um hús, þá er langt frá, að það geti verið nokkru
sveitarfélagi ofvaxið; því að án váttryggingar lenda
slíkir skaðar að mestu eða öllu innsveitis og vinna þar
að auki oft bug á kjarki og þolgæði einstaklinganna; en
það er líka sveitarfélagsins skaði. En með hinu fyrir-
komulaginu dreifist þriðjungur skaðans yfir flestar sveit-
ir landsins, og einstaklingurinn stendur óbilaður og
jafnréttur. Þetta fyrirkomulag á sér og fordæmi hjá
oss sjálfum í fornöld, eins og áður er vikið að, og skorti
þó til þar, að nokkru af skaðanum væri dreift yfir stærra
svæði en hreppinn. Auk þess féllu brunabætur þá á
sveitarmenn aliar í einu, af því að enginn brunabóta-
sjóður var þá til.

Öll forstaða þessara brunabótamála verður auðvitað
mjög mikið kostnaðarminni fyrir sjóðina, og þjóðina í
heild sinni, þá er sveitarstjórnir og stjórnarráðið hafa
hana með höndum; því að ella gerði það sérstök stjórn
í Reykjavík með fulltrúum viðsvegar um land. Stjórnar-
stórfin samrýmast öðrum störfum og verða yfir höfuð
að mun fyrirhafnar- og kostnaðarminni með því móti,
heldur en ef brunabótafélag væri eitt fyrir land alt og
hefði sérstaka stjórn og starfsmenn. Eu þó er hitt enn

meiri munur, hve eftirlit með húsa-virðingum og með brunum verður öruggara, þá er allir vaka yfir því sveitarfélagsins vegna, endurgjaldslaut að mestu, heldur en með eftirlitsmönnum af hálfu eins félags, er talsvert mundu kosta.

Að svo mæltu snúum vér oss að frumvarpinu sjálfu og hinum einstöku greinum þess.

Um 1.—3. gr.

Nefndin áleit nauðsynlegt, að skylduábyrgð fylgdi stofnun hvers brunabótasjóðs; en viðsjárvert væri að neyða nokkurt sveitarfélag til stofnunar brunabótasjóðs, og því er í frumvarpinu einungis veitt heimild til þess. Nefndin hefir að svo komnu eigi viljað að heimild þessi næði lengra en til húsa í sveitum til ábúðarnota samkvæmt því, sem að framan er sagt. Yrði stofnaður innlendur brunabótasjóður fyrir kaupstaði og þorp, með skylduábyrgð, mætti jafnframt, ef þá sýndist, taka eitt-hvað af þeim þurraþúðarhúsum, sem lægju utan við þá skylduábyrgð, inn undir þessi lög, t. d. hús, sem lægju í nál. 30 faðma fjarlægð frá öðrum húsum. Nefndin býst einnig við því, að eldsvoðaábyrgð á lausafé muni með tímanum verða tekin undir þessi lög, ef vel gengur með það, sem hér er byrjað á.

Nefndin vill ekki að brunabótasjóðirnir þurfi að bæta skaða, sem ekki er öllu meiri en kostnaðurinn við að skoða hann og meta. Það sparar sjóðnum nokkur útgjöld, svo að því síður kemur til auka-iðgjalda, en er alls ekki tilfinnanlegt neinum váttryggjanda.

Um 4.—6. gr.

Sjálfsgagt þótti, að heimila sjóðum ábyrgð á fleiri húsum en þeim, sem skylduábyrgð hvílir á, ef þau eru til ábúðarnota.

Jafnframt sýndist nefndinni nauðsynlegt að heimila utanhreppsmönnum aðgang að sjóði, þegar stæði svo á,

að ekki væri hægt að stofna brunabótasjóð í þeirra hreppi samkvæmt lögum þessum, og hafði hún þar fyrir augum hreppa, þar sem sjóþorp eru mikill hluti hrepps, en þau eru útilokuð hér.

Nefndin leggur áherzlu á, að váttryggjandi skuli ætíð sjálfur bera áhættu hinna váttrygðu húsa að þriðjungi virðingarverðs. Það er hin eina trygging gegn því, að menn kveiki í húsunum í gróða skyni; auk þess mun það talsvert hvetja til varkárni; því að sú reynsla er alkunn að meira brennur af váttrygðum húsum en óváttrygðum. En ósanngjarnt þykir nefndinni að varna þeim, sem horfa mjög í þessa áhættu, að váttryggja að fullu hús sín, og veitir 4. gr. undanþágu frá skyldu ábyrgð, þegar svo er.

Reynsla er fyrir því, að ábyrgð á smáum húseignum er áhættuminni til jafnaðar en á stórum. Og eftir svörum úr ýmsum hreppum þykir ábyrgð sveitarsjóðs á stórum húseignum mjög fráfælandi. Nefndin hefir því takmarkað váttryggingar *skyldu* brunabótasjóðanna við 4000 kr. Heimilt er þó brunabótasjóði eftir 5. gr. frumv. að taka stærri ábyrgð, en þá ætti til þess að þurfa samþykki bæði sveitarfundar og stjórnarráðs. En ef þetta fæst ekki, er annað tveggja fyrir húsráðanda, að sætta sig við 4000 kr. ábyrgð, þó að ekki nemi $\frac{2}{3}$ virðingarverðs, eða verða af váttryggingarsjóði hreppsins.

Um 7.—8. gr.

Nefndin hefir viljað tryggja sem bezt, að sveitarfundir þeir, sem gerðu skuldbindingar í þessu máli, bæði á hendur sveitarsjóði og einstökum mönnum, væru sem tryggilegast stofnaðir. En sá er galli á, að glögg lagafyrirmæli eru eigi til um lögmati sveitarfunda. Aðalskilyrði fyrir réttmæti sveitarfundar hyggur nefndin sé að lögbinda, að hann sé boðaður af hreppstjóra eða sveitarstjórn með þingboði eftir rétttri boðleið, og til

frekari tryggingar, að fundarmálefnið sé getið í þingboðinu.

Sú skylda, er nefndin vill (sbr. 8. gr.) leggja á sveitarsjóðina, er sjálfsgöð afleiðing af þessu fyrirkomulagi, enda er jafnframt ákveðin endurgjaldsskylda á hendur váttryggjendum; en eigi þótti nefndinni fært að áskilja minni frest til endurborgunar en 10 ár.

Um 10. gr.

Nefndin væntir þess, ef frumvarpið verður að lögum, að heimildin í 10. gr. verði notuð sem viðast. Það er óheppilegt að þurfa að gripa til aukagjalds álagningar, samkv. 8. gr. En því meir sem sjóðurinn er styrktur fráman af, þess síður kemur til þess. Í frumvörpum þeim, er alþingi hefir haft til meðferðar um innlenda brunabóta-ábyrgð, hefir verið ákveðin ábyrgð af landssjóðs hálfu til tryggingar brunabótasjóðnum, og er framlag landssjóðs ákveðið 100,000 kr., án þess að komi til aukagjalds fyrir þá, er váttryggja. Aukálagning verður einungis gjörð til lúkningar því, sem þar fer fram yfir. Samskonar ákvæði þyrfti að vera um ábyrgð sveitarsjóðs gagnvart brunabótasjóði, ef heimild 10. gr. væri eigi notuð. En nefndinni virðist heppilegra að safna á nokkrum árum tryggingarfé í sjálfan ábyrgðarsjóðinn, og býst við að flest sveitarfélög, sem brunabótasjóði stofna, geri það.

Um 11. og 12. gr.

Nefndinni þykir rétt að gera ráð fyrir fleiri en 2 skoðunarmönnum í sveit, þótt eigi fleiri en 2 sé saman um skoðunargerð. Þá er einstakar skoðunargerðir eru framkvæmdar, sparar það kostnað, ef annar skoðunarmanna á skamt til. Laun skoðunarmanna, þegar almennt húsaskoðun fer fram og þeir ferðast bæ frá bæ eftir röð, vill hún binda við tölu býla, og telur hún býli hvern bæ, sem aðskilinn er frá öðrum bæjum, þó

samtýnis sé. En eigi telur hún 2 býli, þótt tveir séu búendur, ef bæjarhús eru að allmiklu leyti sameiginleg.

Um 13. gr.

Í allmörgum af svörum hreppanna er talað um, að brunabótagjald ætti að hvíla á landsdrottnum. Það mun og landsvænja, að landsdrottinn beri að nokkru leyti brunaábyrgð á jarðarhúsum. Þykir því nefndinni rétt, að þeir greiði iðgjöldin fyrir þau. Regluleg jarðarhús eru hús sem jörðu fylgja eftir úttekt.

Um 14. gr.

Ákvæði hennar eru nauðsynleg til þess að tryggja veðgildi húsnæðis.

Um 15. gr.

Svo getur staðið á, að eigandi váttrygðra húsa telji sér hag að brenna þau, þó að eigi fáiast nema $\frac{2}{3}$ virðingavrerðs bættir, ef eigi þarf að endurbyggja. Þess vegna er það nauðsynleg aðalregla, að brunabætur gangi til endurbyggingar. En þó getur margt váttryggt hús brunnið, sem óheppilegt er að þurfa að endurbyggja, og eigandi getur haft svo góða tiltrú í sinni sveit, að rétt sé og áhættulaust að veita honum undanþágu. Vill því nefndin að sveitarstjórn sé heimilt að veita undanþágu, þegar svo stendur á.

Um 16. gr.

Nefndin hefir það hér fyrir augum sérstaklega, að settar séu reglur um, hverjum beri að stýra björgunartilraunum, þá er brennur, og um skyldu hvers sveitarmanns, sem var verður bruna, að leggja fram liðsinni sitt eftir föngum til björgunartilrauna, og að hlýða þeim, sem stjórnar þeim. Fleira er og hugsanlegt að setja mætti reglur um í því efni.

Um 17.—19. gr.

Nálega allir hreppar, sem tjáð hafa sig hlynta brunabótasjóðum í sveitum, hafa viljað að endurtrygging væri í innlendum brunabótasjóði. Nefndin hefir því viljað gera endurábyrgð fasta reglu, og sömuleiðis, að hlutfall endurábyrgðar væri alstaðar helmingur.

Um 20. gr.

Kostnaðarins vegna leggur nefndin mikla áherzlu á, að stjórnarráðið annist að öllu hinn sameiginlega brunabótasjóð. Störf þau geta eigi orðið mikil, allra sízt á meðan fáir hreppar stofna brunabótasjóði, og er þá óbærilega dýrt að hafa sérstaka sjóðstjórn.

Um 21. gr.

Hún er í samræmi við uppástungur alþingis í brunabótamálinu, þær er áður er á miust. Hér er einungis um minna fé að tefla, og sá munur annar, að hér er ætlast til að landssjóður leggi smátt og smátt nokkuð af tryggingarfénu í sjálfan sjóðinn. Virðist nefndinni það koma betur við, þó að ekki sé um stórt að gera. Nefndin býst vart við að þetta framlag landssjóðs verði meira en 1000 kr. til jafnaðar á ári um þetta 10 ára skeið.

Um 22. gr.

Heppilegra þykir nefndinni að áskilja stjórnarráðinu rétt til að skípa fyrir um endurvirðing hinna váttrygðu húsa, þó að ólíklegt sé, að á henni þurfi að halda.

Um 23. gr.

Nefndin ætlast til, að þá er reglugerðin er samin, sé hún þegar send öllum sveitarstjórnunum í því skyni, að sem viðtækust hreyfing geti komið á þetta mál til framkvæmda. Viðvikjandi innihaldi reglugerðarinnar hefir nefndin athugað eftir föngum hin helztu atriði snertandi brunabótasjóði hreppanna, og leyfir sér að benda á þau hér, til að skýra málið fyrir almenningi:

1. *Um skoðunarmenn.*

Sveitarstjórn útvegar hjá sýslumanni tilnefning skoðunarmanna (sbr. 11. gr. frv.): Skulu þeir vinna 2 saman að skoðunargjörðum og virðingum, nema yfirskoðun sé. Ef fleiri skoðunarmenn eru í hreppi en tveir, velur sveitarstjórn einn þeirra til aðalskoðunarmanns. Skál aðalskoðunarmaður sjálfur vera við allar húsaskoðanir og virðingargerðir, sem reglugerð þessi mælir fyrir um, nema forföll banni, og kveður til með sér skoðunarmann þann, er næstur er vettvangi. — Að launum skulu skoðunarmenn hafa 2 kr. á býli hvert, þá er almenn húsavirðing fer fram, en endranær hafa þeir að auki ferðakostnað eftir sanngjörnum reikningi.

2. *Hvenær skoðanir fara fram.*

Skoðun og virðing á öllum húsum í hreppnum, er skylduábyrgð hvílir á, svo og öðrum húsum, er menn óska og heimilt er að váttryggja í brunabótasjóði hreppsins, skal fram fara eins fljótt og við verður komið. —

Aukavirðingar og endurvirðingar skulu og fram fara:

- a. Ef sveitarstjórn hlutaðeigandi hrepps eða stjórnarráðið krefst þess.
- b. Ef einhver váttryggjandi æskir virðingar sökum endurbóta eða byggingar húsa, sem skylt er eða heimilt að váttryggja í brunabótasjóði hreppsins.
- c. Ef váttryggjandi æskir endurvirðingar sökum skemda á váttrygðu húsi af völdum skriðuhlaups, vatnagangs, landskjálfta eða þess konar.

3. *Borgun fyrir skoðanir og virðingar.*

Váttryggjandi greiðir skoðunar- og virðingar-kostnað í hvert sinn, er hann beiðist virðingar, og sömuleiðis við endurvirðing endranær, ef hin endurvirtu hús lækka að virðingarverði, án þess að þau hafi orðið fyrir ófyrirsjáanlegum slysum (sbr. 2. b.). Undanþága frá þessu er þó, ef endurvirðing hefir gerð verið alment í hreppnum eftir kröfu sveitarstjórnar eða stjórnarráðs.

Nú kaupa utansveitarmenn ábyrgð í brunabótasjóði hrepps, og annast þeir sjálfir greiðslu á kostnaði við fyrstu virðingu, og ætíð greiða þeir skoðunarmönnum sanngjarnan ferðakostnað utan hrepps-takmarka. Að öðru leyti fer um virðingarkostnað hjá þeim eins og innansveitarmönnum.

Þegar öðruvísi stendur á, en nú hefir verið sagt, greiðist húsavirðinga-kostnaður úr váttryggingarsjóði þeim, er hlut á að máli.

4. *Um virðingar.*

Byggja skal virðingargerð á ásigkomulagi húsanna, þá er virðing fer fram. Hún skal vera sundurliðuð þannig, að hvert hús í bænum hafi sitt verð. Sé um leigujarðir að ræða, skal einnig sjást, hvað af húsaverðinu er eign leiguliða. Enn fremur skal lýsing húsanna vera svo, að þeim verði skipað í flokka eftir brunahættu, og að séð verði, hvort þau fullnægi váttryggingar-skilyrðum öllum.

Byggingar, sem vitanlega á að rífa innan skamms, skal meta sem til rífs.

Nú verður ágreiningur um virðingargerð af hálfu váttryggjanda eða sveitarstjórnar, og getur hvor aðili sem er krafist yfirvirðingar. Dómkveður sýslumaður þá 3 yfirmatsmenn, og er gjörð þeirra fullnaðargerð.

5. *Um húsavirðingabækur.*

Skoðunarmenn og yfirvirðingarmenn rita allar gerðir sínar í húsavirðingabók hlutaðeigandi brunabótasjóðs og rita þeir nöfn sín undir hverja virðingargerð. Yfirvirðingar skulu gerðar að viðlögðum eiði.

6. *Um flokka og stig húsanna.*

Hin váttrygðu hús skal skilja í flokka eftir brunahættu þannig:

- a. Ef baðstofa og eldhús er greint frá öðrum bæjarhúsum með vegg úr grjóti eða torfi, og er veggur-

inn annaðhvort steinlímdu upp úr, eða eigi minna en 5 feta þykkur að neðan. Í sama flokki eru og peningshús, heyhloður og önnur útihús, ef þar er hvorki eldstæði né íbúð, og eigi brunahætta frá íbúðarhúsum.

- b. Íbúðarhús þau, er hafa steinveggi eða steinsteypu upp úr á alla vega. Enn fremur timburhús, sem eigi er íbúð í né eldstæði, ef þau eru járnvarin utan á alla vega og laus frá íbúðarhúsum eða skilin frá þeim með steinlímdu vegg, eða vegg af torfi eða grjóti 5 feta þykkum, og gildir sá veggur sem járnvörn það sem hann nær.
- c. Öll íbúðarhús úr timbri og enn fremur íbúðarhús eða bæir, þótt torfveggi hafi utanvert, ef íbúð og venjuleg geymsluherbergi eru undir einu þaki, svo og önnur hús, er eigi verður skipað í hina flokkana. Jafnframt skiljast hús og bæir í hverjum flokki í stig eftir verðhæð húsaheildar þeirrar (eða húsaþyrpingar), sem er í sameiginlegri brunahættu, þannig:

1. stig, þá er heildin er 1000 kr. eða minna
2. — — — — — 2000 — til 1000
3. — — — — — 3000 — — 2000
4. — — — — — 4000 — — 3000
5. — — — — — 5000 — — 4000
6. — — — — — 6000 — — 5000

7. Iðgjöld.

Iðgjöld til brunabótasjóðs séu:

Stig	A-flokkur	B-flokkur	C-flokkur
	af 1000 kr.	af 1000 kr.	af 1000 kr.
1. stig	1.6	2.4	3.2
2. —	1.8	2.6	3.4
3. —	2.0	2.8	3.6
4. —	2.2	3.0	3.8
5. —	2.4	3.2	4.0
6. —	2.6	3.4	4.2

Ef utanhreppsmenn vátryggja í brunabótasjóði hrepps, eru þeir háðir sömu kvöðum og skyldum og vátryggjendur í hreppnum, og ef sveitarsjóður leggur fé í brunabótasjóð (sbr. heimild í 10. gr. frv.), ber þeim að auki að leggja fram samsvarandi tillag.

8. *Gjalddagi iðgjalda.*

Aðalgjalddagi á iðgjöldum við brunabótasjóði hreppanna er 15. okt. ár hvert. Heimtir sveitarstjórn iðgjöldin og getur tekið lögtaki þau sem eigi eru greidd í gjalddaga. Verði vanskil á iðgjöldum og sveitarstjórn notar eigi lögtaksrétt innan árs frá gjalddaga, falla iðgjöld þau henni til ábyrgðar.

Nú vill einhver koma húsi í brunabótaábyrgð eftir að aðalgjalddagi er liðinn, og er það heimilt. Séu fullir 6 mánuðir liðnir frá aðalgjalddaga, skal greiða hálf iðgjald fyrir þann hluta árs, sem eftir er, en heilt iðgjald ella. Sama gildir og, ef vátryggjandi vill hækka brunabótaábyrgð sökum endurbóta á húsi.

9. *Vátryggingar-skírteini.*

Þá er vátryggjandi greiðir iðgjald sitt fyrsta sinn og í hvert sinn, er vátryggingar-upphæð tekur breytingum, fær hann ábyrgðar-skírteini. Er í því tilgreind virðingar-upphæð hinna vátrygðu húsa og árleg iðgjalds-upphæð á meðan skírteinið gildir. Á skírteini þessu eru og prentuð vátryggingar-skilyrði þau, er vátryggjandi á að breyta eftir (sjá 25. gr. frv.).

10. *Um stjórn sjóðsins og bókun.*

Sveitarstjórn hefir alla umsjón brunabótasjóðsins og kemur fé hans á vöxtu gegn tryggingum og skilmálum, er sýslunefnd samþykkir. Sveitarstjórnin hefir sérstaka gerðabók fyrir brunabótasjóðinn. Í hana skal rita:

- a. Fundargerðir allar, þær er sjóðinn snerta.
- b. Ársskrá yfir alla þá, er vátryggja í sjóðnum, með

hjá settu verði vátrygðra húsa, — og sé því skipað í dálka eftir flokkum og stigum húsanna; — og enn fremur brunabóta-iðgjaldi hvers eins.

- c. Breytingar þær, er verða kunna milli gjalddaga á virðingarverði húsa og iðgjalda-upphæðum.
- d. Ársreikning yfir tekjur og gjöld sjóðsins.
- e. Skýrslur um sjóðinn.

Sveitarstjórnin sendir stjórnarráðinu árlega með fyrstu pósthverfi eftir gjalddaga iðgjaldanna upphæð þá, er þarf til endurtryggingar allra þeirra húsa, sem vátrygð eru í sjóðnum.

11. *Um bruna.*

Nú brenna hús, sem vátrygð eru í brunabótasjóði hrepps, og skal þá vátryggjandi, sem í hlut á, ef hann vill brunabóta krefja, tilkynna oddvita sveitarstjórnar brunann, svo fljótt sem unt er, og eigi síðar en sólarhring frá því er bruninn er afstaðinn, nema forföll banni. Skal þá oddviti kveðja aðalskoðunarmann og annan skoðunarmann með, til þess að rannsaka brunann og öll atvik að honum, og jafnframt að meta skemdir af brunanum til verðs, eða, ef bruninn er mikill, að virða það sem bjargast kann að hafa af hinum vátrygðu húsum. Enginn má rífa það, sem eftir er af húsunum, þá er björgun muna og húsa er afstaðin, fyr en skoðunarmennirnir eru komnir á staðinn og veita heimild til. Sá er brunann líður, skal aðstoða virðingarmenn og leggja til vinnukraft á sinn kostnað, til þess að rannsaka brunarústirnar.

12. *Um borgun fyrir bruna-skoðanir.*

Borgun fyrir skoðun og virðing eldsbruna greiðist úr brunabótasjóði hreppsins, ef til brunabótagreiðslu kemur, ella greiðir sá, er brunann leið. Komi til yfirvirðingar eftir kröfu vátryggjanda, greiði hann yfirvirð-

ingarkostnað, ef virðing stendur í stað, eða brunaskaðinn er minna metinn við yfirvirðing.

13. *Um töpun á rétti til brunabóta.*

Nú þykir sveitarstjórn, eftir skýrslum skoðunarmanna, eða af öðrum ástæðum, líkur til, að bruninn sé af mannavöldum, hvort heldur er af sjálfskaparvitum eða annara völdum, skal hún þá þegar tilkynna það lögreglustjóra og krefjast rannsókna. -- Vitnist við þá rannsókn, að vitaverð vanræksla á váttryggingar-skilyrðunum eða lögum og reglum sjóðsins hafi átt sér stað af hálfu váttryggjanda, missir hann brunabótaréttar síns eftir málavöxtum að því sinni.

Enn ef sannast við rannsóknina, að bruninn hafi að einhverju leyti stafað af vísvitandi völdum váttryggjanda sjálfs, konu hans eða nánustu erfingja, hefir hann með öllu fyrirgert rétti sjálfs sín til brunabóta.

14. *Um greiðslu brunabóta.*

Þá er sveitarstjórn hefir fengið þau skilríki í hendur, er sanna eða ákveða skyldu brunabótasjóðsins til að greiða brunabætur, skal hún greiða hlutaðeigandi váttryggjanda $\frac{2}{3}$ þeirrar upphæðar, sem skaðinn á hinum váttrygðu húsum er metinn. Skulu brunabætur greiddar innan 2 mánaða, frá því er brennur, eða, ef rannsókn fer fram út af brunanum, innan 2 mánaða, frá því er það mál er útkljáð, enda hafi sveitarstjórn fengið trygging þá, er hún tekur gilda fyrir endurbygging samkvæmt lögum, eða veitt undanþágu frá henni.

15. *Um endurbygging.*

Nú hefir sveitarstjórn eigi trygging fyrir því, svo sem henni líkar, að brunabótaféð verði haft til endurbyggingar, og lætur hún þá eigi brunabæturnar af hendi nema jafnótt og byggt er. En sé endurbygging vanrækt,

getur sveitarstjórn sjálf varið brunabótafénu til endurbyggingarinnar.

Um 24. og 25. gr.

Nefndinni virðist fult eins haganlegt, að brunabótaskilyrði þau, er þessi grein ræðir um, séu laus frá reglugerðinni; því að vænta má, að reynslan leiði brátt í ljós, að nauðsynlegt sé að breyta þeim eða auka þau, þó að reglugerðin megi vera óbreytt.

Nefndinni þykir rétt að brunabótasjóðir hreppanna fái eyðublöð og bækur ókeypis, og jafnar þar á móti kostnaði þeim, er sveitarsjóðirnir og brunabótasjóðir hreppanna hafa af virðingargerðunum, án þess að hinn sameiginlegi sjóður taki þar tiltölulegan þátt í, en hann hefir iðgjöld öll að hálfu. Á þennan hátt fæst og gott samræmi í bókunum.

Nefndin telur að húsavirðingabækurnar geti orðið til mikils fróðleiks á sínum tíma.

III. Frumvarp

til laga um sölu opinberra jarðeigna og itaka.

1. gr.

Heimilt er Stjórnarráði Íslands að selja þjóðjarðir og kirkjujarðir, sömuleiðis ítök þjóðjarða og kirkjujarða og kvaðir, svo sem lög þessi mæla fyrir.

2. gr.

Sá er leitar kaups á opinberri jarðeign eða ítaki eða kvöð, stýlar beiðni um það til stjórnarráðsins.

3. gr.

Eigi má jörð selja, sem ætluð er til embættisseturs, eða fyrir almenna skóla eða sjúkrahæli, eða til annara almennra nota.

4. gr.

Nú er opinber jarðeign seld, og skal þá undanskilja náma, sem vera kunna í jörðu, eða siðar finnast, svo og rétt til að nota þá.

5. gr.

Eigi má opinbera jarðeign selja öðrum en sýslufélagi jörð innan sýslu, eða sveitarfélagi jörð innan sveitar, eða ábúanda ábýlisjörð.

6. gr.

Eigi má ítak selja öðrum en þeim, er land á undir, eða sveitarfélagi þar sem ítakið liggur.

Eigi má kvöð selja öðrum en þeim, er kvöðin hvílir á.

7. gr.

Nú er fyrir á opinberri jarðeign, eða sýslunefnd telur miklar líkur til þess, að upp komi þar innan skamms kauptún, þorp eða verksmiðju-iðnaður, eða sýslunefnd hyggur jörðina sérstaklega hæfa til sundurskiftingar á milli margra grasbýla, og má þá einungis selja hlutaðeigandi sýslufélagi slíka jörð, og, að því frá gengnu, hlutaðeigandi sveitarfélagi.

8. gr.

Á öðrum opinberum eignum, en þeim, er 7. gr. ræðir um, hefir ábúandi forkaupsrétt, nema sveitarfélag kaupi jörðina og taki til almennra nota. Nú afsalar ábúandi sér forkaupsrétti, og öðlast þá hlutaðeigandi sveitarfélag kaupréttinn.

9. gr.

Nú er fleirbýli á opinberri jarðeign, og nær kaupréttur ábúanda einungis til þess, er hann býr á. En afsalað getur ábúandi til mótbýlismanns kauprétti sínum.

10. gr.

Nú er opinber jarðeign í eyði, og skal þá sá er hefir eða tekur jörðina til eigin nytja, hafa kauprétt á henni, enda hafi sýslufélag og sveitarfélag, þar sem jörðin liggur, afsalað sér forkaupsrétti.

11. gr.

Eigi má sýslufélag eða sveitarfélag, sem keypt hefir opinbera jarðeign samkvæmt lögum þessum, farga henni til annars en ábúanda.

Nú gengur jörð, sem seld hefir verið ábúanda samkvæmt lögum þessum, úr sjálfsábúð, og skal þá hlutað-eigandi hreppstjóri tafarlaust skýra landstjórninni frá því, og gefa sem fylsta skýrslu um jörðina. Komist eigi jörðin í sjálfsábúð innan þriggja ára, á landssjóður endurkaupsrétt á henni með upphaflegu söluverði, nema sýslufélag eða sveitarfélag hafi keypt eða kaupi hana.

Andvirði þeirra jarða, er þannig ganga til lands-sjóðs, greiðist úr sjóði þeim, er það rann í upphaflega.

12. gr.

Kaupverð jarða sé að öllum jafnaði miðað við það, að verðhæðin, með 4% í vöxtu, veiti sömu vaxtaupphæð, og jarðagjöld og jarðabótakvöð nema í peningum, til jafnaðar um 10 ár síðastliðin; eða eftir sérstöku mati, ef leigumáli er ósanngjarn, eða hefir verið ákveðin annar við næstu ábúendaskifti.

13. gr.

Nú hefir ábúandi gert jarðabætur, umfram það er byggingarbréf áskildi, er yrðu til hækkunar leigumála jarðarinnar við næstu ábúandaskifti, og skal það ekki hækka verð jarðarinnar við hann eða niðja hans, er næstir taka við, nema 10 ár séu liðin frá því umbótin var gerð.

14. gr.

Þá er sýslunefnd ákveður, að gera kaup fyrir sýslufélagið á opinberri jarðeign innan sýslu, skal sýslumaður dómkveðja tvo menn til þess að gera lýsing á jörðinni og meta hana til peningaverðs. Jafnframt útvegar sýslumaður skýrslur hjá umboðsmanni eða umráðamanni jarðarinnar, svo sem þarf eftir 12. gr., og fylgi þeim álit um hæfilegt verð á jörðinni. Er umboðsmanni eða umráðamanni skylt, að láta alt slikt í té. Skjöl þessi og virðingargerð sú er fyr var nefnd, skulu fylgja beiðni sýslunefndarinnar um jörðina.

15. gr.

Ef sveitarstjórn vill kaupa til handa sveitarfélaginu opinbera jarðeign innan hrepps, sendir hún beiðni sína um það til sýslunefndar. Þá er beiðnin er komin til oddvita, skal hann útvega skýrslur umboðsmanns jarðarinnar eða umráðamanns, svo sem fyrir er mælt í 10. gr. Að svo komnu er málið borið upp á næsta fundi sýslunefndarinnar. Ef sýslunefnd samþykkir kaupin fyrir sitt leyti, metur hún jörðina til verðs á þann hátt, að meðaltal er tekið af tillögum nefndarmanna um verðið. Síðan sendir oddviti stjórnarráðinu beiðnina ásamt öllum skilríkjum, og sömuleiðis rökstutt álit sýslunefndar um það, hvort rétt sé að jörðin sé seld.

16. gr.

Nú vill ábúandi á opinberri jarðeign fá jörðina keypta, og sendir hann beiðni sína um það til sveitarstjórnar. Afsali sveitarstjórn forkaupsrétti, þeim er hún gæti haft samkvæmt lögum þessum, sendir hún skirteini um það, jafnframt beiðninni, til oddvita sýslunefndar. Fer svo um mál þetta eins og ákveðið er í 15. gr.

17. gr.

Um kaup á ítökum fer eins og fyrir er mælt hér að framan um kaup á jörðum.

Nú vill einhver kaupa af sér kvöð, og snýr hann sér þá beint til stjórnarráðsins um það mál. Fer um verð á kvöðinni eftir sanngjörnu mati.

18. gr.

Ef sérstakar ástæður eru, getur stjórnarráðið hvatt sér til ráðaneytis kunnuga menn, er lýsi jörðum þeim, sem til kaups eru falaðar, meti þær til verðs og segi álit sitt um, hvort rétt sé að selja þær, og á hvern hátt, samkvæmt lögum þessum.

19. gr.

Nú kaupir ábúandi jörð samkvæmt lögum þessum, og skal hann þá greiða að minsta kosti tíunda hluta andvirðis um leið og kaupin eru gerð. Um eftirstöðv-arnar fer þannig, að ábúandinn gefur út skuldabréf fyrir þeim með fyrsta veðrétti í jörðinni, og greiðir þær síðan, ásamt 4⁰/₀ í ársvöxtu, með jöfnu árgjaldi á eigi lengri tíma en 28 árum.

En ef sýslufélag eða sveitarfélag er kaupandi, má greiða jarðarverðið alt og vexti af því með jöfnu árgjaldi, 5⁰/₀ í 41 ár. Að öðru leyti gilda hinar sömu reglur.

20. gr.

Stjórnarráðið kveður á um kaupverð jarðeigna þeirra og ítaka, er það selur samkvæmt lögum þessum, og gefur afsalsbréf fyrir þeim.

21. gr.

Andvirði seldra landssjóðsjarða og ítaka rennur í Ræktunarsjóð Íslands, en andvirði seldra kirkjujarða, ítaka og kvaða skal leggja í sérstakan sjóð. Fyrirmæli um meðferð þess sjóðs skal gera með sérstökum lögum.

22. gr.

Lög þessi öðlast gildi 1. janúar 1906.

Athugasemdir.

Frumvarp um almenna þjóðjarðasölu var borið upp á 3 þingum í röð, 1887, 1889 og 1891, og var það hvað helzt því frumvarpi til falls, að í bága þótti koma við 23. gr. stjórnarskrárinnar, er mælir svo fyrir, að eigi megi selja, eða með öðru móti láta af hendi neina af jarðareignum landsins, nema slíkt sé með lagaboði ákveðið. Þessari mótbáru var sérstaklega haldið fram af fulltrúa stjórnarinnar, og á síðasta þingi var eðlilega þeirri skoðun líka haldið fram gegn almenntri heimild til að láta af hendi við innflytjendur parta af óræktuðu landi þjóðjarða til eignar og umráða. Það frumvarp, um fólksflutninga til Íslands, var þó samþykkt af þinginu og staðfest af konungi, og er þá sá skilningur orðinn ofan á, að selja megi jarðareignir landsins með einu almenntu lagaboði. Á það mætti og benda, að sami skilningur varð fljótt ofan á í Danmörku, er heimiluð var sala á jarðeignum ríkissjóðs með lögum 8. apríl 1851, þó að samskonar ákvæði stæði í grundvallarlögunum dönsku, og í stjórnarskrá vorri.

Þörfin á því, að eiga sjálfur ræktunarland sitt, vex að því skapi, sem menn fá meiri áhuga og meiri þekking á umbótum jarðarinnar. Ýmsar slíkar umbætur eru þess eðlis, að leiguliði ræðst alls ekki í þær. Á jafnköldu landi og hér þarf einmitt að ætla náttúrunni svo langan tíma til þess, að greiða fyrir ræktunarstarfinu og gjöra það kostnaðarminna. Nokkuð svipað má og segja um húsabætur, að þörfin á sjálfsábuð vex að því skapi, sem meiri kröfur eru gerðar til þeirra. Húsabætur eru sérstaklega örðugar á leigujörðum. Landsjóður er þar að vísu hinn bezti landsdrottinn með hinum mjög svo riflegu framboðum sínum til húsabóta, og þá einkum þessi hin síðustu árin; en áreiðanlega verður það fyrirkomulag til stórrar rýrnunar á fasteignartekjum landssjóðs, og arðberandi eign hans vex eig

að því skapi, þrátt fyrir þriðjungsframlagið frá leiguliða. Yfir höfuð hlýtur sú ráðsmenska á almannafé, að gefast misjafnlega.

Auðvitað eru dæmi þess, að jarðir ganga, og það enda fljótt, úr sjálfsábúð, er seldar hafa verið leiguliða; en hin dæmin eru eigi síður lýðum ljós, að verðgildi jarða og afurðir hafa vaxið stórum við það, að þær komust í sjálfsábúð, enda er það hið eðlilegasta. Með lögum verður trauðlega trygt og bundið um áframhaldandi sjálfsábúð, en líkurnar eru að verða meiri, að hún haldið, þar sem hún einu sinni er komin á, af því að tímarnir eru að breytast í þeim efnum. Sú var tíðin, að gróðamenn gátu vart trygt fé sitt í öðru en jörðum, en nú eru margir aðrir vegir til að ávaxta fé sitt, bæði tryggilegar og með meiri ágóða. Það fer því meir og meir saman þetta tvent, að menn sækjast yfir höfuð lítið eftir að eignast jarðir fram yfir það, er þeir sjálfir þurfa til ábúðar eða ætla börnum sínum, og hitt, að áhuginn eykst, að bæta ábúðarjörðina og leggja kostnað í hana. En eigi má búast við almennum og verulegum framlögum til ábýlisbóta, nema ábúandinn sé viss um, að fá að njóta vinnu sinnar og kostnaðar, ekki einungis fyrir sig sjálfan um sína daga, heldur og fyrir börn sín og erfingja.

Fyrirspurnum millipinganefndarinnar um vilja og getu leiguliða til að eignast ábýli sín hefir verið svarað í þá átt, að vér styrkjumst í þeirri trú, að Ísland verði úr þessu eigi til langframa slíkt leiguliðaland, sem það nú er. Vér höfum veitt því eftirtekt, að í Yfirlitinu yfir manntalið á Íslandi hinn 1. nóvember 1901 telst ekki nema rúmlega einn fjórði hluti af framfærendum við landbúnað og fiskiveiðar til sjálfseignarbænda. Hitt eru leiguliðar. Því miður eru eigi áreiðanlegar eða nákvæmar skýrslur um það efni, en þetta mun þó eigi fjarri sanni. Skýrslurnar um leiguliðaábúð á bænda-eignum, sem útvegaðar voru samkvæmt áskorun frá

aukapinginu 1902, þera það og með sér, að í sumum byggðum má það heita, að sjálfsábúð sé hreinasta undantekning. Það eru ófagrar tölur, þegar maður ber það saman við búnaðarástandið hjá öðrum þjóðum, að þrír bændur af hverjum fjórum eru leiguliðar hér á landi: Í Danmörku eru 95 sjálfseignarbændur móts við 5 leiguliða og af hverjum 100 húsmönnum eða grasbýlismönnum, er hafa jarðyrkju nokkuð að ráði sér til framfæris, sitja 90 á sjálfseign.

Einna verulegasti tálmi sjálfsábúðarinnar er í vorum augum sá, að fátækur maður ris svo illa undir því, bæði að afborga jörðina og halda við áhöfn sinni, sem þó er fyrir mestu. Verði kaup manns á ábýlinu til þess, að arðberandi bústofn hans gangi til þurðar, væru þau jarðarkaup betur ógjörð.

En tímarnir eru og töluvert breyttir að því er þetta snertir. Nú er greiður gangur til peningalána um land alt, og það gegn tryggingum á ýmsan hátt, öðrum en fasteignarveði. Telji nú löggjafarvaldið það rétt, að gera þjóðjarðir falar, þá verður það um leið að setja afborgunarskilmálana sem vægasta, svo að leiguliðar þurfi ekki að eyða búum sínum sér í mein. Í því sambandi mætti minna á, að í dönsku sölulögunum frá 1851 var afborgun látin kaupanda á sjálfsvald, eftir hentugleikum hans, meðan hann sjálfur eða ekkja hans bjó á jörðinni.

Í öðrum löndum hefir jafnan stefnt svo og stefnir, að þjóðjarðir ganga úr eignarhaldi ríkisins til ábúenda, og er þá talið bezt komið bæði hag ríkisins og einstaklingsins. Sú mótbára er nú horfin, að lánstraustið veikist við sölu fasteignanna; hún hverfur af sjálfu sér þegar svo er komið, eins og nú á sér stað hjá oss, að fasteignartekjurnar eru eigi nema örlítið brot af árstekjunum. Hitt er aftur talið sjálfgefið, að féð, sem inn kemur fyrir seldar jarðeignir hins opinbera, verði með engu móti eyðslufé, heldur ávaxtist og aukist eigi miður, en vænta má að jarðirnar stígi í verði.

Nefndin álitur rétt að taka það fram, að hún telur það eigi neitt megin-atriði, að fá sem fylst verð fyrir jarðirnar; hitt skiftir mestu, að jarðirnar komist áréttar hendur og sjálsábúðin verði eftirsóknarverð. En auðvitað væri það eigi hollt fyrir þjóðfélagið, að haga svo söluverði opinberra eigna, að jarðir féllu alment í verði. Nefndin heldur þessu föstu, þó að hún sjái fyrir, að landssjóður sitji í bili uppi með rýrustu og óútgengilegustu jarðirnar, ef heimildarlög þessi kæmust á og yrðu notuð að marki. Verði jarðir í umboði svo fáar og strjalar, að eigi fáiist maður fyrir venjuleg umboðslaun til að annast þær allar, þá ætti að mega koma umboðsmenskunni öðruvísi fyrir án tilfinnanlegs kostnaðar, t. d. hjá hreppstjórum eða oddvitum þeirra sveita, sem jarðirnar eru í.

Í frumvörpum fyrri þinga um almenna þjóðjarðasölu var landstjórnin skyld til að selja fyrir ákveðið verð, miðað við eftirgjaldið; átti amtsráð að meta sanngjarnan leigumála eftir tillögum sýslunefndar, og kaupverðið var jafnt eftirgjaldinu 25-földu. Eftir þeim frumvörpum hafði ábúandinn „rétt til að fá jörðina keypta“, svo framarlega sem hún var eigi ætluð til embættisábúðar, skólaseturs eða almenningsnota. Vér teljum hina leiðina heppilegri, að heimila söluna, og treystum því, að lögin nái tilgangi sínum jafnt fyrir það. Eitt eður annað, ófyrirséð, gæti það á rekana borið, að betur væri ráðið af stjórninni í stökum tilfellum, að nota eigi heimildina, að minsta kosti eigi án sérstaks samþykkis þingsins.

Í frumvarpi voru er gengið nokkuð lengra en áður í því, að undanskilja vissar tegundir jarða frá sölu, eða að minsta kosti kveðið nánar á um það, og getum vér í því sambandi vísað til umræðanna í þjóðjarðasölu-málinu á síðasta þingi. Verulegra nýmæli er það, að áskilja sveitarfélögum forkaupsrétt í sumum tilfellum. Vér teljum eigi ólíklegt, að það færist í vöxt, að sveitar-

félög vilji ná í jarðir til eignar og umráða meir en hingað til hefir verið. Þær skoðanir hafa og komið fram í nefndinni, að það væri jafnvel hið æskilegasta í framtíðinni, að hvert sveitarfélag ætti sem mest af jarðeignum innsveitis, og nefndin leggur einum huga mjög mikla áherzlu á það, að eignarhald jarðanna sé sem mest innsveitis, ef ekki hjá ábúendum, þá hjá sveitarfélaginu. Það skiftir eigi mestu, að afstýra því, að jarða-afgjöld gangi út úr sveitinni, enda mundu sveitarfélögin, færu þau að eignast fasteignir, þurfa um langa hrið að borga vexti af verði þeirra; hitt hefir miklu meiri þýðingu fyrir alt félagslíf sveitarinnar, sjálfstæði og framfarir, að hún búi frjáls og óháð að landinu sem hún á að yrkja.

Vér höfum tekið kirkjujarðirnar með undir þessi almennu heimildarlög, vitandi vel, að sala þeirra hefir eigi til þessa verið talin löggjafarmál, en þá skoðun teljum vér eigi rétta. Kirkjujarðirnar eru — þótt ætlaðar séu til sérstakra nota — almenn þjóðeign, og varðar þjóðfélagið jafnt um þær sem aðrar opinberar jarðeignir, að trygging sé fyrir, að þær komist á réttar hendur, ef þær eru seldar. Þeim skilningi, að kirkjujarðirnar séu almenn þjóðeign, hefir líka verið fylgt í verkinu. Nokkrar sýslunefndir hafa í tillögum sínum síðastliðið ár um framfaramál héraðanna vikið að þjóðjarðasölunni, og hafa þær þá allar krafist þess jafnframt, að almenn sala færi líka fram á kirkjujörðunum. Í athugasemdum við skýrslurnar um leiguliðaábúð á bændaeignum er eigi óvíða vikið að kirkjujörðunum, og yfirleitt látið illa af því hvernig þær eru setnar, og þó að vér höfum eigi full gögn í höndum til að sanna það, álitum vér óhikað, að ábúð þeirra sé miður komið en ábúð landssjóðsjarða; enda geta umráðamenn þeirra, af alkunnum ástæðum, svo sem ekkert hlynt að umbótum á þeim. Í reyndinni er það einnig svo, að ábúðarlögin frá 12. janúar 1884 ná eigi til kirkjuæiguanna í verulegum atriðum

(sbr. t. d. Lhbr. 19. sept. 1884). Þörfin á, að koma kirkjujörðunum í sjálfsábúð, er því svo brýn, og rekur enda meira eftir um sölu þeirra en sölu hinna svo nefndu þjóðjarða.

Frá voru sjónarmiði er það því eðlilegast og heppilegast, að heimildin og aðferðin við söluna sé ein og hin sama, bæði fyrir landssjóðsjarðir og kirkjujarðir. En auðvitað geta tillögur vorar um þjóðjarðasöluna gengið fram, þótt sala kirkjujarðanna sé að sinni tekin undan, vegna ónógs undirbúnings.

Áður en vér snúum oss að hinum einstöku greinum frumvarpsins, viljum vér minnst þeirrar leiðar, sem bent hefir verið á við ráðstöfun þjóðjarða, og er það erfðafestan. Vér höfum töluvert hugsað og rætt það fyrirkomulag, og höfum eigi getað sannfærst um, að sú leið væri heppileg. Erfðafesta um aldur og æfi, með rétti til að selja og veðsetja o. s. frv., er ekki annað en sala, eða jafnt afsal umráðaréttar og þótt selt væri á venjulegan hátt. Slík afhending væri að mörgu leyti óhagvænleg fyrir landssjóðinn. En fylgdu jörðunum, sem á erfðafestu ganga, einhver eftirlitsskilyrði af hálfu hins opinbera, munda þau bæði reynast kostnaðarsöm og jafnframt óþægileg fyrir ábúandann.

Eins gæti verið að ræða um arfgengan ábúðarrétt, eftir settum reglum, en eigi hefir nefndin treyst sér að taka það nýmæli upp; enda er oss eigi kunnugt um, að óskað hafi verið eftir því fyrirkomulagi; en þar á móti er það, eftir þeim gögnum sem nefndin hefir haft með höndum, ákveðinn og almennur vilji þjóðarinnar, ag löggjafarvaldið efli sjálfsábúð í landinu.

Um 1. gr.

Ástæður fyrir þeirri grein eru færðar hér að framan.

Um 3. og 4. gr.

Það er sjálfgefið, að undanskilja jarðir til almenn-

ingsstofnana, og hafa fulla gát á að eigi reki sig þar á bráðlega. Eins er það, að þótt námar kunni að felast í jörðu, mönnum óafvitandi nú, þá verður engin jörð seld dýrar fyrir það, og er því rétt, að landssjóður eigi náma, ef upp koma. Þar að auki liggur það utan við tilgang þjóðjarðasölunnar að láta af hendi náma.

Um 5.—10. gr.

Þær miða að því, að takmarka söluna á þá leið, að hinar opinberu eignir komist á réttar hendur, samkvæmt því sem að framan er sagt. Fyrst er það, að enginn einstaklingur hefir kauprétt á jörð, nema hann sé búandi á henni. Í öðru lagi eiga ítök að komast í hendur þeirra, sem bezta hafa aðstöðu og mesta hvöt til að nota þau sem bezt, og að sýslufélög og sveitarfélög hafi forgangsréttinn að þeim jörðum, sem nauðsynlegar geta orðið í náinni framtíð til annara nota en venjulegrar ábúðar, svo að eigi geti til þess komið, að umráð einstaks manns nái þar að hindra alment gagn. Þegar um lóðir í kaптúnum eða þorpum er að ræða, er það öllum ljóst, hve mikla þýðingu þetta hefir; eigum vér þar ekki einungis við húsalóðir, heldur og fiskverkunarreiti, sáðgarða, túnbletti o. s. frv. Hafi sveitarfélag ráð á slíkri lóð, má frekar vænta þess af því en af einstaklingi, að það setji reglur um útmælingar lóða og byggingar húsa, svo að í lagi sé og hagkvæmt til frambúðar. Líkt má segja um þá staði, sem sérstaklega eru hæfir fyrir iðnaðarstofnanir, þar sem margt fólk drægist að. Hitt mun þykja meira nýmæli, að áskilja sýslufélagi eða sveitarfélagi forgangsrétt að þeim jörðum, sem eru sérstaklega vel hæfar til sundurskiftingar milli grasbýla, og hefir nefndin þar einkum fyrir augum sveitarfélögin. En það gerir nefndin í þeirri trú, að hlutaðeigandi sveitarfélag sé bezti miðill til þess að hlynna að fátækum mönnum, sem jöfnum höndum vildu fleyta sér og sínum á handafla og jarðyrkju. Slíkir grasbýlis-

menn gætu svo orðið eigendur grasbýlanna, ef vel væri í haginnum búið fyrir þá, og væru þeir þá orðnir samgrónir sveitinni, öldungis eins og bændurnir á jörðunum, og vinnukraftur þeirra á mjög eðlilegan hátt bundinn sveitarfélaginu. Þessi hugsun byggist auðvitað á því, að ýms svæði hér á landi verði tekin til gagngerðrar ræktunar, og ræktunin komist á alveg nýjan rekspöl.

Forkaupsréttur sveitarfélaga og sýslufélaga á eyðijörðum byggist á því einkanlega, að slíkar jarðir eru oft hæfastar til afréttarnota.

Forkaupsréttur sýslu- og sveitarfélaga á jörðum getur komið í bága við konungsbréf 22. desember 1797, sem leiðir í lög hér á landi tilskipun frá 18. júní 1723 um forkaupsrétt leiguliða þeirra, er sitja í lífsábúð. Rekist þetta nú á, sem hugsanlegt er í einstaka tilfelli, verður afleiðingin bara sú, að jörðin verður eigi seld í tíð ábúandans, og er þá bersýnilega þýðingarlaust fyrir hann að halda þeim rétti sínum fram, og einungis meinbægni, því eigi er skylt að selja. En að sjálfsögðu helzt ábúðarrétturinn óskertur eftir byggingarbréfi, þó jörð gangi í eigu sýslu- eða sveitarfélaga.

Um 11. gr.

Hér er reynt að varna því eftir megni, að opinberar eignir, sem seldar eru samkvæmt lögum þessum, verði til lengdar í annara höndum en þeirra, er kauprétt hafa eftir lögunum.

Annars treystum vér því, að aukin og bætt ræktun landsins verði eigi síður vörn gegn því, að jarðir gangi úr sjálfsábúð framvegis, og höfum vér vikið að því í innganginum.

Um 12. og 13. gr.

Nefndin hefir í inngangi þessara athugasemda bent á mundangshóf það, er hún hugsar sér með verðið á hinum seldu eignum. Þess vegna ætlast hún ekki til, að jarðarafgjaldið sé algjör mælikvarði verðsins, enda

viðgengst jafnan allmikið ósamræmi í afgjöldum jarða, jafnvel í sömu sveit, og það af ýmsum ástæðum.

Jarðabótakvaðir eru auðvitað hluti af jarðarafgjaldi, og hugsum vér oss, að þá er verð er ákveðið á jörð, sé kvóðin lögð í dagsverk, og metin ein króna fyrir hvert dagsverk.

Öll sanngirni mælir með því, að ábúandi kaupi eigi ábýli sitt þeim mun dýrara, sem hann hefir aukið það í verði með eigin efnum, nema hann hafi notið þeirra umbóta svo, að hann hafi borið sinn hlut frá borði; en svo má með jafnaði telja, ef maður hefir notið góðrar jarðabótar í 10 ár.

Um 14.—18. gr.

Í þessum greinum er kveðið á um það hverja leið skuli fara, til þess að ná kaupum á opinberum eignum, og til þess að meta þær til verðs samkvæmt 12. gr. Er hér í höfuðatriðum ákveðin sama aðferðin, og að undanförunu hefir verið, þegar þjóðjarðir hafa fengist keyptar. Alþingi hefir þá ákveðið verðið með hliðsjón af töluvert mismunandi matsgerðum, sem komið hafa frá umboðsmanni og sýslunefnd. Sömu aðferð hlýtur stjórnin að hafa nú eftir frumvarpi voru, og getur þá svo farið við og við, að stjórnarráðinu þyki eigi skýrslur og skilríki fullnægjandi, og kveðji til sérstaka skoðunar menn. En til þess að kostnaður við slíkt verði lögheimill, hefir nefndin sett ákvæði um það í 18. gr.

Um 19. gr.

Borgunarskilmálar eru hér settir samhljóða frumvörpum þeim um almenna þjóðjardasölu, er áður hafa flutt verið á alþingi. — Í fyrirspurnum vorum til oddvita sveitarstjórnanna um leiguliða, var ein spurningin sú, hvort það mundi verulega styðja að sjálfsábúð, að afborgun stæði yfir 41 ár, með 5% árgjaldi, og eru þeir mjög fáir, sem taka það fram yfir 6% greiðsluna í 28 ár. Þar á móti munu ábúendur telja það mikla

hagsbót að fyrsta greiðsla sé $\frac{1}{10}$ í stað $\frac{1}{4}$ jarðarverðs, sem hingað til hefir verið við sölu þjóðjarða. Borgunarskilmálana má því telja svo hagkvæma kaupendum, að eftir þeim getur naumast nokkrum ábúanda, sem skuldlitill er undir og eigi annara þurfi, verið ofvaxið, að kaupa ábýli sitt. Sólukjör þessi eru og hættulitil fyrir landið, því aðgangur er vís að jörðinni, hvenær sem vanskil verða á árgjaldi. Væntanlega verður það fágætt, að jörð spillist eða rýrni í verði svo fljótt, að meiru nemi en því, sem þá er greitt af jarðarverðinu.

Nú er eigi ólíklegt, að ýmsir kaupendur vildu gera kaupsamning um hærri greiðslu í byrjun og skemri af borgunartíma, og er það að sjálfsögðu heimilt.

Borgunarkjör sýslufélaga og sveitarfélaga setur nefndin mun léttari, enda er þar og engin áhætta fyrir hið opinbera. Þar á móti mundi það geta orðið mörgu góðu fyrirtæki að fótakefli, ef nauðsynleg jarðakaup hefðu í för með sér mjög óþyrmilega byrði fyrir hlutaðeigandi sjóð, og er þetta eigi sízt þýðingarmikið, ef sveitarfélög vilja hlynna að grasbýlismönnum.

Um 20. og 21. gr.

Það er sjálfsögð afleiðing af fyrri greinum frumvarpsins, að stjórnarráðið skeri úr um verð þjóðjarða og afsali þær í hendur kaupendum.

Ákvæðið um andvirði seldra þjóðjarða (sjá 20. gr.) er samhljóða lögunum um Ræktunarsjóð Íslands. — En í samræmi við þau lagaákvæði er eðlilegt og sjálfsagt, að verð kirkjujarðanna sé heldur eigi gert að eyðslufé, en lagt í sérstakan sjóð; og er utan við verkahring nefndarinnar að mæla fyrir um ætlunarverk slíks sjóðs, enda sjálfgefið, að vextir jarðaverðsins gangi til þess, sem afgjöld hinna seldu jarða gengu áður.

IV. Frumvarp

til laga um forkaupsrétt á jarðeignum einstakra manna.

1. gr.

Þá er jarðeignir einstakra manna ganga kaupum og sölum, hefir ábúandi forkaupsrétt eða sá, er jörð tekur til ábúðar í næstu fardögum. Þó nær eigi sá réttur til afrétta né ítaka, er jarðeign kunna að fylgja. Eigi hefir leiguliði heldur forkaupsrétt, ef hann hefir fyrirgert ábúðarrétti sínum, eða verið sagt upp ábúð á löglegan hátt.

2. gr.

Nú afsalar sá forkaupsrétti, er hann hefir eftir 1. grein, og öðlast þá hreppur sá, er jörð liggur í, forkaupsrétt.

3. gr.

Forkaupsrétt á afréttum og öðrum óbyggðum löndum hefir hreppur sá eða hreppar, er land það liggur í.

4. gr.

Forkaupsrétt á ítökum, skógum, fossum og öðrum gögnum og gæðum, sem nú eru skilin eða skilin verða frá jörðum, hefir sá, er land á undir. Afsali hann sér forkaupsrétti, hefir hreppur sá, er þetta liggur í, forkaupsrétt. Sami forgangsréttur gildir og, ef þau gögn og gæði, sem nú eru talin, eru seld á leigu.

5. gr.

Enginn heldur forkaupsrétti lengur en þrjá mánuði frá því að telja, er honum við votta var gerður kostur á kaupunum. Oddviti sveitarstjórnar tekur á móti tilkynningu um forkaupsrétt og framboð, en sveitarstjórn ákveður, hvort því skuli sæta.

6. gr.

Allir þeir gjörningar, sem fara í bága við þessar

ákvarðanir, eru ógildir. Sannist það siðar, að röng skýrsla um boð í jarðeign þá, sem um er að ræða, eða tylliboð hafi ónýtt forkaupsrétt eða spilt sölukjörum, varðar það seljanda og þann, er tilboð gerði, 100—500 króna sektum hvorn, er falli til landssjóðs.

7. gr.

Lög þessi öðlast gildi 1. janúar 1906.

Athugasemdir.

Millipínganefndin í landbúnaðarmálinu álitur það mikið ból fyrir landbúnaðinn, hve mikill fjöldi af jarðeignum er einstakra manna eign í leiguábúð. Þessar tölur eru líka hærri en flestir munu hafa rent grun í. Nefndin hefir kynt sér skýrslur hreppstjóra viðvikjandi leiguábúð á jörðum einstakra manna; og þótt sumar skýrslurnar séu eigi ljósar, þá má þó fara nærri um það, að jarðir einstakra manna, sem eru í leiguábúð, séu um 2600, og ábúendur á þeim við 3000. Það lætur því nærri að þessar jarðir séu helmingi fleiri en opinberu jarðeignirnar. Enn fremur er auðsætt, að kjör leiguliða eru að jafnáði mikið lakari á jörðum einstakra manna, heldur en t. d. á landssjóðsjörðum. Einkum veldur það stórtjóni, hve alment er, að ábúðartíminn sé óviss og stuttur. Er því mikil nauðsyn að löggjöfin stuðli að því, að margar jarðir geti eigi óhindrað lent á eins manns höndum. Þörfin er einnig enn meiri, ef frumvarp til heimildarlaga fyrir stjórnarráðið, um að selja opinberar jarðeignir, næði fram að ganga. Eitt af því er fært hefir verið á móti sölu þjóðjarða er, hve hætt væri við að jarðirnar gengju úr sjálfsábúð, og væri þá leiguliði þeirrar jarðar ver farinn en áður, meðan á býlið var þjóðeign.

Þetta frumvarp á mikið að geta kcmið í veg fyrir

þá hættu, og styður einnig að því að sjálfsábuð aukist á þeim jörðum, sem nú eru í leiguábuð og eign einstakra manna. En ef ábúandi eða sá, er flytur á jörð, afsalar forkaupsrétti sínum, þá mun hvert sveitarfélag, þar sem jörðin liggur, og framkvæmd og manndáð hefir, festa kaup á jörðinni, ef það virðist nokkuð viðsjált með sölu á henni.

Nefndinni dylst eigi að farsælast væri að sem flestar jarðir væru eign innan þess hrepps, er þær liggja, annaðhvort í sjálfsábuð eða eign sveitarsjóðs. Að sönnu er hægt að segja að einstaka sveitarfélag mundi tæplega fært að annast jarðeignir sveitarsjóðs, svo vel væri, en eigi þarf að óttast slíkt aiment eða til langframa; enda hafa oft átt sér stað ýms vandkvæði með umboðsmensku á þjóðjörðum og umráð yfir kirkjujörðum og leigujörðum einstakra manna. En óhætt er að fullyrða, að yfirleitt yrði umboðsmenska sveitafélaga á jarðeignum sveitarsjóðs hin ódýrasta og farsælasta umboðsmenska; enda ekkert eðlilegra, þar sem það er sameiginlegur hagur allra umráðenda, að hin sameiginlega jarðeign sé sem haganlegast setin, og þar sem leiguliðarnir hafa sjálfir jafnt öðrum umráðarétt, tillögurétt og atkvæðisrétt.

Þá er auðsætt að afréttarlönd, ítök og önnur gögn og gæði, er fráskilin eru jörðum, svara bezt nytjum, ef eignarumráð kæmust í hendur þeim, er bezt liggja við að nota þau. Að öðru leyti má hið sama segja sem um forkaupsrétt á jörðum.

Þá dylst nefndinni eigi, hve ómetanlega þýðingu það hefir, að sveitarsjóðir hafi fasta og arðbæra eign, er veiti sjóðnum fastar árlegar tekjur. Öllum hlýtur að vera ljóst, að gjöld til sveitarsjóða hljóta framvegis að fara stórum vaxandi, er stafar af auknum kröfum til mentunar, aukinna og endurbættra vega og margra annara þæginda o. fl. o. fl.

Sveitarfélagin þurfa því að hafa fast stofnfé, er bezt

væri trygt með því, að það væri í innanhreppsjarðeign sveitarsjóðs eða sjálfsábuenda.

Nú er alltitt að sveitarsjóður er árlega að mestu uppetinn, eða það sem ein sveitarstjórn sparar, eyðir önnur, og vanalegt að sveitarsjóðir hafi engar fastatekjur nema hin árlegu álög á hreppsbúa. Þegar svo er, verður auðsætt, að þegar verst lætur í ári og hreppsbúar hafa minst gjaldþol, verður gjaldabyrðin stærst. Ráðist eigi breyting eða bót á þessu er auðsætt, að með vaxandi menning og framförum, verður þetta einn hinn alvarlegasti og almennasti þröskuldur fyrir öllum þjóðþrifum, ef einstaklingarnir eru mest lamaðir með þungum álögum, er verst gegnir, eða allar framfarir stanzaðar lengri eða skemmri tíma.

Í ýmsum löndum er það talið nauðsynlegt, að tryggja það með lögum að sveitarsjóðir og aðrar félagsstofnanir geti eigi fargað jarðeignum sínum nema í brýnustu nauðsyn og þá með samþykki æðri stjórnarvalda. Þetta atriði liggur nú að vísu utan við verksvið þessa frumvarps, enda treystir nefndin í því efni ákvæðum sveitarstjórnarlaganna jafnframt vaknanði áhuga sveitarfélaga.

Hagfeld lánskjör til handa ábuendum, til að kaupa ábygli sín, og sveitarsjóðum að kaupa innanhreppsjarðir, sem eru í leiguábúð, álitur nefndin eitt af hinum mikilvægari atriðum landbúnaðinum til eflingar. Og sérstaklega vill hún taka það fram, að lánum til sveitarsjóða sé þannig farið, að afborgun og vextir falli á sem lengst tímabil, t. d. 41 ár, svo að álög á hreppsbúa til sveitarsjóðs fyrir þá sök verði vel bær og deilist á sem flesta, og að sveitarfélög þurfi eigi að láta sér ægja jarðakaup, því að stundum ætti svo að geta farið, að sveitarsjóðir gætu eignast jarðir án teljandi framlags.

Nefndin getur eigi séð, að frumvarp þetta komi í bága við eignarrétt manna á jörðum eða samningafrelsi, þar sem enginn er neyddur til að selja jarðeign

sína, né selja hana undir hæsta boði. Vanalega getur og seljandi ráðið mestu um, hver verður kaupandi, því að ef sagt er upp ábúð á löglegan hátt, hefir sá forkaupsrétt, er tekur jörð til ábúðar í næstu fardögum.

Þing og stjórn hefir haft til meðferðar frumvarp til laga um að takmarka rétt utanríkismanna til þess að eignast jarðeignir eða jarðarhlunnindi hér á landi, eða fá á leigu um óhóflega langan tíma. Munu frumvörp í þessa átt hafa verið spröttin af hræðslu um, að skammsýni eða jafnvel stundarhagsmunir einstakra manna mundu í þessum efnum geta bakað sjálfum þeim og landinu ómetanlegan skaða, nema tekið væri í taumana. Lagafyrirmæli í þessa átt hafa þó ekki náð fram að ganga sökum vandkvæða, er þeim óneitanlega fylgja. Forgangsréttur til handa sveitarfélögum til leigu á sérstökum jarðarhlunnindum getur í mörgum tilfellum náð sama takmarki, sem sé, að koma í veg fyrir óhyggilega leigu til útlendiinga um mjög langan tíma, því að þá er ekki farið með slíkt í kringum þeztu menn í sveit. Sama er að segja um forkaupsrétt á jörðum samkvæmt frumvarpi þessu.

Þá er að snúa sér að hinum einstöku greinum frumvarpsins.

Um 1. og 2. gr.

Það er áður mælt í lögum (sbr. konugsbréf frá 22 desbr. 1797) að ábúandi, sem hefir lífstiðarábúð, eigi forkaupsrétt. Hér er þessi réttur færður til allra þeirra, er ábúðarrétt hafa til árs eða lengur, en að þeim frágengnum til sveitarfélaga; enda er langur ábúðartími eða lífstiðarábúð á einstakra manna jarðeignum svo sjaldgæf, að þessi nauðsynlegi og sanngjarni réttur hefir að mestu orðið sem dauður bókstafur. Eftir því sem næst verður komist, við athugun á skýrslum hreppstjóranna, ætti það ekki að ná $\frac{1}{5}$ af leiguliðum á bændaeignum, sem eftir byggingarbréfi hafa lífstiðarábúð.

Um 3. gr.

Óbygð lönd eru einkum gömul selstöðulönd, eyði-jarðir til fjalla eða heiða, sem oft og tíðum þurfa að leggjast til afréttarlanda. Er því nauðsynlegt, að sá hreppur eða hreppar, er geta notað þau til uppreksturs hafi þar forkaupsrétt.

Um 4. gr.

Nefndin álitur að miklu skifti, að ítök falli að öllum jafnaði til jarðar þeirrar, sem þau liggja í. Að öðrum kosti geta ítök verið þannig notuð, að þau stór-skaði jörðina, og komi auk þess að minni notum en þyrfti að vera.

Nefndin hefir jafnvel tekið það alvarlega til ihugunar, hvort eigi væri rétt að setja lög um það, að þeir sem búa undir ítökum ættu kaupkröfu á þeim með því verði, er dómkvaddir menn mætu, er miðað væri við árlegar tekjur af itakinu allmörg hin síðustu ár. Þetta er þó ofmikið vandamál til þess að nefndin hafi getað komið með frumvarp í þessa átt, enda þyrfti svo mikil rannsókn að hafa gengið á undan til þess.

Um 5. gr.

Álitamál er, hve lengi megi halda forkaupsrétti. Ef tíminn er langur, getur það verið mjög bagalegt fyrir seljanda. Á hinn bóginn getur ábúandi oft eigi svarað fljótlega, ef hann þarf t. d. áður að leita fyrir sér með lán upp í jarðarverðið. Í stórum hreppum getur það og verið erfitt fyrir sveitaröddvita, þegar hann hefir fengið tilkynningu um framboð, að gefa fullnaðar-svar á styttri tíma en 3 mánuðum. Vanalega mundi þó afgjört svar fást þegar, eða á mjög stuttum tíma. Og oft getur sveitarstjórn haft málið til ihugunar á meðan forkaupsfrestur ábúanda stendur yfir. Eigi býst nefndin heldur við því, að það verði að jafnaði talin áhætta fyrir sveitarstjórn, þótt hún festi kaup á jörð áður en hún hefir fengið samþykki sýslunefndar til þess.

Um 6. gr.

Nefndin álitur nauðsynlegt að setja þær skorður, sem hægt er, gegn því að farið verði í kringum lögin, að því er tylliboð eða rangar skýrslur snertir.

* * *

Nefndin vill í sambandi við þetta frumvarp, og þá eigi siður með tilliti til frumvarpsins næst hér á undan og næst á eftir, birta ágríp af svörunum við spurningarnar, sem nefndin sendi öllum hreppsnefndum í sumar sem leið, um vilja og getu leiguliða að eignast ábyli sín. — Spurningarnar voru stýlaðar til oddvitanna og hljóðuðu svo:

1. Hve margir af leiguliðum í yðar hreppi hafa hug á því og einhverja getu til að kaupa ábyli sín, séu þau fól fyrir hæfilegt verð?
2. Mundu leiguliðar á opinberum jarðeignum (kirkjujörðum meðtöldum) kaupa ábyli sín með þeim borgunarkjörum, að greiða $\frac{1}{4}$ hluta verðsins strax, en $\frac{3}{4}$ með 6% í vöxtu og afborgun í 28 ár?
3. Mundi það verulega styðja að sjálfsábúð þessara leiguliða, ef eigi þyrfti að greiða strax nema $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{10}$ söluverðsins og hitt ávaxtaðist og afborgaðist með 5% í 41 ár?
4. Mundu leiguliðar á einstakra manna jörðum ráðast í að kaupa ábyli sín, væri kostur fyrir þá að fá veðlán með góðum kjörum til viðbótar því, sem vant er að lána út á fasteignir, segjum að lán fengist alls alt að $\frac{2}{3}$ söluverðsins?

Nú (14. febrúar 1905) hafa 164 oddvitar svarað spurningum þessum. Eins og gefur að skilja erusvörin mjög breytileg, en lang-almennust og ákvæðnust eru þau á þessa leið:

1. Allir leiguliðar, sem búa á jörð, er þeir fella sig við, vilja kaupa hana sanngjörnu verði. — Meiri hlutinn getur það, ef verulegur hluti andvirðis fengist með hagkvæmum lánskjörum.

2. Þessu boði mundi nálægt því annarhvor sæta.
3. Það hefir stórmikla þýðingu að þurfa eigi að borga nema $\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{8}$ andvirðis, þá kaup eru gerð. Á staðum flestra er svo varið, að það veikir tilfinnanlega bústofn þeirra, ef þeir þurfa að borga í einu svo miklu nemi. Þar á móti óska fáir eftir mjög löngum afborgunartíma. Nokkrir benda til þess, að réttara væri að færa afborgunartímann fremur niður úr 28 árum en upp í 41 ár. Þar sem mál þetta virðist hafa verið mest athugað, kemur eindregið sú skoðun í ljós, að sé bústofn eigi að mun rýrður við kaupfestuna og lánskjör fáist sanngjörn, þá kjósi flestir leiguliðar, sem ráðist í að kaupa býli sitt, fremur að leggja á sig hærra árlegt gjald, en að hafa litla von um að lifa það að greiða kaupverð jarðarinnar.

Á hinn bóginn eru allir, sem því máli hreifa, eindregið með því, að kaupi sveitarsjóðir, þá sé ekkert greitt við kaupfestu, og afborgun með vöxtum sé 5% í 41 ár.

4. Því svara allir játandi, þegar um efnalitla er að ræða, sem vilja kaupa ábýli sín.

Nefndin viðurkennir réttmæti þessara svara, og álitur að enga krafta megi spara til þess að eigin hagsmunir og tilfinningin fyrir því að rækta og bæta jörðina falli saman. Þó sér nefndin fyrir, að hjá einstaklingnum kann að breyta getan og trúin á sjálfum sér og framtíð landsins. En þar ber nefndin það traust til sveitarstjórna, að þær skilji hlutverk sitt, það hlutverk, að draga eftir mætti undir sameign sveitarfélagsins allt það land, er liggur innan hrepps og eigi getur komist í sjálfsábúð. Ekkert sveitarfélag mun iðrast þessa, og í sambandi við það leyfum vér oss að tilfæra eftirfarandi orð úr svari oddvitans í Saurbæjarhreppi í Dalasýslu. Hann segir svo:

„Þess skal getið, að hreppurinn (hreppssjóðurinn) á 8 jarðir — Staðarhól með tilheyrandi jörðum — og þær eru ekki falar“.

Þessi ályktunarorð álitur nefndin umhugsunarverð fyrir aðrar sveitarstjórnir, og því hefir hún leyft sér að undirstrika þau, þótt það væri eigi gert í frumritinu.

V. Frumvarp

til laga um breyting á og viðauka við lög um stofnun
Ræktunarsjóðs Íslands.

1. gr.

Tilgangur Ræktunarsjóðsins er að efla ræktun landsins. Stofnféð má aldrei skerða, en því skal varið til lánveitinga til jarðabóta og hvers kyns atvinnubóta við jarðyrkju.

Enn fremur má lána úr sjóðnum gegn öðrum veðrétti til ábýliskaupa, hvort heldur eru jarðir, eða grasbýli og þurrabúðir utan kaupstaða.

Af vöxtum sjóðsins má verja árlega alt að helmingi til að verðlauna atorku, hagsýni og eftirbreytnisverðar nýjungar í landbúnaði, og í annan stað styrkja menn til lífsábyrgðarkaupa til viðbótartryggingar lánveitingunum til ábýliskaupanna. Að öðru leyti skal vöxtunum varið til að auka stofnfé sjóðsins.

2. gr.

Þriðja grein laga 2. marz 1900 um stofnun Ræktunarsjóðs Íslands skal úr lögum numin.

3. gr.

Lög þessi öðlast gildi á venjulegan hátt, en koma fyrst til framkvæmdar við ársbyrjun 1907.

Athugasemdir.

Í yfirskrift frumvarpsins er talað bæði um breytingar á og viðauka við Ræktunarsjóðslögin. Breytingin, sem nefndin fer fram á, tekur aðallega til meðferðarinnar á vöxtunum; en um þá segir svo fyrir í lögunum, að þeim skuli varið til verðlauna fyrir frábæran dugnað í jarðabótum, að því leyti sem þeir eru eigi lagðir upp.

Auðvitað gefa lögin í skyn, að eitthvað skuli lagt upp af vöxtunum, og landbúnaðarnefnd neðri deildar, sem málið flutti á þinginu 1899, lýsti þeim vilja sínum yfir, að ávalt væri að minsta kosti nokkur hluti vaxtanna lagður við höfuðstólinn, en reyndin verður sú, að þegar svo margir sækja um verðlaun, yfir hundrað manns, eins og verið hefir 2 síðari árin, þá verður fremur lítið óeytt af vöxtunum til að leggjast við stofnfeð. Árið 1903 voru vextirnir 5600 kr., og árinu eftir var útbýtt 4300 kr. til 66 verðlaunamanna, af 115 er sóttu.

Í sjálfu sér er það gleðilegt að svo margir geta sótt um verðlaun með meiri og minni líkindum að hræppa, en nefndin telur það þó mjög athugavert, hvort þessi mikla verðlauna-útbýting, svona löguð, komi að tilætluum notum.

Aðalagnúinn á þessu fyrirkomulagi sem nú helzt, er að vorum dómi sá, að verðlaunin eiga að veitast fyrir „frábæran dugnað“ í jarðabótum. Það verður eigi farið í kringum þessi orð laganna, og ávöxturinn verður sá, að verðlaunaveitingin fer mest eftir dagsverkafjölda umsækjenda, og þessi „verðlaun“, sem svo eru nefnd, eru í raun réttir ekkert annað en viðbót við styrkinn til búnaðarfélaga, sem kraftmeiri - mennirnir aðallega

njóta. Auðvitað er þetta sérstök hvöt, fram yfir búnaðarstyrkinn, að ná nógu hárrí dagsverkatölu á 5 árum til verðlaunanna, og oss kemur heldur eigi til hugar að vilja afnema verðlaunaveitingar að þessu leyti, en viljum draga töluvert úr þeim, svona löguðum, með því að láta annað og fleira líka koma til greina. Í annan stað viljum vér binda það lögum, að minsta kosti helmingur vaxta leggist árlega við stofnféð, af ástæðum sem síðar verða ljósar.

Að sinni tölum vér að eins um, hvernig breyta skuli frá því, sem nú er, um ráðstöfun vaxtanna til jarðabótaverðlauna. Vér teljum betur ráðið, að verðlaunin fyrir jarðabætur miðist eigi aðallega við stærð og kostnað hins unna verks, heldur jafnframt og eiukanlega við það, hvort verkið er unnið með hagsýni, og er heppileg nýjung til eftirbreytni á þeim stað eða í því bygðarlagi, og sjóðurinn ætti að uppörva til ákveðinna búnaðarbóta, sem brýnust er þörfin fyrir á hverjum tíma, og á hverjum staðnum um sig.

Vér hugsum oss, að þessi breyting laganna mundi reynast svo í framkvæmdinni, að Landsbúnaðarfélagið beitti, með samþykki landstjórnarinnar, tillögurétti sínum um verðlaunaveitingar á þann hátt, að það benti á, hverskonar landbúnaðarbætur það teldi nauðsynlegastar og verðlaunaverðastar næstu árin, hvort heldur um land alt eða í einstökum landshlutum, eftir sérþörfum og staðháttum. Með því móti mætti hrinda mörgu af stað, sem annars kæmi alls eigi til framkvæmda, og erum vér fullvissir um það, að vinna má ræktun landsins á þann hátt mikið meira gagn með töluvert minna verðlaunafé, en nú er veitt árlega.

Þá er og að líta á það að verðlaunin, að svo miklu leyti sem þau eru miðuð við staðháttu og ákveðnar framkvæmdir, mundu koma jafnar niður á héruðin en nú á sér stað, og er það kostur, því að verðlaunauppörvanir hrifa bezt næst sér. Frá almenningi hafa og

komið fram raddir um það, hve miklir hlutar landsins fara að kalla varhluta af verðlaununum.

En er sú ástæða til þessarar breytingar, að skýrslan yfir hið unna verk um 5 síðastliðin ár er yfirleitt ekki eins áreiðanleg og framtalið í skýrslum búnaðarfélaganna, sem byggist á árlegri skoðun þar til kjörinna manna. Ekki ósjaldan er að visu beint vottorð um dagsverkafjöldann eftir gjörðabók búnaðarfélags, sem vitanlega er rétt, en hitt hefir verið athugað, að skýrsla skoðunarmanns um 5 árin nær alls eigi þeirri dagsverkátölu, sem gefin er upp með verðlaunabeiðninni, þó að ekkert það sé í henri talið, sem ekki kemur undir búnaðarstyrkinn. Sá nefndarmaðurinn, sem þessu er kunnugastur, telur það vont verk að gjöra verðlauna-tillögur, er nema þúsundum króna, eftir skýrslunum sem fyrir liggja.

Til álita gæti komið í breyttri reglugjörð sjóðsins það ákvæði, að hliðsjón væri höfð af kringumstæðum verðlaunabeiðenda, t. d. ef maðurinn er sárfátækur eða heilsutæpur, og er þó, eftir sinni getu, til fyrirmyndar og eftirbreytni að atorku og hagsýni við jarðyrkju. Svo eru og til dæmin þess, að konur hafa með eigin höndum stundað jarðrækt til fyrirmyndar, sérstaklega þá garðyrkju. Til athugunar kæmi þá og, hvort leiguliðar eigi að ganga fyrir að öðru jöfnu. Til þessa hefði það getað mælt með því, að þeir hafa sem næst verið útilokaðir frá jarðabótalanum sjóðsins, eða ekki borið sig eftir þeim af skiljanlegum ástæðum. Vér álitum að leiguliðar á opinberum jarðeignum, þar sem eigi er hægt að vænta neins endurgjalds af hálfu landsdrottins eða umráðanda, eigi að standa nær til verðlauna en aðrir beiðendur. Öðru máli er að gegna um leiguliða á jörðum einstakra manna. Skýrslurnar um leiguliðaábúðina á bændaeignum gefa yfir land alt samróma svar um það, að þeir landsdrottnar eru sárfáir, sem leggja nokkuð af mörkum til jarða og húsabóta. Að veita leigu-

liðum þeirra manna nokkur forréttindi er eigi til annars en að halda við þessum mjög svo skaðlega og ranga hugsunarhætti, að eigandi lands hafi eigi skyldur við það.

Lítið eitt er vikið við orðalaginu um lánveitingar til jarðabóta, þar sem vér setjum „hvers kyns atvinnubætur við jarðyrkju“ í stað „annara framkvæmda er að jarðrækt lúta“. Nefndin vill með því orðalagi rýmka til um lánveitingarnar, og lætur þessa getið til athugunar við væntanlega endurskoðun á skipulagsskrá og reglugerð sjóðsins. Flutningsmenn Ræktunarsjóðslaganna tóku það fram, að fyrir þeim hefði vakað, „að lánin veittust ekki einungis fyrir verkið sjálft, heldur einnig til áhalda, einkum stærri áhalda“. Breytingartilaga vor stefnir að því, að þessi hugsun komist betur í framkvæmd. Vér teljum t. d. hæpið, að lána mætti eftir 3. gr. skipulagsskrárinnar fé til sláttuvélakaupa. En athugavert er það, að slík lán mega eftir eðli sínu ekki vera til jafnlangs tíma og hin lánin, og auðvitað tækju þau að eins til hinna dýrari áhalda, meðan uppörvun þarf til þess að kenna almenningi að nota þau.

Í sambandi við þessar breytingar, sem vér teljum til bóta á meðferð Ræktunarsjóðsins, viljum vér benda á það, að óparfi er að hafa vexti af lánunum 3⁰/₀, þeir ættu að vera 4 af hundraði. Ákvæði reglugerðarinnar um 3⁰/₀ vexti eru beint tekin eftir lánsheimildinni til jarðabóta á fjárlögunum 1897 og 1899. Þessi eftirgjöf á vöxtum er eigi nein veruleg hagsmunabót fyrir lán-takendur, enda eru flest lánin smá. Aðalhlunnindin eru þau, að geta fengið lánin með öðrum veðrétti, til viðbótar því sem venjulega er lánað út á fasteignir, og að lánin eru til svo langs tíma og afborgunarlaus fyrstu árin. Aftur dregur sjóðinn í heild sinni mikið um það, er fram líða stundir; að vextirnir séu 4⁰/₀, en á það leggjum vér einmitt svo mikla áherzlu, að sjóðurinn aukist sem mest, eins og betur skilst, er vér komum að viðaukunum við lögin. Benda má og á það, að slík at-

vinnulán með sérstökum vilkjörum, svo sem minni trygging en alment gjörist, geta eigi eftir eðli sínu verið með öllu áhættulaus fyrir sjóðinn, en fyrir slíkum vanhöldum væri honum meir en borgið með þessari uppfærslu vaxtanna.

Viðaukarnir, sem nefndin fer fram á að gerðir verði á lögum Ræktunarsjóðsins, eru miklu yfirgrípsmeiri en breytingarnar, og standa viðaukar þessir jafnframt í nánu sambandi við önnur laganýmæli, sem nefndin hefir gert tillögur um, og eigum vér þar aðallega við frumvarpið til heimildarlaga um sölu opinberra jarðeigna og ítaka og frumvarpið um forkaupsrétt leiguliða á jarðeignum einstakra manna. Fyrri frumvarpið veitir, ef til kemur, sjóðnum féð, en hið síðara ávaxtar það.

Viðaukarnir standa og falla með fyrri frumvarpinu; en breytingarnar, sem vér höfum rætt um á meðferð vaxtanna, geta gengið fram og þurfa að ganga fram, hvað sem viðaukunum liður.

Ein af fyrirspurnunum til oddvitanna var sú, hvort leiguliðar á einstakra manna jörðum mundu ráðast í að kaupa ábyli sín, væri þess kostur fyrir þá að fá veðlán með góðum kjörum til viðbótar því, sem vant er að lána út á fasteign, t. d. alt að $\frac{2}{3}$ söluverðsins. Þessari spurningu var, eins og við mátti búast, svarað játandi yfirleitt, enda er það ekkert álitamál, að þau lánskjör mundu hvað mest verða til að auka sjálfsábúð í landinu.

Annarstaðar hafa ríkin lagt stórfé í sölurnar til að auka sjálfsábúðina og koma ræktunarlandinu, hæfilega skiftu, á sem flestar hendur, til hollrar félagsskipunar. Nú teljum vér fremur vonlítið að landssjóður rísi undir því að setja upp slíka lánsstofnun og binda fé sitt þar að marki, en löggjafarvaldinu er innan handar, án tilfinnanlegra framlaga, að efla Ræktunarsjóðinn svo, að hann geti töluvert unnið að þessu, að minsta kosti er

fram liða stundir, og altéð komið nú þegar rekspölin-um á, að létta leiguliðafarginu af landinu.

Um það viljum vér engum orðum eyða, að lán-veitingar til að koma á sjálfsábúð í landinu eru í fylsta máta í anda Ræktunarsjóðslaganna, og höfum vér annarstaðar talað um þýðing hennar.

Þeirri bending viljum vér skjóta hér að, að uppsögn ætti að vera áskilin, og henni framfylgt tafarlaust, á þessum vilkjara viðbótarlánnum, ef jarðirnar gengu úr sjálfsábúð, nema ef alveg sérstaklega stæði á til málsbóta.

Oss getur eigi til hugar komið að nokkur mæli þar í móti, að andvirði seldra þjóðjarða gangi áfram í Ræktunarsjóð, verði honum ætlað jafnmikið viðfangsefni og hér er gert, og með fyrirmælunum um verðlaunabreytinguna, og um það, að styrktarlánin veitist eigi síður grasbýlismönnum og þurrabúðarmönnum, þykjumst vér hafa girt fyrir að nokkur geti með rökum sakað oss, eða löggjafarvaldið, aðhyllist það tillögur vorar, um það, að hugsað sé meira um hag sveitamanna en sjávar, enda eiga þeir síðarnefndu allan sama rétt og hinir að njóta hinnar sameiginlegu þjóðjarðaeignar, og að því jafnrétti stefna allar breytingar vorar, en varhluta fara þeir með því fyrirkomulagi sjóðsins sem nú er. Kaupstaðir einir hafa verið útilokaðir frá þurrabúðarmanna-lánunum, og teljum vér rétt eftir öllum atvikum að svo haldist áfram. Vér sjáum það fyrir, að þessi lánsheimild yrði meira notuð til sjávar en sveita, því að þurrabúðunum sleptum, þar sem garðræktin er aðalviðfangsefnið — og meiri áherzla yrði lögð á hana, er lánin væri að sækja til Ræktunarsjóðsins, — þá mundu grasbýlin sérstaklega koma upp við sjávarsíðuna, meðal annars af því að við er þar svo gott til áburðar, og fólksfjöldinn rekur eftir að rækta hvern blettinn. Vér höfum annarstaðar haft tækifæri til að tala um grasbýlin, og þar sem nafnið sjálft skýrir hugmyndina, hikum vér oss eigi við að

taka það heiti í frumvarpið, þó að enn sé eigi með lögum markað fyrir slíkum jarðabrotum, fráskildum og skiftum út úr lögbýlum þeim, sem nú eru, en að því mun væntanlega brátt draga.

Nú lánar Ræktunarsjóðurinn gegn ábyrgð sveitarfélaga eigi siður en gegn fasteignarveði, og yrði það væntanlega, nú til að byrja með, aðal-lántökuleiðin fyrir grasbýlismenn. Þeir þurfa meira en styrktarlánið til girðingar og ræktunar landskika sínum, þar sem þeir verða að koma þaki yfir sig, og mætti lánið til hins siðara sjaldnast nema minnu en verði aðkeypta efnisins.

Nýstárlegt mun það þykja hjá nefndinni, að hún vill gefa nokkuð af vöxtum Ræktunarsjóðsins mönnum til lífsábyrgðarkaupa, er þá aukatrygging vildu nota til að komast í sjálfsábúð, og er sjálfgefið að þeir einir fengu styrkinn, er áður hefðu sýnt, að þeir væru líklegir til þrifa. Menningarbrag landanna og framfarir má marka af því, hvað lífsábyrgðir eru þar orðnar almennar. Lífsábyrgðir eru ein hin styrkasta taug lánstraustsins, auka mjög svo getuna, dáðina og sjálfstraustið, og tryggja að lokum verulega afkomu konu og barna. Þó að lífsábyrgð nemi eigi nema nokkrum hundruðum króna, getur hún gert fátækum manni fært að ráðast í það, sem honum annars væri ókleift. Sveitarstjórnir mundu t. d. ólíkt fúsari að ábyrgjast lán grasbýlismanns, ef hann hefði trygt líf sitt. Hér mundi tæplega öðrum lífsábyrgðum komið við, en með iðgjaldagreiðslu í eitt skifti fyrir öll, eða þá á fáum árum, því að sjóðurinn gæti eigi til langs tíma bundist styrkheiti til hvers einstaks, og vel þarf um það alt að búa. Sérstaklega mætti búast við því að frumbýlingar notuðu þetta. Kaupi t. d. 25 ára gamall maður 500 kr. lífsábyrgð, og greiði iðgjaldið alt jafnskjótt, kostar það tæpar 150 kr., en hátt upp í 35 kr. á ári, ef greitt er á 5 árum. Legði nú Ræktunarsjóðurinn helming þess fjár fram, þá er það jafnmikið og næstlægstu verðlaunin eru nú sem stendur,

en meiri mundu ávextirnir verða af því allajafna, að koma þeim sjálfstæðisfótum undir manninn, en af verðlaunagjöfnni margri hverri. Vér nefnum þessa upphæð af handahófi, og þetta hlutfall milli framlags sjóðsins og einstaklingsins, en viljum að eins benda á það, að oss virðist sennilegt að styrkur til lífsábyrgðarkaupa færi þó ekki fram úr hæstu verðlaunum, sem veitt verða úr sjóðnum.

Lífsábyrgðartrygging er þá eigi síður góð vörn gegn því að ábyli gangi aftur úr sjálfsábúð við fráfall mannsins, er trygði líf sitt, og liggur það svo í augum uppi, að eigi þarf að skýra það frekar.

Vér vikum að því hér að framan að leiguliðar hefðu til þessa af eðlilegum ástæðum setið hjá við vildarkjör Ræktunarsjóðsins í jarðabótalanum. Með þessum viðaukum við lögin eiga þeir kost á að hera sinn hlut vel frá borði.

Ákvæðið í 3. grein frumvarpsins, að lögin komi fyrst til framkvæmdar í ársbyrjun 1907, er sett til þess að kippa eigi strax burt verðlaunaveitingunni eftir fyrra fyrirkomulagi sjóðsins, og mælir sanngirni með því við þá menn, sem nú gera sér von um verðlaun eftir gamla laginu, enda falla þá til tvennar slíkar verðlaunaveitingar eftir að þetta nýmæli varð almenningi kunnugt.

Þetta framanritaða frumvarp, og þá eigi síður frumvörpin um söluheimild opinberra jarðeigna og forkaupsrétt á jarðeignum einstakra manna, og frumvarpið um þinglýsingarskyldu byggingarbréfa, standa öll í nánu sambandi við abúðarmálið, og að nokkru leyti má segja hið sama um frumvarp nefndarinnar um váttrygging sveitabæja.

Nefndin vissi það vel, að sérstaklega var búist við því af henni, að hún endurskoðaði abúðarlöggjöfina, og nefndin varði mjög miklum tíma til að íhuga hana og kynna sér öll gögn þar að lútandi, eldri og yngri, sem

hún átti kost á; og höfum vér vikið að ýmsum þeirra hér og hvar í athugasemdum vorum við frumvörpin. Því meir sem vér hugsuðum um það mál og ræddum það, því fleiri örðugleika sáuðum vér á því að skipa fyrir með lögum, frekar en nú er gert, um sambandið milli landsdrottna og leiguliða, svo að meira yrði úr því en að komast á pappirinn, og eigi hlytist ójöfnuður af og óþægindi, og það fyrir báða málsaðila.

Helzta úrlausnin á þessu vandamáli varð því sú hjá nefndinni, að reyna að stuðla að því sem mest og bezt, að sjálfsábúðin ykist. Sé verulega greidd gatan fyrir henni, treystum vér því að það verði bæði til þess að leiguábúðin minnar, fyrst í stað vísast hægfara, en svo örvar og meir með hverju ári, og landsdrottinnar hlytu einnig vegna eigin hagsmuna að fara að sinna betur leigujörðum sínum, af því að annars mistu þeir af nýtari og duglegri mönnunum út í sjálfsábúðina.

Vér könnumst fúslega við það, að hún er löng fram undan manni leiðin, sem vér bendum á, þegar leysa á úr læðingi leiguliðaábúðarinnar 4—5000 býli á landinu. En oft reynist svo, að bezt fer sigandi og stigandi. Vér teljum það og til aukinnar sjálfsábúðar á sinn hátt, eignist sveitarfélagið og fái yfirráð yfir jarðeignum innsveitis, eins og annarstaðar er nánar skýrt.

Fari nú svo vel, að þessi hjálparmeðul sem vér bendum á, reynist allsendis ónóg, vegna vaxandi dáðar og ræktar við eigið land, þá ætti sízt að kviða því, að eigi yrði bætt úr þörf, sem rynni af svo góðum rótum. Getum vér t. d. hugsað oss að Ræktunarsjóði yrði um lengra eða skemra áraskeið veitt hagkvæmt lán úr Landsbankanum.

Og þó að það láti nú sjálfsagt illa í eyrum ýmsra, getum vér eigi bundist þess, að varpa þeirri hugsun fram, að svo kunni að fara síðar meir, að skattalöggjöf landsins verði skjótvirkust til að eyða leiguliðaábúðinni, eða að minsta kosti verstu anmörkum hennar, þegar sá

skilningur fæðist og glæðist hjá þjóðinni, að engum beri réttur, sízt fullur og frjáls, til að ráða yfir landi fram yfir það, er hann sjálfur nytjar fyrir sig og sína, eða þá í sameignarhaldi við stærri eða minni félagshvirfingar.

VI. Frumvarp

til laga um þinglýsing byggingarbréfa.

1. gr.

Hver eigandi eða umráðamaður, sem selt hefir öðrum á leigu land sitt, skal láta þinglýsa byggingarbréfi um það í þeirri þinghá, þar sem jörðin eða jarðarparturinn liggur.

2. gr.

Á 1. eða 2. manntalsþingi eftir að lög þessi hafa öðlast gildi skal þinglýsing byggingararéfa hafa farið fram fyrir allar þær jarðir, sem þá voru á leigu seldar. Sami frestur gildir um þinglýsing byggingarbréfa fyrir jörðum þeim, er síðar eru byggðar, talið frá fardögum þeim, er leiguliði kom til jarðar eða nytjaði. Víki leiguliði burt af jörð eða hætti að nytja áður en frestur þessi er liðinn, og byggingarbréfinu hefir eigi verið þinglýst, fellur niður þinglýsing á því bréfi.

3. gr.

Fyrir bókun byggingarbréfa greiðir landsdrottinn sýslumanni 50 aura fyrir hverja örk, en fyrir hálfa örk eða þaðan af minna 25 aura. Annað gjald skal eigi greiðast fyrir þinglýsing byggingarbréfa.

4. gr.

Sýslumenn skulu halda sérstaka bók, er fengin skal

á kostnað sýslusjóðs, um þinglýsing byggingarbréfa, og gæta þess vandlega að ekkert undanskot eigi sér stað.

5. gr.

Nú er frestur sá liðinn, sem settur er í 2. gr. fyrir þinglýsingu byggingarbréfs, og er landsdrottinn þá sekur um 10 kr. fyrir hverja slíka vanrækslu, og láti hann enn eigi þinglýsa bréfinu á næsta mánnatalsþingi þar á eftir, er hann sekur um 20 kr., og helzt svo árlega, unz úr er bætt.

Sektir þessar renna í sjóð þeirrar sveitar, sem jörðin eða jarðarparturinn liggur í, sem vanrækt hefir verið að þinglýsa byggingarbréfi fyrir.

6. gr.

Með brot gegn lögum þessum skal fara sem opinber lögreglumál.

Athugasemdir.

Sú lagaskylda að landsdrottinn gefi leiguliða byggingarbréf er nú orðin rétt 200 ára gömul; komst hún hér á með 2. gr. tilskipunar 15. maí 1705, og boðið var að nokkru leyti áréttað með tilskipun 22. júlí 1791, en þó var eigi lengra komið í lagahlýðninni en það um miðja 19. öld, að landbúnaðarmálanefndin, sem skipuð var 1845 kveður svo að orði, að sá „vani“ sé að tíðkast, að landsdrottinn gefi leiguliðum byggingarbréf. Nefnd sú telur það mjög svo nauðsynlegt ýmsra hluta vegna, en býst við að það lagist af sjálfu sér, með því aðhalds-ákvæði, að bréflaus leiguliði hafi jörðina með þeim kjörum, sem hann kannast við, geti landsdrottinn ekki „nákvæmlega“ sannað að öðruvísi hafi um samist. Þó kom fram minni hluti í nefndinni, sem vildi fá trygglegt eftirlit með skylduinnfærslu byggingarbréfa í bók hjá yfirvaldi.

Alveg sama vakir svo fyrir millipinganeftinni, sem skipuð var 1870. Í nefndaráliti meiri hlutans er það talið nauðsynlegt að landsdrottinn sé gert að *ófrávíkjanlegri skyldu* að láta leiguliða fá byggingarbréf, og aðhaldið átti að vera hið sama eins og um er getið hér næst á undan.

Frumvarp það til landbúnaðarlaga, sem var til meðferðar á þingunum 1879, 1881 og 1883 var byggt á frumvarpinu frá meiri hluta þeirrar nefndar, en eins og kunnugt er voru að eins þeir kaflarnir leiddir í lög af hinum mikla lagabálki, er lutu að réttarsambandinu milli landsdrottins og leiguliða, og eru það lög in um bygging, ábúð og úttekt jarða frá 12. jan. 1884.

Lög þau bjóða skýlaust að bréf skuli gera fyrir byggðri jörð. Eigi eru þar sektir lagðar við vanrækslu þess boðs, og eftirlit eigi sett á því að boðinu sé hlýtt, en sama er nú lagt við í lögnum, og báðar nefndirnar höfðu áður farið fram á, en skift niður á 2 greinar.

Í 2. gr. laganna, þar sem landsdrottinn er boðið bréf að gera, er því ákvæði bætt við, að í byggingarbréfi skuli skýrt tekið fram, hve langur ábúðartími sé; „en sé það eigi gert skal svo álita, sem jörð sé byggð æfilangt, nema landsdrottinn sanni að öðru vísi hafi verið um samið“.

Oss er kunnugt um, að þessi mikilsvarðandi grein er eigi skilin á einn veg af öllum, og hetir nefndin ræki-lega leitað fræðslu hjá ýmsum lagamönnum um réttan skilning hennar, og segja þeir allir hið sama, að ákvæði þessarar greinar hljóti að skiljast svo, að vanti byggingarbréf með öllu, þá hafi leiguliði lífsábúðarrétt, nema landsdrottinn geti sannað hið gagnstæða.

Enginn dómur mun vera dæmdur um þetta, sem sennilega stafar af því, að landsdrottinn hafi eigi þorað að halda málinu til streitu, þegar bréflausir leiguliðar hafa staðið fast á rétti sínum til lífsábúðar, og lögfullar sannanir voru eigi á móti.

Þá er í næstu grein laganna lagt við vanrækslu bréfgerðar, að svo álitist þá, „sem jörð hafi byggð verið með leigumála þeim, er leiguliði kannast við, að áskilinn hafi verið, nema landsdrottinn sanni að annar hafi verið“.

Á niðurlagsorðum þessarar greinar hefir komið fram athugaverður skilningur (Lögfræðingur 3. ár bls. 166—167). sá, að landsdrottinn þurfi bara að sanna að „annar hafi verið“ leigumáli á jörðinni, áður en hún komst í hendur ábúandans, sem ágreiningurinn rís við. Oss getur nú samt eigi betur skilist eftir öllu sambandinu og í samræmi við 2. gr., en að hér sé eingöngu átt við það, hvað áskilið hefir verið við síðasta leiguliða, og það mun almennt skilningurinn; og ótvírætt er það að svo skilja þeir orðin, sem snúið hafa lögnum á dönsku.

Það er í sjálfu sér viðsjált, þegar mismunandi skilningur getur komist að við skýring jafn-þýðingarmikilla lagaákvæða; en það eitt gengur oss þó til að rekja þetta, að vér teljum það rétt og nauðsynlegt, að það skýrist sem bezt fyrir almenningi, hve ríkur er réttur bréflausra leiguliða, svo framarlega sem sá skilningur stendur, sem vér höldum fram á báðum greinum. Vér höfum sérstaka ástæðu til þess, af því að svo víða er að því vikið í skýrslum þeim, sem vér höfðum til rannsóknar og ihugunar, að ábúð leiguliða sé svo óviss, af því að byggingarbréf séu ekki gefin fyrir jörðum, og óákveðið sé um byggingartímann. En hér er þess eigi nægilega gætt; hve mikla vörn lögin vilja veita leiguliðunum, þegar svo á stendur. Um allmarga slíka bréflausa leiguliða er óhætt að fullyrða, að þeir *geta* fengið lífsábúð, ef þeim er það kappsmál, og þá auðvitað líka haldið henni, standi þeir í skilum.

Ástandið er nú svo í landinu, að þrátt fyrir hina margviðurkendu nauðsyn og ítrekuðu lagaskyldu nú um 200 ár, að bréf skuli jafnan gera fyrir byggðri jörð, og þrátt fyrir hina miklu áhættu landsdrottna, ef þeir vanrækja þessa skyldu, þá lætur nærri að helmingur af leigujörð-

um, tilheyrandi einstökum mönnum, sé án byggingarbréfs. Í skýrslunum um leiguliðaábúðina á bændaeignum var spurt um ábúðartimann eftir byggingarbréfi, og var tilætlunin, að þá kæmi það fram, hvort byggingarbréf væri yfir höfuð til fyrir jörðinni. Nú er það víða tekið fram og það um fjölda jarða, að ekkert byggingarbréf sé til, en hitt á sér eigi siður stað að svarið er svo ónákvæmt, að það verður alls eigi séð, hvort bréf er til eða ekki. Þetta að helmingur bændaeigna í leiguábuð sé bréflaus er því vitanlega ágizkun, en sem vart er mjög fjarri sannu.

Skýrslur þessar áttu að eins að ná til bændaeigna, en sumir hreppstjórar hafa líka tekið á skýrsluna kirkjujarðir, og er þá svarið eigi siður um þær: „ótiltekið“ eða „óákveðið“. En miklu sjaldnar mun það þó vera um þær en bændaeignir, að vanti byggingarbréf, þar sem prestar hafa þó nokkuð aðhald í því efni.

Í framkvæmdinni hefir það þá reynzt svo, að þessi nauðsyn og þetta aðhald laganna hefir eigi getað knúð landsdrottina til að gæta skyldu sinnar í þessu efni, hvort sem frémur er um að kenna tómlæti þeirra, eða öllu heldur hinu, að þeim er sjaldnar, en ætla mætti, ljós þessi ströngu ákvæði ábúðarlaganna, er hér að lúta, og álitur nefndin að eigi megi við svo búið standa.

Nefndin telur það mikilvægt atriði, sem lögin eiga að styðja að, að sem minst réttaróvissa geti komist að, þar sem um viðskifti landsdrottins og leiguliða er að ræða, þó að þeim á hinn bóginn sé eigi hamlað frá að gjöra svo samninga sín á millum, sem þeim þykir sjálfum bezt henta í hvert skifti, allra helst í landi, þar sem enginn er stéttarmunur á leiguliðum og landsdrottnum.

Þetta hefir og verið beinlínis tilgangur ábúðarlaganna með því að leggja skylduna á landsdrottin að gefa byggingarbréf og láta hann gjalda vanrækslu í því til-

liti, og úr því tilgangurinn hefir eigi náðst, þarf að auka aðhaldið á einhvern hátt.

Nefndin hefir hugsað sér að þetta mætti verða með því, að gjöra þinglýsingu byggingarbréfa að skyldu, og leggja þá skyldu á landsdrottin að viðlögðum sektum. Eftirlitið með því að slíkum lögum sé hlýtt er mjög svo óbrotið; þar getur ekkert undanskot átt sér stað, ef sýslumaður gætir laganna. Að leggja skylduna á landsdrottin virðist ekki ísjárvert að neinu leyti, þar sem þinglýsingin á eigi að hafa neina lagalega þýðingu aðra en þá, að vera sönnun þess, að landsdrottinn hafi gegnt skyldu sinni um útgáfu byggingarbréfs.

Enn er að benda á það, að auk aðhaldsins, sem þinglýsingarskyldan veitir til þess að fyrnefndur tilgangur ábúðarlaganna náist, mæli það einnig, að voru á-liti, með þessu fyrirkomulagi, að þá fæst auðveldur aðgangur að upplýsingum um meðferð á leigujörðum landsins, sem getur haft mjög mikilsverða þýðingu bæði í hagfræðislegu tilliti og á annan hátt.

Ómakið, sem þinglýsingarskyldan bakar landsdrott-num, er svo lítið, að ekki tekur að tala um það, og sama er að segja um bókunargjaldið. Af lagaákvæði þessu mundi það leiða, að langflest byggingarbréf yrðu gerð á prentuðum eyðublöðum, til hægarauka fyrir alla.

Afskifti löggjafarvaldsins af réttarsambandinu milli landsdrottins og leiguliða hafa, eins og við má búast, jafnan fremur vitað í þá átt, að styðja hinn máttar-minni, og getum vér eigi betur séð, en að þetta ný-mæli vort verði og til þess að tryggja og bæta kjör leiguliðarna, þó að það jafnframt stefni að því að firra landsdrottna vítum fyrir vangeymslu á lagaskyldu þeirra.

Vér höfum áður vikið að því, hve réttarvissan er þýðingarmikil í þeim efnum, og eftir eðli sínu er hún jafnan enn mætari fyrir þá, sem minni eru máttarins. Hún mun reynast leiguliðunum farsælli en „höppin“, sem geta hrotið til þeirra af vanrækslu landsdrottna.

Þá er eigi síður þýðingarmikil hin opinbera auglýsing byggingarbréfanna með öllum skilmálum um ábúðartímann og eftirgjaldið. Í slíkri birting felst töluvert aðhald fyrir landsdrottna að hafa skilmálana sanngjarna. Þá mundi og síður haldast uppi að hafa alt óákveðið og á huldu, eins og nú er svo títt. Tekur þetta eigi að eins til jarða einstakra manna, heldur og til kirkjujarða að ýmsu leyti, að því er oss er kunnugt um. Það mun t. d. eiga sér stað, að prestar byggi kirkjujarðir að eins fyrir sína tíð, þó annars séu hirðusamir og góðir ráðsmenn yfir jörðunum, og er slíkt óhafandi. Fyrirmyndardæmin hjá sumum landsdrottnum, að fara vel með landseta sína og leggja fé til umbóta leigujörðum sínum, yrðu og miklu kunnari til eftirbreytni, og þá eigi síður vitaverðu dæmin. Hjá leiguliðunum mundi og vakna samhugur og samheldni um það, að láta eigi bjóða sér nein ókjör. Þeir fyndu til þess, að augu almennings hvíldu nú miklu meir en áður á öllu þessu viðskiftasambandi, og er tíðum eigi minnst varið í það eftirlitið.

Loks er það svo þýðingarmikið, hvað hægra verður um allá viðleitni til að ráða bætur á anmörkum leigubúðarinnar, og til þess smámsaman að draga úr henni, þegar ganga má að öllum upplýsingum um það efni í byggingarbréfabókunum. Hitt mun reynast, þótt aftur væri farið af stað með að fyrirskipa skýrslur um það efni, að menn yrðu ekki miklu bættari. Það væri helzt hugsanlegt, ef nákvæmt jarðamat væri látið fara fram, samfara rannsókn um öll ábúðarkjör landsins.

Um einstök atriði í frumvarpsgreinunum er minnst að ræða. Vér töldum sjálfgefið, að sýslumönnum bæri ritlaun fyrir þókun byggingarbréfa, og tókum ákvæðið um það eftir 3. gr. laga frá 2. febrúar 1894 um aukatekjur, dagpeninga og ferðakostnað sýslumanna, bæjarfógeta o. fl. Fyrstu árin bakar þetta sýslumönnum töluvert ómak. Eins er það rétt, að sýslusjóður kosti

bókina undir byggingarbréfin. Sýslusjóður verður að teljast sameignarsjóður hlutaðeigandi sveitarsjóða, en þeir fá aftur sektirnar, ef vanrækt er að þinglýsa. Frekara gjald viljum vér eigi leggja á landsdrottna en fyrir bókun.

Sektarákvæðin álitum vér nógu há til aðhalds um að lögunum sé hlýtt, allra helst þar sem ábúðarlögin sjálf ættu að vera sterkasta aðhaldið.

Frumvarp þetta kemur eigi á neinn hátt í bága við ábúðarlögin, gæti auðvitað heitið viðauki við þau, en vér teljum betur fara að halda yfirskriftinni, sem hér er sett.

VII. Frumvarp

til laga um ágang búfjár.

1. gr.

Til búfjár telst nautpeningur, hross, sauðfé, geitfé, svín og alifuglar.

2. gr.

Óheimilt er að reka búfé sitt til beitar nær annars manns landi en 200 faðma, nema hann leyfi, eða búfé sé haft í höftum, eða setið yfir því, eða girðingar, vatnsföll, gil eða aðrar hindranir hamli því, að búféð gangi yfir landamerki, eða ef öðruvísi er ákveðið með löggilttri samþykkt.

Eigi má heldur byggja nær landamerkjum annars manns, en nú var sagt: fjárréttir, sel, beitarhús eða nokkur önnur peningshús, nema það hafi staðið þar áður, eða sá leyfi, er land á að.

3. gr.

Ef búfé granna gengur í tún eða ræktað engi annars manns, eða í hey hans eða sáðreit, er á því svæði stendur, eða girt er gildum garði, skal sá er áganginn liður, ef hann vill réttar síns leita, færa féð eiganda heim, og er eiganda fjárins þá skylt, að greiða fult endurgjald fyrir heimreksturinn, svo og skaðabætur, ef skemd hefir orðið að í gildri girðingu. Ágangur af búfé sama manns öðru sinni á sama missiri varðar skaðabótum að fullu, eftir mati, en við þriðja brot varðar að auki sektum 5—20 krónum, ef kært er.

4. gr.

Nú gerir afréttarfé ágang á heimalönd manna á sumrum, enda er eigi réttur þeirra, er fyrir ágaugi verða, trygður með löggilttri samþykkt, geta þeir kvatt þann eða þá er afrétt eiga eða afréttartoll taka þess fjár, er úr afrétti gengur, til að gera vörzlugirðing sem næst mörkum afréttar. Þeir er garðlags kveðja skulu aldrei minna leggja til girðingar en þriðjung, og svo meira eftir málavöxtum. Til garðlags skal kveðja í heyrandi hljóði á manntalsþingum, þar sem þeir eiga lögsókn, er afrétt eiga eða afréttartoll taka. Garðlagskveðjendur skulu setja trygging, er hlutaðeigandi sveitarstjórn tekur gilda, fyrir því, að þeir geti int af höndum garðlagskvöðina að sínum hluta.

5. gr.

Þeir er garðlags eru kvaddir, svo sem að framan er mælt, mega kveðja til garðlagsins með sér þá menn, er upprekstur eiga í afrétt þann, er girt er fyrir, ef þeir eigi eru garðlagskveðjendur. Sýslunefnd til tekur, hversu garðlagskvöð skiftist á milli garðlagskveðjanda og þeirra, er kvaddir eru, en hlutaðeigandi sveitarstjórn eða sveitarstjórnir jafna kvöðinni niður á búendur þá, er kvöðin hvílir á. Þó geta garðlagskveðjendur jafnað á

sig sjálfir sínum hluta garðlagsins, ef þeir koma sér saman. Sé niðurjöfnun sveitarstjórnar á garðlagskvöð kærð eða henni óhlýðnast, fer að öllu um það mál sem fjallskil. Viðhaldsskylda girðingarinnar hvílir á málsaðilum öllum eftir sömu reglu og garðlagskvöðin.

Nú inna eigi garðlagskveðjendur af höndum sinn hluta girðingar eða viðhaldsins, og er þá garðlagskvaðningin ógild.

6. gr.

Þrír menn segja fyrir um, hversu haga skuli varnargirðingu þeirri, er 4. gr. ræðir um. Nefnir sveitarstjórn þess hrepps, er girðing á að liggja í, tvo mennina, en sýslunefnd einn. Skulu þeir skoða girðingarstæðið áður en garðlag byrjar, ákveða hvenær garðlagi sé lokið, skoða girðinguna þá er lokið er, og meta hvort hún er gild. Þeir skulu og segja fyrir um hlið á girðingunni, hvar og hversu vera skuli.

7. gr.

Nú vilja þeir, er garðlags eru kvaddir, eigi sinna garðlagskvöðinni af sinni hálfu, eða vanrækja hana eða viðhald girðingar, svo að girðing verður ógild, og varðar þá ágangur afréttarpenings á heimalönd úr hlutaðeigandi afrétti skaðabótum eftir mati tveggja manna. Sá er skaða biður samkvæmt þessari grein á aðgang skaðabóta að hreppsnefnd sinnar sveitar, og jafnast skaðabætur niður á þá, sem upprekstur eiga á afréttinn með fjallskilum næsta haust.

8. gr.

Heimilt er sýslunefnd að gera samþykkt fyrir stærri eða minni svæði innan sýslu viðvikjandi ágangi búfjár: svo sem um skyldur manna til varnar ágangi, um girðingar til vörzlu, tilhögun þeirra, viðhald og meðferð. Þar má og ákveða um skaðabætur fyrir ágang búfjár og um sektir gegn brotum á samþyktinni.

9. gr.

Nú þykir sýslunefnd nauðsyn að gera samþykkt samkvæmt 8. gr. eða allmargir málsaðilar óska þess, og skal hún þá kveðja til fundar á svæði því, er samþykkt á að ná yfir. Sé um að ræða ágang búfjár úr afrétti, hafa allir búendur í hreppi eða hreppum þeim, er sá afréttur heyrir til, atkvæðisrétt, svo og þeir menn aðrir, er ágang liða úr þeim afrétti. En ef samþykktin nær eingöngu til heimalanda, hafa einungis ábúendur þeirra jarða, er samþykkt nær til, atkvæðisrétt. Þó skal leiguliði hafa heimild frá landsdrottni, ef hann er innan héraðs, til þess að taka þátt í samþykttinni. Sýslunefnd ákveður fundarstað, en oddviti, eða sá af sýslunefndarmönnum, er nefndin kýs, tiltekur fundardag og stýrir fundinum.

10. gr.

Á samþykktarfundum leggur fundarstjóri fram frumvarp til samþykktarinnar, eins og sýslunefnd hefir samþykkt það. Fallist fundurinn á frumvarpið, óbreytt að efni, með $\frac{2}{3}$ atkvæða, sendir sýslunefndin það stjórnarráðinu til staðfestingar og löggildingar. Eins fer um frumvarpið, þó fundurinn geri við það breytingar, ef þær eru samþykktar með $\frac{2}{3}$ atkvæða og sýslunefnd felst á þær. En ef sýslunefnd vill ekki fallast á breytingartillögur, er samþykktarfundur gerir, skal kveðja til nýs fundar. Fallist fundurinn þá á frumvarpið óbreytt með $\frac{2}{3}$ atkvæða, fer um það svo sem fyr segir. Að öðrum kosti er frumvarpið fallið. Eigi má fallið samþykktar-frumvarp, eða fallnar breytingartillögur, flytja á ný á sama ári.

11. gr.

Heimilt er sveitarstjórn að gera samþykktir fyrir stærri eða minni svæði innan sveitar um hið sama efni og 8 gr. tiltekur. Er öll meðferð hin sama um þau mál, eins og 9. og 10. gr. skipar fyrir, nema að sveitarstjórn kemur þá hvervetna í stað sýslunefndar.

12. gr.

Nú er gerð samþykkt, eins og að framan er mælt, og send stjórnarráðinu til staðfestingar, og virðist stjórnarráðinu hún koma í bága við lög eða grundvallarreglur laga eða réttindi manna, er samþykktin endursend án staðfestingar, og fylgja henni þá synjunarástæður stjórnarráðsins. Að öðrum kosti staðfestir stjórnarráðið samþykktina, skipar fyrir um birting hennar og tiltekur hvenær hún öðlist gildi. Er hún upp frá því skuldbindandi fyrir alla þá, er á því svæði lúta, er hún nær yfir, nema hún sé löglega úr gildi numin.

13. gr.

Nú vilja menn nema úr gildi löggilta samþykkt um ágang búfjár, og þarf til þess alla sömu aðferð og að koma henni í gildi.

14. gr.

Nú veitir búfé ágang, svo að varðar skaðabótum eður sektum samkvæmt lögum þessum, eða löggilttri samþykkt, eða vottföstum samningi, og er þá þeim, er ágang liður, heimilt við votta, að setja fénaðinn inn í hús eða girðing; en tilkynna skal hann eiganda búfjárins samdægurs, og svo fljótt, sem því verður við komið, um innsetninguna.

15. gr.

Innsetjandi skal bera ábyrgð á, ef innsetningin veldur meiðslum á búfénu fyrir húsþröng, eða illa meðferð, eða ef hús fellur á það, eða ef það skaðast í girðingu. Sé málnytupeningur settur inn, skal mjalta hann á málum, og tekur sá málnytuna, er inn setti. Ef innsetning varir lengur en dagur, skal gefa fénaðinum fóður svo nægilegt sé, eða beita á haga. Vanræki innsetjandi skyldur þær, er þessi grein tiltekur, eða brúki hesta, sem inn eru settir samkvæmt 14. gr., fellur útlausnargjald niður og varðar að auki skaðabótum eftir

mati, nema svo sé að þyngri refsingu varði eftir hegn-ingarlögum.

16. gr.

Þá er eigandi vitjar búfjár, er inn er sett á löglegan hátt, skal hann greiða innsetjanda útlausnargjald, er nægi fyrir skaðabótum og öllum kostnaði við innsetning fjárins, geymslu og fóður, eftir því sem um semur, eða eftir mati. Ef málnytupeningur er inn settur og mjalt-aður, dregst verð málnytunnar frá útlausnargjaldi. Nú vill eigandi eigi þegar greiða útlausnargjaldið né setja tryggingu fyrir greiðslu þess, og getur innsetjandi þá tekið af búfénu svo sem nægir til lúkningar útlausnargjaldinu, og væntanlegum kostnaði við að koma því í verð.

17. gr.

Nú vitjar eigandi eigi búfjárins á tveggja sólarhringa fræsti, og skal þá innsetjandi reka féð í land hans, þó eigi í tún né engi. Getur innsetjandi tekið af fénaðinum nægilegt fyrir útlausnargjaldinu, samkvæmt 16. gr., og eftir mati tveggja óvilhallra manna, er hann sjálfur til nefnir.

18. gr.

Búfé það, er innsetjandi tekur til lúkningar útlausnargjaldi samkvæmt 16. og 17. gr. skal hann tafarlaust framselja hreppstjóra til uppboðs, og fær hann af verði þess útlausnargjaldið greitt, svo og fyrirhöfn sína. Afgangur andvirðisins, að frádregnum uppboðs- og innheimtulaunum, greiðist til eiganda búfjárins.

19. gr.

Nú tekur eigandi búfé, sem inn hefir verið sett samkvæmt 14. og 15. gr., án heimildar, úr vörzlu innsetjanda, og án þess að greiða útlausnargjaldið. Varðar það — auk útlausnargjaldsins — 20—100 kr. sektum, ef kært er.

20. gr.

Ef búfé er rekið úr landi annars manns, svo til ógreiða sé eða skaða, varðar það skaðabótum eftir mati.

21. gr.

Tveir menn skulu meta skaðabætur, sem í lögum þessum eru nefndar, eða í löggiltri samþykkt, sem á þeim er bygð. Nefnir sækjandi annan, en sá er vörn á hinn, nema þegar svo er háttað sem 17. gr. gerir ráð fyrir. Nú vill verjandi engan til nefna, og nefnir þá sækjandi báða; en ef sækjandi nefnir engan, er sökin niður fallin.

Nú greinir matsmenn á um matið, kjósa þeir þá oddamann; en komi þeir sér heldur eigi saman um hann, ræður hlutkesti. Matsmenn skulu vinna eið að gerð sinni ef krafist er.

22. gr.

Sektir þær, er lög þessi og hinar löggiltu samþykktir ákveða, renna í sjóð sveitar þeirrar, er sá býr í, er fyrir órétti varð.

23. gr.

Með mál út af brotum á löggiltri samþykkt eftir lögum þessum skal fara sem almenn lögreglumál. Að öðru leyti skal fara með mál, sem rísa kunna af brotum á ákvæðum laga þessara, sem einkalögreglumál.

Athugasemdir.

Þá er nefndin gerði fyrirspurnir til allra hreppstjóra viðvíkjandi lagaákvæðum um ágang búfjár, vakti það ljóst fyrir henni, að af henni mundu verða heimtaðar einhverjar aðgerðir í því máli. Fyrirspurnirnar voru þessar:

1. Hefir ákvæðum Jónsbókarlaga um ágang búfjár verið

beitt eða fylgt í yðar hreppi, og ef svö er, þá í hverjum atriðum?

2. Æskið þér og sveitungar yðar eptir heimildarlögum fyrir sveitir og sýsluféiög til að gera samþykktir um ágang búfjár?

Flestir hreppstjórar hafa nú sent svör, og er fyrir spurningunni svarað neitandi af öllum. Allur þorri hreppstjóranna svarar síðari spurningunni, fyrir sig og sína sveitunga, ýmist játandi eða með ósk um almenn lagaákvæði, er komi í veg fyrir réttleysi gagnvart ágangi búfjár. Er í ýmsum athugasemdum meðal annars kvartað um ágang afrijettarfjár.

Til frekari glöggvunar setjum vér svörin hér í töfluformi, eins og þau voru til vor komin 12. dag febrúarmánaðar:

Úr amti	já	?	nei	ókominn
Suðuramt	37	3	10	5
Vesturamt	38	1	9	9
Norðuramt	31	3	6	4
Austuramt	15	2	6	9
Alls	121	9	31	27

Sá hugsunarháttur mun vera mjög almennur, og hefir verið hinar síðari aldir, að eigi beri brýn skylda til að varna ágangi síns eigin búfjár á annara lönd, heldur verði hver og einn að verja land sitt. Þeir eru furðu fáir, er hafa svo skýra tilfinning fyrir annara rétti í þessum efnum, að þeir leggi hömlur á búfé sitt í þeim tilgangi að varna ágangi þess á aðra. Þessu var nokkuð á annan veg varið í fornöld, eftir því sem forn lög voru sýna, sérstaklega ákvæðin um löggarð á landamerkjum, er leggja jafna garðkvöð á þann, er áganginn sýnir, og þann, er fyrir honum verður.

Fullyrða má að ákvæði Grágásar hafa verið réttarvenja hér á landi um all-langt skeið. Réttlætistilfinning

manna hefir því auðsjáanlega hnignað í þessum efnum, eftir því sem aldir liðu og daðin varð minni til að girða um land sitt. Þessi tilfinning hefir ekki rétt sig við á ný, þótt almennar kvartanir séu um áganginn, og þó fátt sé mönnum öllu viðkvæmara, en að rétti þeirra sé traðkað í hverju efni sem er.

Sökum þessa hefir eigi verið haldið á ákvæðum Jónsbókar um ágang búfjár, eins og mátt hefði, því síður að þau hafi verið lagfærð eftir hæfi nútímans. Þau eru því, eins og svör hreppstjóranna bera með sér, dauður bókstafur.

Árið 1845 var skipuð nefnd 5 lagamanna, til þess að fjalla um landbúnaðar- og skattamál landsins. Samdi nefnd sú frumvarp til landbúnaðarlaga í 64 greinum, og höfum vér gert útdrátt úr frumvarpinu og nefndarálitinu oss til afnota. Þá er og kunnugt um millipinganefndina í landbúnaðarmálum, sem starfaði á milli 1870 og 1880. Höfum vér og kynt oss álitsskjölin bæði frá meiri og minni hluta þeirrar nefndar.

Báðar þessar nefndir hafa tekið ágang búfjár til meðferðar og gert tillögur um lagaákvæði honum viðvíkjandi. Þær hafa tekið ákvæði Jónsbókar til fyrirmyndar og lagað þau til, svo þau yrðu framkvæmanlegri eftir háttum og högum seinni tíma. Þessar tillögur sýna, hve brýn þörf þessum nefndum þótti á slíkum lagafyrirmælum. En eins og kunnugt er, hefir ekkert af þeim verið tekið í lög.

Við samningu frumvarpsins höfum vér haft til hliðsjónar lagaákvæði Jónsbókar og tillögur beggja framtaldra nefnda. — Enn fremur höfum vér haft hliðsjón af norskum lögum um friðun lands og innsetning búfjár, og eru þau bæði nákvæmari og strangari en frumvarp vort.

Ver höfum í fyrstu grein frumvarpsins ákvarðað merkinguna í orðinu búfé. — Þótti oss það nauðsynlegt til að fyrirbyggja mismunandi skilning á orðinu. Nær

orðið *búfé* jafnt yfir þann fénað, sem gengur á afrétt sem í heimalöndum, og eftir bendingum, sem fram hafa komið í hreppstjóráskýrslunum, höfum vér talið alifugla þar til, enda er þess þörf í kaптúnum og þörpum vegna garðræktarinnar.

Því næst koma í 2. og 3. gr. almenn fyrirmæli viðvikjandi ágangi búfjár í heimalöndum. Vildi nefndin eigi fara þar lengra en svo, að einungis sá ágangur varðaði skaðabótum og sektum, sem ræktuð jörð yrði fyrir.

Nefndin treystir sér eigi til að finna heppileg fyrirmæli gagnvart úthaga, eða slægjum sem liggja hingað og þangað innan um úthaga og oftast eru ógirtar. Með ræktuðu engi telur nefndin eigi fjallslægjur, mýrarflóa á heiðum eða aðrar slægjur innan um bithaga.

Engin ákvæði eru heldur um vetrararbeit, nema í fyrri parti annarar greinar, og eru þar ekki lagðar við skaðabætur, þótt brotið sé. Gera það misgöngur fjár, þegar eigi er staðið yfir því. Hitt er sjálfgefið, að það getur varðað skaðabótum eftir almennri réttarvenju, ef heimildarlaust er staðið yfir fé í annara landi, eða fénaður rekinn þangað, á hvaða tíma árs sem er.

Þá eru næst nokkrar greinar um ágang búfjár úr afrétt (4.—7. gr.). Ákvæði þau koma auðvitað eigi að notum nema þar sem svo hagar til, að eigi er ókleift að girða fyrir afrétt. Er það eigi svo óviða hér á landi, að slíkt er kleift, svo að fullkomin vörn sé, nú þegar girðingavírin er fæst með svo góðum kjörum, sem vonandi er að haldist framvegis, og nefndin vill stuðla til með öðru frumvarpi. Ákvæði frumvarpsins eru byggð á Jónsbók (Lfb. 54. kap.) og breytt eftir núverandi ástæðum. Hin önnur ákvæði Jónsbókar, um ágang afréttarfjár, hirðir nefndin eigi að taka upp, því að samskonar ákvæði munu vera í fjallskilareglugerðum, þar sem þau hafa þótt við eiga.

Nefndinni virðist mjög erfitt að setja heppileg al-

menn lög gegn ágangi búfjár á ógirt svæði, sem eigi eru varin heimafénaði. Eigi hefir henni heldur þótt til-tækilegt að setja ákvæði um löggirðingar á heimalönd-um. En án gildra girðinga geta lögin eigi heimtað af eiganda fjár, að hann varni búfé sínu *allan* ágang á annara lönd.

Nú er ágangur á úthaga og úthagaslægjur oft og tíðum fult eins tilfinnanlegur sem ágangur á tún og ræktað engi, því að þar verður þó oftár komið vörnum við. Viljum vér benda á mjög umhugsanvert dæmi, er einn hreppstjórinn í Skagafjarðarsýslu nefnir í athuga-sendum sínum.

Hreppstjórinn segir svo:

„Ég þekki hér skamt frá mér tvo bændur, sem ár-lega taka hagagönguhross; annar hafði þau um 60 í fyrra í sínu landi, en hinn yfir 80. Einn bær er á milli þeirra, en bóndinn þar tekur engin hagagönguhross, hefir þó talsvert land og er sjálfur hrossafár. Allir mega geta nærri, hve miklum ágangi hann verður fyrir af þessum mikla hrossasæg frá hinum, þegar þau hafa svo uppuríð lönd þeirra sjálfra, að á vorin sést varla sting-andi strá, en í flóum sjást að eins berar kvisthrislur á stangli“.

En þessu lík dæmi koma oft fyrir, þar sem tvíbylí er, eða beitolönd eru óskift, að annar hefir á landinu mikið meiri fénað, sem hann á eða tekur af öðrum, heldur en hinn. Þar kemur því fram stórkostlegt mis-rétti, er hinn síðarnefndi verður bótalaust að búa undir, eða heyja sama kapphlaup með því að ofsetja eða niða niður landið til stórskaða fyrir það búfé, sem hæfilegt er fyrir ábylí þeirra. Munu allir sjá, hve nauðsynlegt er að lögtryggja rétt einstaklingsins í þessum efnum.

Ágangur afréttartjár í heimalönd er og mjög til-finnanlegur víða, þar sem eigi verður þó kleift að setja varnargirðingu. Kemur það einkum niður á búsmala og veldur þá bæði málnytuskaða miklum og eykur stór-

um kostnað við smalamensku. Þá er og oft misklið millum sveita eða bygðarlagá um notkun afrétta, og munu ákvæði Jónsbókar (Llb. 51. kap.) um ítölur búfjár í afréttum eigi hafa orðið að miklum notum á síðari tímum.

Hinar áðurnefndu tvær landbúnaðarnefndir hafa eigi viljað ráða til neinna lagánymæla um þessi atriði.

Vér álítum því auðsætt, að almenn lagaákvæði geti seint skipað svo fyrir um ágang búfjár, að eigi verði stórar eyður einmitt þar sem vér nú höfum bent á. Í þessar eyður virðist oss, að sveitir og sýslur gætu fyllt að miklu leyti með samþykktum. Nefndin hefir þess vegna sett í 8.—13. grein frumvarpsins heimildar og regluákvæði, til þess að gera sveitar og sýslusamþyktir. Má þá haga svo til, er bezt á við á hverjum stað.

Nú fara girðingar mjög í vöxt og verða þá væntanlega oft samgirðingar á fleiri jörðum og síðan sambeit á ákveðnum svæðum. Til þess að koma skipulagi á þetta, svo og tilhögun girðinganna og notkun hinna girtu svæða til beitar, þarf að setja fastar reglur, og mætti löggilda þær.

Þá er 14.—21. grein frumvarpsins um innsetning búfjár og um mat skaðabóta. Mjög áriðandi er að hafa réttarákvæðin svo einföld og ódýr sem unt er, en þó svo einskorðuð, að eigi sé hætt við vanbrúkun. Jónsbók (Llb. 33. og 34. kap.) hefir ákvæði um innsetning búfjár, þá er ágangur þess varðar skaðabótum. Fyrtafaldar landbúnaðarnefndir hafa hallast að því, að halda þeim ákvæðum lítið eitt breyttum. Vér höfum og eigi séð, að öðru væri til að dreifa jafnheppilegu fyrir alla málsaðila, til þess að þeim, er fyrir slíkum ágangi verður, þyki tilvinnandi að reka réttar síns og ná skaðabótum.

Nefndin álítur að alls eigi megi hrapa að þessu máli, því að hinir breytilegu staðhættir heimta sitt á hverjum staðnum. Undirbúningur til laga þessara þarf því

að vera almennur, einkum þegar þess er gætt, að lög um þetta efni hljóta að grípa inn í atvinnu- og eignarétt allra, sem hafa nokkra spildu af landi til umráða, eða eiga nokkra skepnu, er til búfjár telst. Fá lög geta því verið almennara tilfinningamál en lög þessi. Hitt er vist að hér er um nauðsynjamál að ræða, er eigi má öllu lengur vanta hagkvæm lagaákvæði um, sem almenningur vill og getur notað, og vaxandi ræktun landsins með breyttum búnaðarháttum rekur þar mjög á eftir.

Mál þetta var rætt á alþingi 1883, þar sem mikill hluti þingmanna vildi þá láta kaflann úr landbúnaðarlagafrumvarpinu, snertandi ágang búfjár, verða samferða ábúðarlögum, sem þó var að lokum fallið frá, einkum fyrir þá sök, að fyrirmæli um ágang ættu eigi heima í lögum, sem eingöngu hljóðuðu um leiguliðaábúðina. Þörfin á slíkum lögum er þó enn meiri nú en fyrir rúmum 20 árum.

Nefndin hefir samið frumvarp þetta í því skyni, að næsta þing hefði það til íhugunar, án þess þó að það kæmi til úrslita, síðan hefðu sveitarstjórnarvöld og almenningur það til athugunar, og gæti málið þá væntanlega orðið útkljáð á alþingi 1907.

Virðist nefndinni því óþarft að láta nákvæmari athugasemdir eða skýringar fylgja frumvarpinu.

VIII. Frumvarp

til laga um gaddavirsgirðingar.

1. gr.

Á fjárhagstímabilinu 1906 og 1907 annast landstjórnin útvegum á samskonar girðingaefni, og lög um

túngirðingar frá 19. desember 1903 hljóða um, fyrir sýslufélög, sveitarfélög, búnaðarfélög og samvinnu-kaupfélög.

Á því fjárhagstímabili er jafnframt frestað framkvæmd laga um túngirðingar, að undantekinni 16. grein laganna og því ákvæði 17. greinar, er hana varðar, og gilda ákvæði 16. greinar um allar gaddavírsgirðingar.

2. gr.

Landstjórnin birtir almenningi í tæka tíð verð á girðingaefni því, sem hún útvegar, og nánari fyrirmæli um það, hvers félögin verða að gæta, til þess að pöntunum þeirra verði sint.

3. gr.

Eigi má setja gaddavírsgirðingar á mörkum landa eða lóða, nema sá eða þeir leyfi, sem land eða lóð eiga á móti.

Athugasemdir.

Túngirðingalögin hafa þegar unnið hið þarfasta verk. Lögin sjálf og deilurnar um þau hafa komið almenningi í skilning um girðingarpörfina miklu betur en áður, og nýjungin í lögunum, að hafa félagskaup fyrir land alt á þessari nauðsynjavöru, hefir borið hinn bezta árangur, og fagna því allir, hvernig sem þeir hafa litið á ákvæði sjálfra laganna og verklega framkvæmd þeirra.

Vér teljum það alls eigi ofmælt, að nýtt tímabil sé hafið í ræktunarsögu landsins, þegar gaddavírsgirðingarnar ryðja sér til rúms, eins og þær nú sjáanlega eru að gera.

Áhugi manna er nú vaknaður að gera sér landið mun betur arðberandi en áður með stórfeldum girðingum, eftir að efnið er fengið svo ódýrt, og litla vinnu þarf fram að leggja til að gera það skjótlega. Menn

vilja girða fram með löngum bæjaröðum, milli bithaga og slægjulanda, eða þá samgirða um fleiri jarðir og fá túnvörzluna með því móti. Í annan stað vilja menn girða fyrir ágang úr afréttum, þar sem slíkt er kleift, girða um engi og enda hafa málnytupening innan virgirðinga um lengri eða skemmri tíma að sumrinu. Þá er líka að girða um hættur, og forðaði vírinn við það fleiri skepnum kvaladauða en slysast kunna af honum. Þetta alt, sem nú er nefnt, kemst ekki undir túngirðingalögin.

Þessar ástæður valda því meðal annars, að almenn-ingur virðist ekki í bráð ætla að nota túngirðingalögin að neinu marki. Vér ætlum því, að almenningur muni kunna löggjafarvaldinu þakkir fyrir, ef það útvegur vildar-kaupin á efninu til hvers konar girðinga, þó að í bili væri kipt að sér hendinni með lánsheimildina til túngirðinganna eirna.

Nefndin álítur því hyggilegt, að um stundarsakir sé eigi lengra farið á lánveitingaleiðinni, en í þess stað sé á næsta fjárhagstímabili rýmkað um félagskaup landssjóðs. Eftirsóknin að ná hinum góðu kaupum á girðingaefninu, án þess að bindast ákvæðum túngirðingalaganna, er mjög svo mikil, og hefir það afarmikla þýðingu fyrir ræktun landsins að greiða sem bezt fyrir þeim vilja almennings. Nefndin hyggur, að hinum góða tilgangi laganna og hugsjón þeirra, sem héldu þeim fram, verði einmitt bezt náð með þeim hætti um sinn, eftir því sem nú horfir við.

Sjálfgefið er það, að pantanir gerðar eftir mælingum 1905 verða afgreiddar samkvæmt lögunum, þó að girðingaefnið verði eigi notað fyr en árið 1906.

Auðvitað mætti halda því fram, að þetta gæti hvort-tveggja farið saman á næsta fjárhagstímabili, bæði lánin til girðinga um tún eftir lögunum og félagskaup landsins til hvers konar girðinga sem vera vill, en benda viljum vér á það, að gerðar skýrslur skoðunarmanna,

samkvæmt túngirðingalögunum, bera það með sér, að töluvert vantar á að menn kunni enn þá yfirleitt meðferðina á þessu girðingaefni, og spillir það að svo komnu eitt fyrir sig notkun laganna. Á þessum 2 árum mundi fást stórum aukin æfing og reynsla í því efni, og á þingingu 1907 stæðu menn ólíkt betur að vígi en fyrir 2 árum síðan til að efla ræktun landsins með ákvæðum snertandi gaddavírsgirðingar.

Vér teljum það og mikinn kost að fyrirbyggja það, að túngirðingalögin verði að þrætuefni á þinginu í ár, sem búast má við eftir því sem á undan er farið, og endurskoðun eða setning girðingalaga biði þingsins 1907.

Sú mótbára liggur nærri, að á næstu 2 árum yrði minna eftirlit með því, að vel sé gengið frá vírgirðingum. Auðvitað tekur hún eigi lengra en til girðinga, sem til hefðu fallið eftir lögunum. Þeirri mótbáru er að svara, að bæði koma skilyrðin fyrir veiting búnaðarstyrksins þar til greina, og í annan stað er mjög svo þýðingarmikil leiðbeining fengin með reglugerðinni um túngirðingar frá 24. maí f. á., sem mönnum lærist að nota.

Um hinar einstöku greinar skal þessa getið:

Um 1 gr.

Þar sem talað er um „samskonar“ efni og nú er keypt eftir túngirðingalögunum, er það bending um, að ástæða sé til að fá fleiri tegundir en nú eru á boðstólum, sérstaklega væri gott að fá mun gildari teina en $\frac{3}{8}$ “.

Rétt teljum vér að félögin ein njóti þessara vilkjara við kaupin. Það er ekki ofætlun fyrir menn að slá sér saman til stórkaupa. „Samvinnu-kaupfélög“ eða „kóóperatíf“ kaupfélög, og þau ein, teljum vér eigi síður makleg þessara hlunninda en hin félögin; enda sennilegt að þau mundu einna mest nota þessi samkaup landsins, því að hægast mun þeim um lántökur, og væri það til léttis við útvegum landstjórnarinnar, að sem stærst svæði væri saman um kaupin.

16. grein túngirðingalaganna hljóðar um varnir gegn slysum af gaddavír fram með vegum og í tröðum. Nú er nefndinni kunnugt um að ýmsir, og það lögfræðingar, lita svo á, að þau ákvæði snerti að eins girðingar, sem gerðar eru samkvæmt túngirðingalögunum, og því þótti rétt að taka af tvímælin með berum orðum um það, að ákvæðin næðu til allra gaddavírsgirðinga.

Um 2. gr.

Það þykir víst nokkuð óákveðið þetta, að landstjórnin birti almenningi „í tæka tíð“ það sem með þarf um samkaupin á girðingaefninu, en slíkt lagast í hendi. Getum þess að við mun hentugast að fá efnið upp á útmánuðum, er enn verður komið við sleðum til heimkeyrslu.

Um 3. gr.

Rétt er að leiða það í lög, að grannar þurfi að leyfa gaddavírssetning á mörkum landa og lóða. Svo er t. d. mælt fyrir í enskum lögum um not gaddavírs. Vér höfðum á þrjónunum ákvæði um það, að sveitarstjórnir gætu bannað gaddavír í þéttbýlum sjávarþorpum og kaптúnum, eða slíkar sveitir fengu samþykktarheimild til þess; en vér þóttumst sjá að nægja mundi ákvæði 16. greinar túngirðingalaganna, sem í sjávarþorpum, þar sem eigi verður komið við torfgörðum, er sama og algert bann að setja gaddavír með vegum, og til viðbótar, fyrirmælið í þessari 3. grein frumvarpsins. Þetta tvent ætti að duga til þess, að eigi hljótist nein óþægindi af misbrúkum gaddavírs á slíkum stöðum, og svo er líka hér verið að efna til laga, sem að eins er ætlað að standa 2 ár.

IX. Frumvarp

til laga um samþyktir um kynbætur nautgripa.

1. gr.

Sýslunefndum veitist heimild til að gera samþyktir um kynbætur nautgripa á þann hátt, er segir í lögum þessum.

2. gr.

Þegar sýslunefnd álitur hagfelt að gera samþykt fyrir alla sýsluna eða nokkurn hluta hennar, skal hún kveðja til almenns fundar í héraði því eða á því svæði, sem ætlast er til að samþykktin nái yfir, og eiga atkvæðisrétt á þeim fundi allir þeir, er þar búa og kosningarrétt hafa til alþingis.

Sýslunefnd kveður á um fundarstað og fundardag með nægum fyrirvara; er sýslumaður fundarstjóri, eða einhver sýslunefndarmanna, er nefndin kys til þess, og skal hann hafa kjörskrá við höndina.

Ef fundarstjóri verður að takast ferð á hendur til þess að halda fundinn, ber að greiða honum 2 kr. á dag í fæðispeninga, og ferðakostnað að auki eftir reikningi, er sýslunefndin úrskurðar, og greiðist það gjald úr sýslu-sjóði.

3. gr.

Sýslunefndin semur frumvarp til samþykta þeirra, er hún vill koma á, og ber undir álit og atkvæði funda þeirra, er rætt er um í 2. gr. Samþykki fundarmenn frumvarp sýslunefndar með $\frac{2}{3}$ hlutum atkvæða þeirra, er greidd hafa verið, skal hún senda frumvarpið stjórnarráðinu til staðfestingar. En ef breytingartillögur hafa verið gerðar við frumvarpið á fundinum og samþykta með $\frac{2}{3}$ atkvæða, setur sýslunefndin þær inn í frumvarpið, ef henni þykir þær á rökum byggðar, og sendir það síðan stjórnarráðinu til staðfestingar, en álitum sýslunefndin, að breytingartillögurnar eigi ekki að takast tilgreina,

ber hún frumvarp sitt að nýju óbreytt undir atkvæði héraðsmanna. Verði það þá samþykkt með $\frac{2}{3}$ atkvæða, ber að senda það stjórnarráðinu til staðfestingar.

Það frumvarp eða breytingaratkvæði við frumvarp, sem eigi hefir verið samþykkt með $\frac{2}{3}$ atkvæða, er fallið, og má eigi koma fram í nýju frumvarpi sýslunefndar fyr en að ári liðnu.

4. gr.

Nú virðist stjórnarráðinu að fyrirmæli samþyktar gangi of nærri rétti manna, eða að þær komi á einhvern hátt í bága við lög eða grundvallarreglur laganna, og synjar það þá um staðfestingu sína, en skýra skal það sýslunefndinni frá ástæðum fyrir neituninni. Að öðrum kosti staðfestir það samþyktina, skipar fyrir um birting hennar og ákveður, hvenær hún skuli öðlast gildi og er hún upp frá því skuldbindandi fyrir alla þá, sem búa innan takmarka þess svæðis, er samþykktin nær yfir.

Nú vilja menn nema samþykkt úr gildi, eða breyta henni, og fer um það eftir öllum sömu reglum og fyrir er mælt í lögum þessum um stofnun hennar.

5. gr.

Nú er samþykkt um kynbætur nautgripa löggilt, og má þá ekkert graðneyti eldra en 5 mánaða ganga á því svæði, er samþykkt nær yfir, nema að það sé í öruggu hliðarhafti, eður annari fullgildri gæzlu, svo sem samþykkt mælir nánar um. Sá er brýtur þetta ákvæði, hvort sem hann er á samþyktarsvæðinu eða utan þess, skal greiða skaðabætur til þess eða þeirra, er skaða liða af yfirgangi nauts, eftir mati óvilhallra manna.

6. gr.

Til að meta skaðabætur fyrir brot á 5. gr. laga þessara, eða á þeim ákvæðum löggiltrar samþyktar, er varða skaðabótum, nefnir kærandi einn mann og kærði

annan, en ef þeir verða eigi ásáttir, kjósa þeir sér oddamann, en komi þeir sér heldur eigi saman um hann, ræður hlutkesti. Matsmenn skulu vinna eið að gerð sinni, ef krafist er.

7. gr.

Fyrir brot mót löggilttri samþykkt skal ákveða sektir frá 5 — 50 kr., er renna í sjóð sveitar þeirrar, er sá býr í, er fyrir órétti varð.

8. gr.

Með brot mót samþykktum skal fara sem opinber lögreglumál.

Athugasemdir.

Frumvarp þetta er samið eftir óskum frá „nautgripafélögunum“.

Árið sem leið voru 10 slík félög með 854 kúm, er voru styrkt af Búnaðarfélagi Íslands. Á þessu ári — 1905 — eru jafnmörg nautgripafélög að komast á fót til viðbótar, auk þess sem eldri félögin færa út kviarnar.

Flest eru félög þessi á Suðurlandi, en telja má víst, að þau breiðist yfir land alt, þar sem nautgriparækt er veruleg atvinnugrein.

Félagsskapur þessi er afarnauðsynlegur fyrir kynbætur nautpenings og aukinn arð af honum. En það liggur í augum uppi, að þessi félagsskapur getur með engu móti náð tilgangi sínum, nema öruggar varnir séu við því, að naut gangi laus á sumrum á þeim svæðum, er nautgripafélögin ná yfir. Þetta atriði er svo þýðingarmikið fyrir nautgriparæktina, að löggjafarvaldið hlýtur að veita þar aðstoð sína. Það þarf ekki að eyða orðum að, hve mikill skaði er að því, að kýr eða kvígur fái kálf fyrir tímann, og hvað það þýðir að ráða um faðerni kálfa og velja sem bezt til þess.

Nefndin hefir ekki viljað fara lengra en að heimila samþyktarlög. Frumvarpið er að formi til aðallega sniðið eftir lögum um samþyktir um kynbætur hesta frá 11. desbr. 1891. Almennungi eru því áður kunn ákvæði 1.—4. gr. frumvarps þessa.

Um 5. gr. skal það tekið fram, að vér höfum álitnið rétt að taka upp ákvæðið um hliðarhaftið sem öruggasta og hægasta ráðið til þess að naut geri eigi skaða. Áhald það er enn lítt kunnugt, en mun fljótt ná útbreiðslu, enda mun verða stutt að því af hálfu Landsbúnaðarfélagsins.

Lagafyrirmæli í þessa átt ná eigi tilgangi sínum, ef menn á samþyktarsvæðinu verða að þola það bótalaust, að naut komi utan að frá og valdi þeim skaða. Teljum vér því nauðsynlegt ákvæðið í síðari lið greinarinnar, og mun það í samræmi við skilning og meðferð samskonar lagasetningar áður.

Um 6. og 7. gr. má þess geta, að fyrirmælin um mat skaðabóta, og hvert sektir renni, er í samræmi við tillögu vora í frumvarpi til laga um ágang búfjár.

X. Frumvarp til laga um skýrslur um alidýrasjúkdóma.

1. gr.

Landstjórninni ber að annast um, að teknar séu árlega skýrslur um hina helztu alidýrasjúkdóma hér á landi.

2. gr.

Landstjórnin semur reglugerð um fyrirkomulag skýrslanna og samning þeirra, og annast um að út séu gefin á kostnað landssjóðs eyðublöð undir þær.

3. gr.

Þeir, sem alidýr eiga eða hafa undir hendi, skulu, svo sem þeir framast vita, skýra yfirvaldi því, er skýrslanna krefur, frá þeim sjúkdómum, sem komið hafa á skýrsluárinu í alidýr þeirra og gefa þar að lútandi upplýsingar, alt eftir því sem fyrir er mælt í reglugerð þeirri, sem um getur í 2. gr.

4. gr.

Tregðist nokkur við að láta þær upplýsingar í té, sem lög þessi bjóða og mælt verður fyrir um í reglugerð, má þröngva honum til þess með dagsektum 1—5 kr. á dag.

5. gr.

Með brot gegn lögum þessum skal farið sem almenn lögreglumál.

Athugasemdir.

Nefndin leitaði álits Magnúsar dýralæknis Einarssonar um það, hvort þörf væri nýmæla í lögum snertandi alidýrasjúkdóma, og í tilefni af því sendi dýralæknirinn nefndinni form fyrir skýrslu um alidýrasjúkdóma, í því skyni að nefndin stuðlaði til þess, að lagt væri fyrir næsta þing frumvarp til laga um, að samdar skuli árlega slíkar skýrslur og sendar til stjórnarráðsins.

Í bréfinu, sem fylgdi skýrsluforminu, tekur dýralæknirinn það fram, hve nauðsynlegt það sé, að fengin verði nokkur veruleg þekking um helztu alidýrasjúkdóma hér á landi, hve algengir þeir séu í hinum einstöku landsfjórðungum, og hversu mikinn skaða þeir geri á ýmsum tímum árs. Vöntun á skýrslum um þetta efni telur hann að komi sér mjög illa að því er snertir hagskýrslur landsins, og einkum sé hún tilfinnanleg þeim, sem fást við sjúkdóma búpenings eða sjúkdómsfræði ali-

dýra, og komi það eigi að eins þeim í koll, heldur og öllum landsmönnum, því að yfirleitt megi segja, að fyrsta skilyrðið fyrir því, að einstakir menn eða hið opinbera fari að leggja eitthvað að marki í sölurnar, hvort heldur er í orði eða á borði, fyrir einhvern sjúkdóm, sé vitneskja um það, hve mikinn og almennan skaða hann gerir. Dýralæknirinn býst svo við, að vel geti verið svo, að hér á landi seu til þeir sjúkdómar, sem talsverðan skaða gera, án þess að það sé almenningi kunnugt, og í annan stað sé öðrum sjúkdómum, sem kunnugt er um að eru hér til, miklu minna sint en vera ætti, eftir því tjóni, sem þeir kunna að valda.

Dýralæknirinn gengur að því vísu, að skýrslur þessar geti ekki orðið eins nákvæmar og áreiðanlegar og æskilegt væri, þar sem ekki verði með sanngirni heimt að af almenningi, að greining sjúkdóma verði alls kostar rétt, en þó gerir dýralæknirinn sér von um að ekki þurfi miklu að skakka, þar sem yfirleitt sé um algenga sjúkdóma að ræða, sem flestir gripaeigendur þekkja, enda muni þeir geta haft nokkurn stuðning af leiðbeiningum þeim, sem hann ætlast til að prentaðar verði aftan á eyðublöðin.

Í skýrsluformi dýralæknisins eru 17 tegundir sjúkdóma, með sundurliðun fyrir hverja tegund alidýra, ef fleiri eru um sama sjúkdóminn. Þar er spurt um hve nær skepnan varð sjúk, og hvenær dauð, ef sá varð endir á sjúkdóminum, og í hvaða mánuði ársins það kom fyrir. Enn eru þar settar eyður, ef einhverjir aðrir sjúkdómar koma fyrir en þeir, sem teknir eru á skýrsluformið. Skýrsluforminu fylgdu til skýringar leiðbeinandi athugasemdir við allar tegundir sjúkdómanna, og hljóða þær leiðbeiningar svo:

„Um *miltisbrand* má fá nákvæmar upplýsingar í 12. árg. Búnaðarritsins.

Bráðapest í sauðfé þekkja flestir; hún er jafnan

mjög bráð og drepur mest á haustin og framan af vetri; vinstrin jafnan bólgin með dökkum blettum utan að sjá.

Lungnaormasýki í sauðfé stafar af ormum, sem lifa í lungunum. Ormarnir sjást oft þegar barki og lungna-pípur eru kliptar upp.

Ormaskitu í sauðfé valda ormar í vinstur og görn-um; sjást sumir þeirra, þegar innýflin eru skorin upp. Skitan er oft samfara lungnaormasýkinni og stundum beinlínis afleiðing hennar. Um þessa tvo sjúkdóma má lesa í 1. árg. Freys.

Fjárkláði er nú flestum kunnur. Um hann má lesa í 11. árg. Búnaðarritsins.

Höfuðsótt eða *mein* í sauðfé kemur af sullum í heila fjárins; er alkunnur sjúkdómur.

Júgurmein eða *kaldadrep* kemur einkum í kvíær. Bólgan er mjög ákøf, færast fljótt fram á kvið og út á læri og drepur oft eftir skamman tíma; líkist mjög bólgu þeirri, sem stundum hleypur í lærið eftir bráðapestar-bólusetningu. („Undirflogs“ eða *ígerðar* í júgri skal geta í einhverjum auða dálkinum, sé mikil brögð að því).

Steinsótt, sem sumir kalla „vatnssótt“, kemur af því að smásteinar festast og stífla þvagrásina. Er einkum í sauðum, þegar þeir ná lítið til vatns á vetrum.

Augnveiki eða „blinda“, kemur einkum í gemlinga á vetrum; alþektur kvilli.

Fjöruskjögur í unglömbum er eins og nafnið bendir til tíðast við sjávarsíðuna, en kemur eflaust oft fyrir líka upp til sveita. Það er aðallega sýki í beinunum, beinkröm, er kemur af vöntun kalkefna, svo að beinin *hardna ekki*.

Beinsýki (osteomalaci) kemur fyrir á fullorðnum gripum, einkum á kúm, og er fólgin í því, að beinin *linast* upp af vöntun kalkefna. Alltíð á Suðurlandi vet-urinn eftir þurkasumarið 1903. Sjúklingarnir kveinka sér, sé þrýst á beinin, eiga erfitt með að ganga og standa; liggja mjög; þeim er afarhætt við beinbrotum; beinin

blóðrik, rauð; pípuleggirnir verða oft næfurþunnir, en mergholið vitt.

Dodi í kúm er flestum kunnur; kemur um og eftir burð. Um doða má lesa í 13. árg. Búnaðarritsins og 1. árg. Freys.

Kúabóla kvað koma fyrir hér á landi; sýking frá bólusetnum mönnum. Bólurnar koma nær eingöngu á spenana og jógrið, líkjust bólu á mönnum.

Klums í hryssum er algengt og þekkja það flestir.

Heymæði í hrossum sömuleiðis.

Hundapest, næm sýki, er flestir þekkja.

Stjarfi eða *stífkrampi* er bakteriusjúkdómur; baktériurnar setjast í sár og búa þar til eitur, sem veldur sýkinni. Þekkist á því, að vöðvar skepnunnar verða harðir og stífir, fyrst oft fáir, síðan allir. Batnar sjaldan. Samskonar sýki kemur eftir strychnin-eitrun.

Í *auðu dálkana* skal skrásetja þá sjúkdóma, sem ekki verða heimfærðir undir neinn hinna dálkanna og varhugaverðir þykja, annaðhvort af því að þeir virðast næmir, eru viðförlur eða liggja í landi, eða valda verulegu tjóni og óþægindum. Skal setja þeim það nafn, sem algengast er á staðnum, og lýsa í „athugasemdunum“ eins nákvæmt og hægt er“.

Nefndin varð sammála dýralækninum um það, að þörf væri á slíkum skýrslum, og telur framanritaðar ástæður hans nægja til að sýna og sanna þá þörf, og gerist því nefndin flytjandi þessa frumvarps. Það er að mestu sniðið eftir lögum um hagfræðisskýrslur, dags. 8. nóv. 1895.

Af ásettu ráði höfum vér í frumvarpinu hvorki talið upp alidýrin né sjúkdómana, sem skýrslan á að ná yfir; betra að slíkt alt sé reglugerðar-ákvæði. Vér viljum að eins gefa þá bending, að réttara er að fara hægt af stað og taka heldur færra en fleira. Hætt við að almenningur fái óbeit á lögunum, ef ofmikið þykir heimt-

að og brotasamt að hlýða þeim. Það talaðist svo til milli nefndarinnar og dýralæknisins, að nægja mundi í bráð að tilfæra sjúkdómana eftir lengri tímabilum en mánuðum, og benti dýralæknirinn á, að þá mundi þezt að skifta árinu þannig að fyrsti kafli yrði mánuðirnir október—desember, annar: janúar—apríl og þriðji: maí—september.

Framkvæmd laganna hugsum vér oss svo, að hreppstjórar gangi eftir þessum upplýsingum á hausthreppaskilum, og skýrsluárið miðist við þann tíma. Í kaupstöðum yrðu það bæjarfógetar, sem skýrsluna tækju. Vér höfum fylgt skýrsluformi dýralæknisins með því að benda á hausthreppaskilin til skýrslutökunnar, því að skýrsluárið er hjá honum talið frá 1. október til 30. september. En víkja vildum vér að því, að þar sem minna er um alidýrasjúkdóma yfirleitt að sumrinu, og auk þess er margt af búfé þá eigi undir hendi manna, kynni, ef til vill, tíminn til skýrslutökunnar yfir árið, að vera eigi síður hentugur á vorhreppaskilum, þegar skemra er frá liðið um meiri hluta sjúkdómanna; því að hætt er við að þeir verði ekki allir sem hafa þá góðu búmannsreglu að skrifa slíkt hjá sér, heldur leggja það á minnið.

XI. Frumvarp

til laga um verðlaun fyrir útflutt smjör.

1. gr.

Fjárhagstímabilið 1906 og 1907 fá íslensk samvinnu-smjörbú verðlaun úr landssjóði fyrir tvo þriðju hluta af smjöri því, er þau sjálf hafa verkað og selja erlendis, enda hafi smjörbúið á árinu eigi selt minna á erlendum markaði en 5000 pund smjörs.

2. gr.

Verðlaunabæiðslur frá hvoru árinu um sig verða því að eins teknar til greina, að komnar séu til stjórnarráðsins fyrir síðasta dag janúarmánaðar 1907 og 1908, og eru verðlaunin þá öll veitt í einu.

3. gr.

Þegar verðlaunabæiðslur eru komnar fram á settum tíma, og þeim er hrundið, sem eigi fullnægja almennum skilyrðum laga þessara, skal flokka smjórið í þrjá staði jafna að pundatali, og fer röðin eftir því, hve vel hefir selst móts við hámat sjörmatsnefndarinnar dönsku þann dag, er hvað um sig var selt af smjörinu. Það sem á flokkamótum lendir af smjörsendingum eða sendinga-pörtum, ef seldar hafa verið í fleiru lagi mishátt, skiftist milli flokka, og að réttri tiltölu, ef fleiri eru.

Sá þriðjungur smjörsins, er bezt selst, miðað við hámatið á söludegi, fær að verðlaunum 10 aura á pundið, næsti þriðji hluti smjörsins fær að verðlaunum 5 aura á pundið, en þeim þriðjunginum, sem eftir er, veitast engin verðlaun.

4. gr.

Fylgja skal verðlaunabæiðslum farmskrá frá skipstjóra þeim, er smjórið flutti, eða vottorð afgreiðslumanns þess skips, er smjórið var sent með, er sýni þyngd þess með umbúðum og tölu íláta. Svo skal og fylgja sölureikningur smjörsins, undirritaður af þeim, er með söluna fór, og sé söludagur þar tilgreindur.

5. gr.

Lög þessi öðlast gildi 1. janúar 1906, og eru þá jafnframt úr gildi numin lög um verðlaun fyrir útflutt smjör 3. október 1903.

Athugasemdir.

Verðlaunin fyrir útflutt smjör verða árið 1904 um 18,000 kr., og úthafa verið flutt full 220,000 pund, og eru af því yfir 160,000 pd. úr Árnes- og Rangárvallasýslum, frá 15. búum þar.

Þetta er stórum meira en búist var við af þinginu 1903. Á fjárlögunum standa 5000 kr. hvort árið, en sú upphæð var auðvitað sett töluvert af handahófi.

Eldri lögin, 11. nóv. 1899, hétu stígandi verðlaunum á smjörpundið, þegar það seldist yfir 75 aura. Þegar nokkuð fór að reyna á þau lög, kom það í ljós, að það var ekki nema suma tíma ársins, sem menn gátu eiginlega vænzt verðlauna, þó að smjörið væri gott, vegna þess hvað verðið hleypur mikið upp og niður. Af því leiddi, að menn fóru að geyma smjörið fram á haust, til kostnaðar og óþæginda, og gat gengið meðan það var mjög lítið, en alógerlegt þegar útflutningur fór að vaxa.

Á þinginu 1903 var það ráð tekið að miða verðlaunin við hámat smjörmatnefndarinnar dönsku, sem á að sýna það vikulega, hvað bezta smjör selst. Eftir lögunum 3. okt. 1903 fær smjör, sem selst 25—21 eyri undir hámati söludaginn, 5 aura verðlaun, en seljist það 20 aorum undir eða minna, fær það 10 aura á pundíð.

Nú stafa þessi miklu útgjöld landsins til smjörverðlauna 1904 auðvitað mest af því, hvað smjörútflutningurinn hefir aukist fram yfir allar vonir. En nokkuð stafar þó þaðan, að verðlaunin hafa komið niður töluvert öðru vísi en búist var við, þegar lögin voru samin og samþykkt á þinginu 1903.

Reynslan, sem fengin var við söluna frá smjörbúunum 1902, var auðvitað ekki mikil, en þá var skiljanlega helzt við hana að miða. Það var athugað þá, að hefði verðlaunastiginn, sem 1903 var leiddur í lög, verið lagður á söluna 1902, hefðu tæpir $\frac{2}{5}$ hlutir smjörs-

ins hlótið 10 aura verðlaunin, en nú fór svo árið 1904, að $\frac{7}{10}$ hlutir fengu þau.

Þetta er þó ekki að þakka því, að smjórið íslenska hafi selst hærra verði 1904 en árin á undan. Smjörbúin 7, sem söluskýrslan lá fyrir um árið 1902, fengu sem næst 79 aura fyrir pundið. Þau seldu alt í mánuðunum september, október og nóvember, og athugi maður söluuna á íslenzku smjöri þessa sömu mánuði árið sem leið, verður meðalverðið heldur undir 78 a. Taki maður aftur á móti meðalverðið yfir alt árið 1904, leikur það á 76—77 aurum.

Þessa 3 mánuði 1902 var hámatið að meðaltali $99\frac{9}{13}$, en 1904 var það $95\frac{10}{13}$.

Eftir prentaðri skýrslu um sölu smjörbúanna 1903 (Freyr 1904, nr. 6) virðist svo, að alt smjórið, sem tekið var á skýrsluna, um 90,000 pund, mundi hafa fengið einhver verðlaun, hefðu lögin nýju náð til þess árs, og þá hefðu $\frac{5}{6}$ hlutir smjörsins lent í hærri verðlaunum. Það ár mun og meðalverðið á íslenzku smjöri á Englandi hafa losað 79 aura. Með þeim sölu-hlutföllum hefðu verðlaunin orðið þó nokkuð meiri árið 1904, því að auk þess að munar á brotunum $\frac{7}{10}$ og $\frac{5}{6}$, fór $\frac{1}{20}$ hluti smjörsins varhluta af öllum verðlaunum 1904.

Geta mætti þess að ráðstöfun hefir verið gerð til þess í Danmörku nú við áramótin síðustu, að hafa matið hærra yfirleitt, eða láta það fara eftir hinni virkilegu sölu; sótti í þá áttina að vera undir. Sú uppfærsla dregur, ein fyrir sig, dálítið úr verðlaununum eftir núgildandi lögum, haldist hún áfram, en réttast er víst að byggja eigi verulega áætlanir á því.

Það er hámatið annarsvegar, sem áraskifti eru að, auk þess sem það hleypur til um eina 20 aura á sama árinu, og hinsvegar er það aðflutningur á ódýrara smjöri, og enn annað fleira, sem lætur alt í óvissu um það, hvernig verðlaunin koma niður framvegis eftir núgildandi lögum, þó að líkurnar séu auðvitað meiri til þess eftir 2

seinustu árunum að dæma, að mikill meiri hluti smjörseins verði í hærri verðlaunum. Þá skiftir það og svo miklu um verðlaunaupphæðina í heild sinni. Hvernig stærstu sendingarnar héðan, í mörgum tugum þúsunda með sömu ferðinni, hitta á markaðinn í það og það skifti.

Það er eigi ósennilega til getið að á næsta fjarhags tímabili verði ein 600,000 pd. flutt út frá smjörbúunum, og er í þeirri ágizkun þó eigi tekið í reikninginn, að fleiri eða færri af búunum fari að standa halft árið eða lengur, sem hvað mest munaði um. Með 600,000 pd. útflutningi mætti þá búast við góðum 50,000 kr. til verðlauna eftir lögnum, sem eru. En auðvitað *gætu* söluhlutföllin orðið þau, að það yrði mikið minna.

Sú upphæð vex öllum í augum sem vonlegt er, og þykir kenna misréttis við aðra atvinnuvegi, og menn benda á það, að landssjóður greiðir á stundum framleiðandanum sjötta partinn, eða enda meira af því sem hann fær fyrir smjórið að fráðregnum öllum kostnaði. Árið sem leið seldist t. d. ein smjörsending á 62 auru pund-
ið, en fékk samt hærri verðlaunin, því að hámatið var þá 81. Við þetta bætist svo sá verulegi anmarki, hvað mikil óvissa er um fjárupphæðina fram yfir það, sem að sjálfsögðu leiðir af vaxandi útflutningi.

Sjálfir smjörbúamennirnir, hvað þá aðrir, munu því búast við því að frumvarp verði borið upp á næsta þingi til að breyta lögnum. Nokkrir munu og þeir vera, sem vilja nema þau alveg úr gildi. Með frumvarpi voru viljum vér stuðla að því, að breytingin verði hófleg og smjörbúin hafi áfram verulegan uppörvunarstyrk. Það eru enn svo margar bygðir þar sem smjörbú geta verið arðvænleg, og það þarf að hvetja búin til þess að bæta smjörgerðina hjá sér og leggja fram meira fé til umbóta á ýmsan hátt. Svo teljum vér og gott að smjörbúamenn sjái góðum tíma fyrir þingið ákveðnar tillögur í þessu máli, og gefa þeim með því tilefni til að láta skoðanir sínar í ljósi um málið.

Sú breyting laganna mun mörgum þykja sennileg að færa niður mismuninn, sem nú er milli hámatats og söluverðs, setja t. d. 20—16 aura til að ná í 5 aura verðlaunin, en það smjör fengi 10 aura, sem seldist 15 aurum fyrir neðan mat eða minna. Vér ráðum þó frá slíkri breyting, því að söluhlutföllin gætu orðið þau, að verðlaunin yrðu mjög lítil. Þó að árið sem leið hafi sennilega verið allgott til verðlauna fyrir smjörbúin, þá getum vér skýrt frá því, að eftir töflu, sem vér fengum hjá stjórnarráðinu um sölu hjá ýmsum á c. 43,000 pundum, þá reiknast oss að verðlaunin fyrir það smjör mundu fara úr fullum 3400 krónum niður í rúmar 1300, ef maður færði stigin niður um þessa 5 aura og gerði að auki 3 fyrir almennri hámatshækkun. Hámatið var 5. jan. þ. á. hækkað um 5, — orðið sem næst það undir söluverði. Væri reiknað eftir því og með stigunum 20 og 15, næmu verðlaunin á þessum 43,000 pundum c. 750 kr.

Yfir höfuð ráðum vér fastlega frá því, að setja ákveðnar tölur um mismuninn milli hámatats og söluverðs, og því höfum vér komið með þessa uppástungu, að halda að eins hlutfallinu og flokka smjörinu til verðlaunaveitingar eða verðlaunasynjunar eftir því, hvað skamt eða langt söluverðið á því er tiltölulega frá hámatinu daginn sem það selst.

Aðalkosturinn við þetta er sá, að geta haldið hámatinu til að miða við, því að annað betra verður eigi fundið til að gera mun á smjörinu, og fjárveitingin úr landssjóði verður með slíkri flokkun föst og ákveðin eftir smjörmagninu. Sú óvissa verður ein eftir, að eigi verður séð fyrir, hvað útflutningurinn vex mikið. Fari verðlaunin þá fram yfir áætlun, er það eingöngu vegna þess, að búin hafa eflzt fram yfir vonir manna, og öllum ætti það að vera gleðiefni, því að treysta ætti því að smjörbú vor verði yfirleitt stofnuð og rekin arðvænlega, og þá um leið til gagns fyrir alla þjóðina.

Niðurfærsla verðlaunanna er mikil frá því sem hún

reyndist siðastliðið ár. Eftir frumvarpi þessu eru það 5 aurar á pundið, upp og ofan, og hefði þá 1904 verið 11,000 kr. í stað 18,000.

Vér höldum þá verðlaunastiganum, sem nú er: 10, 5 og 0, hann er svo brotalaus. Það mætti taka upp þetta lag, sem hér er haldið fram, og hafa fleiri flokkana með ýmsu móti og veita 5 auru verðlaun að meðaltali á pundið, eða minna það eða auka, en uppörvunin er meiri að vanda smjörgerðina þegar betur sker úr.

Vér teljum það ekkert ísjárvært þó að þriðjungur smjörsins verði verðlaunalaus. Þykir annarstaðar gott að 2 fái verðlaun af hverjum 3. Vér kvíðum því ekki að verðlaunasynjunin þurfi sérstaklega að lenda á nýju búunum sem upp koma. Þau byrja með þekkingu og reynslu hinna, og þetta er aðhald að vanda sem bezt til stofnunarinnar. Allar líkur eru og til þess að sá þriðji hluti smjörsins, sem engin verðlaun fær, skiftist meira og minna milli búanna, vegna þess að smjörgæðin ein ráða eigi um verðlaunin, heldur fer það líka eftir því á hvaða tíma er selt. Árið sem leið voru það ekki nema 2 smjörbú af 19 á Suðurlandi, sem eingöngu hlutu hærri verðlaun og 12 lentu með eitthvað af smjöri sínu fyrir neðan verðlaunamarkið.

Þá leggjum vér mikla áherzlu á það að verðlaunin séu veitt smjörbúunum einum, og það samvinnu-smjörbúum.

Þegar landbúnaðarmálanefnd neðri deildar bar fram verðlaunafrumvarpið á þinginu 1903, var það skilyrði sett fyrir verðlaununum, að smjörið væri húið til á smjörbúi. sem forstaða væri veitt af manni, er kynni til smjörgerðar fyrir erlendan markað. Hvorugt ákvæðið gekk þá fram; þótti hið síðara nokkuð óákveðið, og hitt of þröngt að biðna verðlaunin eingöngu við búin.

Síðan hefir smjörbúum fjölgað töluvert og þau heimili orðið færri, sem fær eru um smjörgerð fyrir erlendan markað, en hafa ekki kost á samvinnu smjörgerð á búi,

og fer þeim fækkandi með hverju ári. Eftir skýrslum um verðlaunaúthlutun síðastliðin 2 ár er ekki teljandi útflutningur frá einstökum mönnum, nema frá einum stað á Norðurlandi, en þar liggur einmitt sérstaklega vel við að stofna smjörbú, og kæmi það þá tafarlaust upp í þeirri bygð. Nokkur heimili verða auðvitað eftir nú um sinn, sem ekki ná til smjörbúa, en hafa það land, að hagsýni er fyrir þau að stunda smjörgerðina sérstaklega, en þau verða eigi fleiri en það og verka eigi meira smjör en það, að þau hafa alveg jafngóðan markað í landinu sjálfu fyrir sínar þúsundir punda af góðu smjöri, þegar smjörbúin senda alt smjörið út í hundruðum þúsunda. Það er því misskilningur að hér sé um nokkurn ójöfnuð að ræða.

Í annan stað sýnir löggjafarvaldið með því að binda verðlaunin eingöngu við smjörbúin, vegna þeirra sérstöku tækja og þeirrar sérþekkingar, sem þau hafa til smjörgerðar, að það gerir sitt til þess að álit smjörsins spillist eigi á erlendum markaði.

Mestu varðar þó um það, að lögin hata alt annan blæ, þegar verðlaunin eru bundin við búin ein. Fjárveitingarvaldið gæti t. d. með engu móti verðlaunað hvert fiskpund eða tvo hluti af útfluttum fiski úr landinu, en hitt getur maður mjög vel hugsað sér, að uppörvunarverðlaun í einhverri mynd væru veitt um lengri eða skemri tíma til *samvinnu-félagsskapar* meðal sjómanna til þess að auka og bæta þá vöru.

Öll vor smjörbú eru samvinnu- og sameignarbú. Við samvinnu-fyrirtækin lifir enginn á annars sveita. Vér, sem erum svo fátækir og strjálir, þurfum og öllum þjóðum fremur að læra samvinnulistina til að hjarga oss. Nú er myndarlega farið af stað hjá smjörbúunum, og það á löggjafarvaldið að meta við þau, og láta það jafnframt koma fram í orðum laganna, að það er samvinnu-félagsskapurinn, sem það styrkir og uppörvar.

Mjög svo verulegt atriði er það, að ný lagasetning

í þessari grein nái eigi lengra en yfir næsta fjárhags-tímabil. Þar hefir vakað fyrir oss, hvað lagasetning er örðug í þessu efni, þó ekki væri vegna annars en þess, hvaða stökk útflutningurinn kann að taka. En svo á þetta að vera líka bending um það, að verðlaunin eigi innan langs tíma að hverfa úr sögunni.

Vér göngum að því visu, að smjörverðlaunalög, samþykkt á þinginn 1905 fyrir fjárhagstímabilið, sem í hönd fer, yrðu eigi síðustu lög um það efni. Vér treystum því að verðlaununum verði haldið í einhverri mynd, meðan þörfin er til þess að koma þessari samvinnu smjörgerð yfir alt landið, þar sem kringumstæður eru til þess að hún beri sig, og eigi verði fyr skilist við, en smjörgerð vor fyrir erlendan markað stendur föstum fótum, sem ein helzta máttarstoðin undir velmegun landsins.

Áður en vér víkjum að hinum einstöku greinum til frekari skýringar á nokkrum atriðum, skulum vér geta þess, að til tals kom að fara fram á það, að búin fengju 5 aura á hvert pund, sem þau seldu af sínu eigin smjöri á erlendum markaði, og slept væri öllum skilyrðum um söluverðið. Það hefir þann kost að vera mjög einfalt, og svo mætti og benda á það að þessi mismunandi verðlaun eru tíðum eigi annað en verðlaun fyrir heppnina að hitta á markaðinn, þegar munurinn á dýra smjörinu og ódýra er eigi mjög mikill.

Þó að slík greiðsla á hvert smjörpund frá búunum hafi sömu útgjöld í för með sér og frumvarp vort mundi hafa -- því að búin verða að selja smjör sitt út úr landinu, þó að áhættan yxi að fara á mis við öll verðlaun, — og þó að aðalstefnunni í frumvarpi voru væri haldið með slíkum jöfnuði, þeirri, að hlynna sem bezt að samvinnufélagsskap búanna, þá teljum vér samt betur fara á því að halda stigmun verðlaunanna, enda er það nær lögunum sem nú eru. Gæði smjörsins ráða og töluverðu um verðlaunin, að minsta kosti nær verulega vont og skemt smjör þeim ekki. Og svo er mismunur á verðlaununum

merki þess, að vér viljum eigi vera vonlausir um það, að keppa megi fram til betra verðs fyrir smjör vort. Flesta örðugleikana má yfirstíga nema fjarlægðina, og nokkuð má úr henni bæta.

Um 1. gr.

Smjörbú teljum vér betra heiti en rjórabú. Við smjörið má eigi síður kenna mjólkurbú, þótt upp kunni að koma.

Í lögnum 1899 og 1903 var ákvæði um að minst mætti flytja út í einu lagi til sölu, til þess að verðlaun veittust. 300 pd. Það ákvæði er óþarft, er verðlaunin ná til búanna einna, en í stöku tilfellum getur verið óþægindi að því, er svo stendur á flutningum.

Verulegra en þessi úrfelling mun það þykja að taka upp ákvæðið, að búið hafi að minsta kosti verkað og selt erlendis 5000 pund um árið.

Þetta ákvæði hefði árið sem leið felt frá verðlaunum ein 2 bú, að því er vér réttast vitum, en þau bú auka það framleiðslu sína, að þau nái þeim útflutningi, ef eigi þetta ár, þá hið næsta. Meðaltalið á útfluttu smjöri frá búu hverju er hátt upp í 10,000 pd. Ákvæðið bakar því engu búu, sem nú er, nein óþægindi, og það er eigi heldur sett vegna þeirra, heldur hinna sem upp koma. Ákvæðið er einmitt þýðingarmikil bending til manna, að hleypa sér ekki í smjörbússtofnun, með fram vegna verðlaunavonarinnar, nema full skilríki séu fyrir því, að framleiðslan verði áreiðanlega þetta. Forsjá þarf með kappinu í þeirri grein sem annari. Það eru litlar líkur til að bú með dýrum útbúnaði geti borið sig. ef það framleiðir eigi yfir 5000 pund.

Það ákvæði að verðlaunin veitist eigi, nema kunnandi maður til verksins veiti búinu forstöðu, álítum vér þá óþarft í lögnum. Svo mikilli smjörgerð, eins og hér er gert ráð fyrir, sleppa menn eigi í hendur öðrum en þeim, er kunna með að fara fyrir erlendan markað.

Um 2. gr.

Sjálfgefið eftir næstu grein á eftir að verðlaunin veitast öll í einu. Vér sjáum eigi neitt því til fyrirstöðu að skilríki öll séu komin til stjórnarráðsins eftir fyrstu póstferðir á árinu frá útlöndum. En verðlaunaveitingin verður að dragast sem stytzt að má vegna ársreikninga búanna.

Dálitil óþægindi eru það fyrir búin að vita eigi, sízt með vissu, hvaða verðlaun þau muni hreppa, jafn-skjótt og þau fá sölureikninginn fyrir sendingar sínar. Veruleg geta þau óþægindi ekki heitið, og aðrar verðlaunaveitingar koma tíðast nokkuð seint eftir á.

Um 3. gr.

Flokkunin er einfalt reikningsdæmi, og er ætlast til að frumvarpsgreinin sé nógu ljós um það. Allri punda-tölunni af smjöri því, sem almenn skilyrði og skilríki gera annars verðlaunahæft, er deilt með þremur og lendar afgangur í síðasta flokkinum. Af smjörinu, sem eftir sölunni verður á flokkamótum, er svo tekin sú punda-tala, og það hlutfallslega ef um fleiri sendingar eða send-ingaparta er að ræða, er með þarf til þess að efri flokkurinn fái sinn þriðjung fullan, hitt gengur til neðri flokksins. Vér gerðum útreikning á þessu eftir söluskránni yfir 43,000 pund, seld hjá ýmsum, og voru mótin þar við 20 og 16.

Um 4. gr.

Við skilríkin er því bætt, að vottorð afgreiðslumanns dugi, þegar eigi er farmskrá frá skipstjóra þeim er smjörið flutti; getur oft staðið svo á að það sé greiðara, en trygging öll hin sama. Þá er og því skotið inn að sölu-dagur sé beint greindur í sölureikningi, sem er nauð-synlegt.

Aftur höfum vér slept því ákvæði, að verðlaunabeið-andi gefi eigið vottorð við drengskap og samvizku um að þyngd og verð smjörsins sé rétt tilgreint a sölureikn-

ingnum. Í sjálfu sér er ekkert að því að halda ákvæðinu; spurningin fremur um það, hvort sérstök þörf er fyrir það, einkum þegar almennings félög, með opinbera reikninga, verða ein um verðlaunin. Auk þess taka og ákvæði laga 8. nóv. 1895 um hagfræðisskýrslur beint til smjörbúanna.

XII. Frumvarp

til laga um að lög 6. nóvember 1897 um nýbýli
skuli úr gildi numin.

Lög 6. nóvember 1897 um nýbýli eru úr gildi numin.

Athugasemdir.

Nefndin telur lög þessi allsendis óþörf, og skaðleg, ef þeim væri beitt, því að alstaðar vilja menn forðast að þrengja að búfé í afréttarlöndum, og miklu fræmur þurfa menn að auka þau en minka, og nú stefnir til þess að bygðin færist saman til aukins þéttbýlis á þeim svæðum, þar sem auðveldast er að rækta landið.

Annað mál er það, að ekki rekur mikið eftir því að afnema þessi lög, vegna þess hvað líkurnar eru litlar til þess að nokkur vilji nota þau, og þó að til þess kæmi, eru samt enn minni líkur til að það bæri nokkurn árangur, af því að útvisun nýbýla er bundin leyfi sveitarstjórna og samþykki sýslunefnda.

Þessi lagasetning sem nú er um nýbýli kom fyrst inn á þingið 1893 og var málið einna mest rætt á aukaþinginu árið eftir. Allir sem um málið töluðu á þingunum 1893—1897 voru sammála um það, að tilskipun 15. apríl 1776 um friðheit nýbyggjara væri bæði úrelt

og skaðleg, og flutningsmaður frumvarpsins á þinginu 1894 taldi nýbýli yfir höfuð skaðleg, af því að afreittarlönd væru helzt til litil, en heimalöndin aftur ekki svo yrkt sem skyldi og mætti.

Frá þingmannabekkjunum komu fram efasemdir um það, hvort þörf væri á að setja nokkur lagaákvæði í stað tilskipunarinnar; og sömuleiðis þótti vafi leika á því, hvort þær væru til þessar „eyðijarðir og önnur óbygð lönd er enginn getur sannað sína eign“, og landshöfðingi taldi það næst sínu skapi að afnema tilskipunina alveg og setja eigi neitt í staðinn.

Þessi ungu lög eru bersýnilega svo til komin, að menn hafa eigi kunnað við eða komið því fyrir sig, að kippa burt gömlum lögum, sem mein var að, án þess að setja þá í staðinn einhver ný ákvæði um sama efni; og þá var gengið svo frá lögunum að þau væru alveg meinlaus og gagnslaus, enda sýnt sig að enginn hefir borið við að nota þau. Þetta sést ljóslega af þingtiðindunum. Það er engum ant um það að fá þessi nýju lög til annars en þess eins, að rýma hinum eldri burt.

Þegar nefndin kemur nú með frumvarp um að nema úr gildi nýbýlalögin, þá leysir hún þó eigi af hendi nema að nokkru leyti það verk, sem hún hafði ætlað sér.

Á undirbúningsfundum nefndarinnar á Akureyri síðastliðið sumar voru rædd og athuguð lögin um þurrabúðarmenn 12. jan. 1888 og lögin um nýbýli í sambandi við það, hver þörf væri á því og hver vegur mundi vera til þess að löggjafarvaldið styddi að því, að smábýlum fjölgaði til sveita, og það í sjálfseign, til atvinnubótar fyrir almenning, og til aukinnar ræktunar á landinu.

Nefndin hafði þá hugsað sér að reyna að undirbúa lagasetning um það, hvernig mætti uppörva menn til upptöku slíkra smábýla, og kveða þar á um greining þeirra frá jörðum, og eins um það hverra hlunninda eða hvers léttis í opinberum gjöldum slíkir „landnámsmenn“

fengju að njóta. Lög í þessa átt hugsaði nefndin sér að kæmu þá í stað nýbýlalaganna.

Þegar nefndin fór að vinna meira að þessu, rak hún sig á ýmsa örðugleika. Lagasetning í þá átt, sem að ofan er greind, tekur til svo margs á ýmsum svæðum, og við það bættist að þetta ræktunar-landnám er svo skamt komið í verkinu, að visast er enn hæpið að setja lög um það.

Nefndin taldi þó rétt að koma samt með frumvarp um afnám nýbýlalaganna, þó eigi væri til annars en að koma því að í athugasemdum, hvað hún hafði hugsað sér, að ætti að koma í stað þeirra, ef eigi nú þegar, þá innan skamms.

Í athugasemdum við frumvörpin um sölu opinberra jarðeigna og Ræktunarsjóðinn höfum vér töluvert skýrt hugmyndir vorar um slík smábýli, sem vér þar nefnum grasbýli, og hvernig hlynna ætti og mætti að upptöku þeirra.

Grasbýli og þurrabúðir greinast eftir sjálfum heitunum, og sú greining er í meðvitund manna, en skilgreiningar laga milli þessara tegunda húsmenskubýla eru eigi til, og geta mætti þess, að grasbýlamenn, er vér svo mundum nefna, það er að segja sveitamenn, sem eru að koma sér upp túnbletti til kúahalds, hafa fengið þurrabúðarmannalán eftir lánsheimild fjárlaganna síðustu árin. Sú heimild hefir verið sáralítið notuð, öll árin 1902—1904 hafa alls verið lánaðar 7450 kr. og er það skiljanlegt þegar athugað er, hvernig húsmenskunni er varið hjá oss.

Í landbúnaðarlaga-bálgnum, sem var á ferðinni í kring um 1880, komu fram tillögur um greining milli jarða og smábýla, t. d. að jörð væri ekki minni en 5 hundr., eða þá 1 hundr.; hið síðara mun næst almennum skilningi. Einhverja slíka greining getur maður hugsað sér, en þó öllu fremur hitt, að miða við stærð landsins. Grasbýlis-hugmyndin felur í sér, að landið sé algirt og verði smám saman alræktað.

Í frumvarpi neðri deildar 1881 til landbúnaðar-

laga kemur sú skoðun fram, að um nýbýli verði eingöngu að ræða í bygð, en þær vonir og hugsjónir sem menn nú hafa um ræktun landsins voru auðvitað ekki komnar þá. Þingnefndin 1881 álitur, að stofnun nýbýla eigi að vera komin undir samningi við landeiganda, og verður það eflaust almennast og farsælast, en til er þó í lögum annara þjóða, að héraðavöld geta, þar sem svo og svo hagar, skyldað landeigendur til að láta af hendi land til upptöku slíkra smábýla, gegn fullu endurgjaldi.

Í þessu sambandi vill nefndin benda á 2 athugasemdir og skýrandi greinar um þetta mál, eftir séra Magnús Bl. Jónsson í Vallanesi, um ræktun landsins og leiguábúðina, þar sem haldið er fram þörfinni á sundurskifting jarða, til aukinnar ræktunar. Þar er sú tillaga borin fram, að þegar jörð hækkar í virðingu fyrir umbætur leiguliða, þá sé landeiganda heimilt að kjósa um, hvort hann vill borga ábúanda út virðingarverð umbótarinnar, eða ábúandinn fái útskiptan hluta úr jörðinni, sem umbótinni nemur. („Bjarki“ 2. apr. og 7. maí 1903).

Það hefir hingað til verið ein traustasta trúarsetning islensks landbúnaðar, að sundurskifting jarða væri hið mesta niðurdrep, sem er skiljanlegt eftir vorum búnaðarháttum hingað til. Engin skyndileg bylting getur þar átt sér stað, en þó treystum vér því, að nú sé að koma nokkur stefnubreyting í því efni, og verður löggjöfin að hafa vakandi auga á henni.

Um hlunnindi slíkra landtökumanna fer auðvitað eftir því, hvað mikið þykir varið í að fá slík býli.

Nefndin hefir kynt sér hið rækilega álit frá landbúnaðarnefndinni dönsku, sem undirbjó lögin um lánin úr ríkissjóði til grasbýlismanna í Danmörku (Betænkning angaaende Tilvejebringelse af Jordlodder for Landarbejdere, Kh. 1896), og má nokkuð fræðast um þau lög í Búnaðarritinu 1900.

Það álit sýnir glögglega, hve mikið þjóðunum þykir varið í það, að fjölga slíkum heimilum til sveitanna.

Það er rétt eins og maður væri að lesa lýsinguna á ástandinu hér heima. Ungu fólkið vill eiga með sig sjálft, fá sitt eigið heimili, en getuna brestur til að taka jarðir, og þær þá ekki heldur lausar. Afkoman virðist greiðari og léttari í bili í kaupstöðunum, þar fæst heimilið, þótt komið sé með tvær hendur tómar. En lang-fæstum, er úr sveitunum streyma þangað, farnast vel til frambúðar. Ýms-ir leita og vestur um haf. Vantar húsmenskuheimili í sveitunum, gerð svo aðgengileg, að vel vinnandi og sparsamt fólk geti tekið þau um giftingaraldurinn. Ákaflega þýðing-armikið þetta, að húsmáðurinn þarf eigi að sækja alla vinnuna til annara, vinnur sjálfum sér. Og með sjálfseignar-umráðunum hefir hann bezta aðhaldið að bjarga sér. Mikill vinnutími er þó afgangs, og þá er daglaunavinnan öðrum þræði til framfærslu heimilinu vís í sveitinni.

Vér Íslendingar eigum grundvallar-hugsunina fyrir þessum þýðingarmiklu félagsbótum í orðunum: „Bú er betra, þótt búkot sé, halur er heima hvern“. Það er sjálfstæðisvegurinn og heimilisánægjan. Það er og rækilega tekið fram í álitni nefndarinnar dönsku, hvernig uppeldið og líf barnanna verður alt annað, þar sem þau venjast skepn-um og ýmsum vinnubrögðum, og þá er viðurværið eigi síður hollara með mjólkinni.

Vonandi breytast atvinnulög vor í ýmsum greinum. Húsmenskulög vor eru oss til hneysu, og húsmenskan sjálf þar eftir. Alstaðar ófrelsi og ósjálfstæði.

Þá ryður og eigi síður brautina nýbreytnin að rækta landið með plægingum og sáningum og gaddavírin á þar líka góðan hlut í.

Enn eru smjörbúin til að koma mjólkinni í verð, sem fram yfir er heimilisþarfir hjá grasbýlismanninum.

Alt þetta hvað með öðru knýr oss innan skamms til lagasetningar um þetta efni. Og til jafnmikilla félags-bóta verðum vér að geta lagt mikið af mörkum.

